

บทที่ 6

กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดง

ในบทที่ 6 นี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลการศึกษาในประเด็นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดง ทั้งนี้เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 ซึ่งต้องการศึกษาและเปรียบเทียบกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อปรับแปลงความหมายในพิธีกรรมงานศพของชุมชนบ้านดงที่เกิดขึ้นในระยะที่ 2 และระยะที่ 3 ของการศึกษา โดยผู้วิจัยได้จัดรูปแบบการนำเสนอโดยแบ่งเนื้อหาหลักออกเป็น 3 ประเด็น ได้แก่ 1) กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดงในระยะที่ 2 (โครงการงานศพงดเหล้าเริ่มต้นลงหลักปักฐาน: พ.ศ.2545-2546) 2) กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดงในระยะที่ 3 (โครงการงานศพงดเหล้าเข้มแข็งและได้รับการยอมรับจากภายนอก: พ.ศ.2547-ปัจจุบัน) และ 3) การศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระยะที่ 2 และระยะที่ 3 โดยแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดงในระยะที่ 2 (โครงการงานศพงดเหล้าเริ่มต้นลงหลักปักฐาน: พ.ศ.2545-2546)

ภายใต้หัวข้อกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดงในระยะที่ 2 นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาภาพรวมของกระบวนการสื่อสารทั้งหมดที่เกิดขึ้น ทั้งภาพกว้างและรายละเอียดปลีกย่อย และได้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ประเด็นหลัก ประกอบด้วย 1) ภาพรวมของกระบวนการสื่อสาร 2) รูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ซึ่งในประเด็นนี้ จะได้ศึกษากระบวนการสื่อสารโดยเจาะลึกลงไปในแต่ละองค์ประกอบย่อยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และ 3) คุณลักษณะของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในแต่ละประเด็นหลักมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1. ภาพรวมของกระบวนการสื่อสาร

กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อถอดเหล้าออกจากพื้นที่พิธีกรรมงานศพของชาวบ้านดง (สามารถดูแผนภาพสรุปกลไกและโครงข่ายการสื่อสารทั้งหมดได้ในหน้า 258) นั้นมีจุดเริ่มต้นในปี พ.ศ.2545 (ซึ่งผู้วิจัยจัดให้เป็นระยะที่ 2 ของการศึกษาวิจัยครั้งนี้) จากการที่นายอินแก้วได้มีโอกาสพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนายขนพพร นิลณรงค์ ซึ่งในขณะนั้นดำรง

ตำแหน่งเป็นทั้งเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานพัฒนาชุมชนและผู้ประสานงานของศูนย์ประสานงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.ลำปาง ซึ่งเป็นหน่วยงานย่อยของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ทำหน้าที่สนับสนุนให้ชาวบ้านในชุมชนได้ทำวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาของตน นายอินแก้วได้เล่าให้นายนพพรฟังเกี่ยวกับปัญหาของชุมชนบ้านดง และตั้งข้อสังเกตว่าในระยะหลังชุมชนมีปัญหาเรื่องการดื่มเหล้าและปัญหาหนี้สินที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ นายนพพรให้คำแนะนำให้แก้ปัญหาด้วยการรวมกลุ่มกันของชาวบ้านเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยใช้กระบวนการวิจัยเป็นวิธีการในการขับเคลื่อน โดยนายนพพรอาสาจะเป็นพี่เลี้ยงในระหว่างกระบวนการเรียนรู้และทำวิจัย ทำให้นายอินแก้วเกิดความสนใจ และตั้งๆ ที่ยังไม่รู้แน่ชัดว่าการวิจัยคืออะไร แต่ก็ได้เริ่มต้นพูดคุยกลุ่มเล็ก 3 คนกับชาวบ้านบางคนที่เป็นคนสนิทคุ้นเคย ได้คุยร่วมกันกับนายอินแก้วทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อชุมชนมาโดยตลอด การพูดคุยกลุ่มเล็กในครั้งแรกมีผู้เข้าร่วมวงประกอบด้วย นายอินแก้ว นางวิไลวรรณ เทพอดุ และนายทรงสิทธิ์ ชุ่มธิ (มีศักดิ์เป็นหลานชายของนายอินแก้ว) โดยนายอินแก้วได้เกริ่นนำด้วยการชี้ถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน แล้วเล่าถึงการได้พบกับนายนพพรและข้อเสนอของนายนพพรที่ให้ลองใช้การวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหา ดังที่นายอินแก้วและนายทรงสิทธิ์ได้ระบุไว้

“ตอนแรกลุงก็ไม่กล้า เพราะเห็นว่าการวิจัยมันเป็นเรื่องที่ยาก แต่เห็นในหนังสือคนทำต้องเป็นค็อกเตอร์ แต่ก็ลองไปฟังที่สำนักงานที่เป็นโหนดของ สกว. พอได้ข้อมูลจากที่นั่นก็นำกลับมาคุยในหมู่บ้าน โดยเริ่มต้นจากการคุยกับคนที่ม่ใจ เริ่มจากคุยแบบตัวต่อตัวกับหลานที่อยู่บ้านใกล้ๆ ก่อน ซึ่งก็มีอาชีพรับจ้างเหมือนกัน คำที่ว่า..ลุงถ้าบ้านเราทำได้ก็ดีเหมือนกันนะ คุยกับคนหลายๆ คนคำที่ว่าก็ดีเหมือนกัน ก็ขยายไปคุยกับกรรมการหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน” (อินแก้ว เรือนปานันท์, สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2552)

“พ่อลุง (นายอินแก้ว) ก็เอ่ยมามาว่าสังคมหมู่บ้านเรานับวันแย่ลงทุกที ครับ ผมก็คิดเหมือนลุง คิดพอดี ผมกับลุงนั่งคุยไปคิดไปว่าเราจะช่วยคนในสังคมหมู่บ้านเราได้อย่างไร เพราะเราๆ ก็ไม่ได้มีตำแหน่งอะไรในหมู่บ้านเลย คุยกันไปคุยกันมา ลุงแกวก็บอกไม่เป็นไร เพราะเรามีใจที่จะช่วยสังคมหมู่บ้านเราอยู่แล้ว..... ผมเลยย้อนถามว่าเราจะช่วยหมู่บ้านเราอย่างไรดี นับวันสังคมไม่มีอะไรดีขึ้นเลย ขนาดข้าวไม่ได้ซื้ออีก แต่หนี้สินกลับเพิ่มขึ้นลุง..... ลุงแกวบอกพอจะรู้จักกับคนๆ หนึ่งที่พอจะช่วยพวกเขาได้ แต่คนๆ นี้ทำงานอยู่ สกว. ลุงพูดอะไร สกว.ๆ แปลว่าอะไรลุง ผมไม่เข้าใจ ลุงแกวเลยเล่าตั้งแต่ต้นจนจบ ผมจึงถึงบางอ้อ..” (ทรงสิทธิ์ ชุ่มธิ อ้างถึงใน อินแก้ว เรือนปานันท์ และคณะ, 2545: 26)

เนื้อหาหลักของการพูดคุยกลุ่มเล็กก็คือการพูดคุยถึงสภาพปัญหาของชุมชน แนวทางแก้ไขต่างๆ ที่เป็นไปได้ รวมถึงความเข้าใจเกี่ยวกับ สกว. และงานวิจัยท้องถิ่น (เท่าที่นายอินแก้วทราบ)

จะเห็นได้ว่าการพูดคุยกลุ่มเล็กกับกลุ่มผู้สนิทนับได้ว่าเป็นกลยุทธ์การสื่อสารอีกแบบหนึ่ง เนื่องจากเงื่อนไขของตัวเนื้อหาสารที่มี 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับชุมชน แต่อีกส่วนหนึ่งเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องภายนอก (งานวิจัย และสกว.) ซึ่งเนื้อหาส่วนหลังเป็นประเด็นที่นายอินแก้วไม่คุ้นเคย ดังนั้น การพูดคุยกลุ่มเล็กจะช่วยให้นายอินแก้วสามารถควบคุมเนื้อหาสารได้ดีกว่า อีกทั้งเมื่อมีข้อคำถามใดจากคู่สนทนาที่ยังไม่สามารถตอบได้ ก็ยังสามารถหาข้อมูลมาเติมเต็มได้ในภายหลัง ถือเป็นเตรียมซั๊กซ้อม (rehearsal) ก่อนจะนำเสนอประเด็นในวงที่ใหญ่ขึ้นในเวลาต่อมา

ซึ่งหลังจากการพูดคุยในกลุ่มย่อยดังกล่าวดำเนินไปอย่างต่อเนื่องในเวลากลางคืนติดต่อกัน 2-3 คืน คนทั้งสามจึงได้ขยายวงสนทนาให้ใหญ่ขึ้น โดยเชิญคนในชุมชนที่มีศักยภาพและนาย นพพรมาร่วมพูดคุยกับกลุ่มด้วยเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน (ในขั้นตอนนี้ สำหรับศูนย์ประสานงาน การวิจัยเพื่อท้องถิ่น มันคือกระบวนการเข้าไปตรวจสอบความพร้อมของพื้นที่และคณะทำงาน รวมทั้งเพื่อตรวจสอบว่าคณะทำงาน โดยรวมมีแนวคิดการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันหรือไม่ และโจทย์วิจัยที่ตั้งขึ้นจะก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในชุมชนหรือไม่ (ภัทรา มาน้อย, สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2552)) และเดินทางไปพูดคุยปรึกษากับผู้ใหญ่บ้าน คือนายหลาน วงศ์กา ซึ่งนายหลานเห็นด้วยต่อแนวคิดของคนทั้งสาม นางวิไลวรรณ (ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งสมาชิก อบต.นายาง) และผู้ใหญ่บ้านจึงได้ดำเนินการประสานไปยังองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) นายาง ในประเด็นนี้ จะสังเกตได้ว่ากลยุทธ์ที่นายอินแก้วได้ใช้ในการเคลื่อนไหวงานก็คือการประสาน สิทธิประโยชน์ไปยังสถาบันสำคัญของชุมชนทุกสถาบัน ทั้งผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน องค์การปกครอง ส่วนท้องถิ่น โรงเรียน รวมถึงการปรึกษาหารือกับพระสงฆ์ด้วย ทั้งนี้เพื่อให้บุคคลผู้อำนาจหรือ ได้รับการนับถือจากชุมชนได้เข้าใจแนวคิดในเบื้องต้นและให้การสนับสนุน

ในระหว่างนั้นกลุ่มแกนนำก็ได้ทำการเปิดวงพูดคุยในแต่ละหมวดบ้านด้วย โดยเวียนไป หมวดบ้านละ 1 คืน ซึ่งจากการพูดคุยในแต่ละหมวดบ้าน พบว่าโดยภาพรวมจะมีกลุ่มผู้คัดค้านอยู่ จำนวนหนึ่ง คือผู้ที่ชอบดื่มเหล้าสังสรรค์ ส่วนเจ้าของร้านค้าในชุมชนไม่ได้คัดค้านแต่อย่างใด (อาจเป็นเพราะแนวคิดที่นำเสนอคือการงดเหล้าเฉพาะในงานศพ ไม่ได้หมายรวมถึงการงดเหล้าในงาน อื่นๆ และอีกประเด็นหนึ่งก็คือ ก่อนหน้านี้ที่มีการเลี้ยงเหล้ากัน ส่วนมากก็เป็นการเลี้ยงเหล้าขาวซึ่ง ซื่อจากร้านค้าส่งในตัวอำเภอ แสดงให้เห็นว่าคนในชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของร้านค้าไม่ได้สูญเสียผลประโยชน์ มากนักจากการทำโครงการงานศพงดเหล้า จึงไม่ได้แสดงตัวต่อต้านแต่อย่างใด) แต่คนส่วนใหญ่ก็มี แนวคิดคล้อยตามกลุ่มแกนนำว่าการงดเหล้าในงานศพนั้นเป็นสิ่งที่ดี นายอินแก้ว นางวิไลวรรณ นายทรงสิทธิ์ ผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิก อบต. จึงได้พูดคุยกันอีกครั้ง และเห็นว่าการทำงานจะต้อง ทำงานเป็นหมู่คณะ มีการปรึกษาหารือกันในกลุ่มแกนนำถึงแนวทางการสรรหาผู้เข้าร่วมเป็นคณะ ทำงาน โดยในเบื้องต้นเห็นว่าผู้ที่ควรชักจูงมาร่วมงานควรเป็นหัวหน้าหมวดบ้านเนื่องจากเป็นผู้ที่ ทำหน้าที่ประสานและกระจายข่าวสารภายในหมวดบ้านอยู่แล้ว และอีกส่วนหนึ่งคือคนในชุมชนที่มี ศักยภาพและแสดงตัวในเวทีพูดคุยระดับหมวดบ้านว่าสนใจและสนับสนุนการงดเหล้าในงานศพ

กลุ่มแกนนำจึงได้ชักชวนคนในชุมชนอีกจำนวนหนึ่งเข้าร่วม ตั้งเป็นคณะกรรมการเฉพาะกิจจำนวน 14 คน ได้แก่ (ตำแหน่งที่ระบุ คือตำแหน่ง ณ เวลาที่เริ่มต้นดำเนินโครงการในปี พ.ศ.2545)

1. นายอินแก้ว เรือนปานันท์ (ผู้นำตามธรรมชาติ)
2. นางวิไลวรรณ เทพอด (สมาชิก อบต.)
3. นายหลาน วงศ์กา (ผู้ใหญ่บ้าน)
4. นายบุญรัตน์ ษะชนะ (สมาชิก อบต.)
5. นายพรชัย อุดกันทา (มัคนายก)
6. นายปรีชา จินเสมียน (หัวหน้าหมวดบ้าน หมวด 1)
7. นายศรีจันทร์ พันลุง (ผู้ช่วยหัวหน้าหมวดบ้าน หมวด 1)
8. นายบุญยงค์ วงศ์ตา (หัวหน้าหมวดบ้าน หมวด 2)
9. นางพรรณี บุญยีน (หัวหน้าหมวดบ้าน หมวด 3)
10. นายน้อย ปิ่นวิชัย (หัวหน้าหมวดบ้าน หมวด 4)
11. นายหลวน ปินนิล (ผู้ช่วยหัวหน้าหมวดบ้าน หมวด 4)
12. นายสมศักดิ์ ชันคำ (หัวหน้าหมวดบ้าน หมวด 5)
13. นายประสิทธิ์ เทพอด (คนในชุมชน)
14. นายทรงสิทธิ์ ชุ่มธิ (คนในชุมชน)

การสรรหาคณะทำงานชุดนี้ขึ้นมา ก็เพื่อสร้างทีมงานขับเคลื่อนโครงการงานศพดเหล่า ของชุมชนเป็นการเฉพาะ ต่อมา คณะทำงานมีความเห็นเป็นเอกฉันท์ให้นายอินแก้วเป็นประธาน คณะทำงาน (สำหรับคณะทำงาน 14 คนนี้ ในเนื้อหาต่อจากนี้ไป ผู้วิจัยจะใช้คำว่า “แกนนำโครงการ”) เกี่ยวกับการตั้งคณะทำงาน ถึงแม้ว่าบุคคลหลายคนในคณะทำงานจะมีตำแหน่งหน้าที่ในชุมชนอยู่แล้ว (ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. หัวหน้าหมวดบ้าน) แต่ก็จำเป็นต้องตั้งเป็นคณะทำงาน (entity) เฉพาะกิจขึ้นมาเพื่อร่วมกันทำภารกิจเรื่องการงดเหล้าซึ่งเป็นภารกิจใหม่ที่ยาก อาศัยเพียงการปฏิบัติงานแบบปกติ (routine work) ย่อมสำเร็จได้ยาก และจะเห็นได้ว่าองค์ประกอบของคณะทำงานประกอบไปด้วยกลุ่มคนมีคุณสมบัติเด่น 3 ประการมาทำงานร่วมกัน ได้แก่ ผู้นำในระบบ (มีอำนาจอย่างเป็นทางการตามระบบบริหาร) ผู้นำตามธรรมชาติและผู้ที่มิจิตอาสา (ไม่มีอำนาจแต่ได้รับการยอมรับ) และผู้มีบทบาทหน้าที่ประสานงานภายในชุมชน (มีศักยภาพในการประสานงานและกระจายข้อมูลข่าวสาร)

ความหลากหลายของคณะทำงานนั้นมีความสำคัญหลายประการ ทั้งในแง่ของการ “กระจาย” อำนาจไปสู่คนกลุ่มอื่นๆ ในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วม เพราะการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม นั้น แท้ที่จริงแล้วก็คือกิจกรรมทางการเมืองประเภทหนึ่งที่ต้องให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจของชุมชนให้อยู่ในภาวะสมดุล (Thomas, 1994: 54-55) โดยเชื่อเชิญผู้รับสาร

บางส่วนในชุมชนให้เข้ามาเป็นผู้ส่งสาร เป็นการเปลี่ยนบทบาท (role shifting) ที่สำคัญ การได้เปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้ส่งสารนั้นจะทำให้เกิดการเรียนรู้เป็นกลุ่ม (group learning) และการแบ่งปันภาระหน้าที่ (task sharing) ซึ่งทำที่สุดย่อมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมและสร้างความรู้สึกร่วมกัน อันเป็นหัวใจสำคัญของการมีส่วนร่วม (Nair, and White, 1993: 58-59) และในขณะเดียวกัน การสร้างคณะทำงานก็เป็นหนทางหนึ่งที่ทำให้เกิดการบูรณาการความรู้และทักษะจากบุคลากรทุกฝ่ายในชุมชนมาใช้ในตัวโครงการได้ ทั้งนี้ “สาร” หรือประเด็นที่เกิดขึ้นจะได้รับการพัฒนาผ่านกระบวนการสื่อสารเสวนาของคณะทำงานนั่นเอง

เมื่อได้รับการแต่งตั้ง นายอินแก้วจึงเรียกประชุมแกนนำโครงการทั้ง 14 คน เพื่อหาข้อสรุปว่าการแก้ปัญหาของชุมชนควรจะเริ่มต้นจากประเด็นอะไรเป็นอันดับแรก ที่ประชุมลงมติให้จัดระเบียบสังคมเรื่องเหล่านี้ในงานศพเป็นประเด็นแรก (โดยก่อนหน้านี้ นายอินแก้ว นางวิไลวรรณ และนายทรงสิทธิ์ได้เกริ่นถึงการจดเหล่านี้ในงานศพมาก่อนแล้วในวงพูดคุยระดับหมวดบ้าน ในลักษณะของการโยนหินถามทาง การประชุมแกนนำโครงการเป็นการสร้างฉันทามติในระดับแกนนำว่าจะยกประเด็นดังกล่าวเป็นเป้าหมายในการทำงาน) ข้อสรุปดังกล่าวมาจากการตั้งคำถามในที่ประชุมว่าอะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความฟุ้งเฟ้อ และจะลดความฟุ้งเฟ้อเหล่านั้นลงได้อย่างไร โดยที่ไม่ส่งผลให้เกิดผลเสียและทำลายประเพณีอันดีงามของคนในชุมชน

ต่อมาแกนนำโครงการจึงเริ่มต้นสร้างความเข้าใจกับชาวบ้านในหมู่บ้านทั้ง 5 หมวดบ้าน โดยอาศัยการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการและการประชุมภายในหมวดบ้านอีกหลายครั้ง (เหตุที่ต้องใช้การสื่อสารทั้งสองรูปแบบก็เนื่องจากการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการนั้นถึงแม้ว่าจะทำได้บ่อยครั้ง แต่ก็ไม่สามารถยืนยันได้แน่ชัดว่าเนื้อหาสารได้รับการถ่ายทอดไปอย่างทั่วถึง อีกทั้งการหาข้อสรุปเกี่ยวกับท่าทีของคนในชุมชนที่มีต่อโครงการก็ทำได้ยาก แต่การประชุมหมวดบ้านจะช่วยสร้างความมั่นใจได้ว่าคนทั้งชุมชนต่างมีโอกาสได้รับรู้และแลกเปลี่ยนในประเด็นดังกล่าว เพราะเป็นข้อตกลงร่วมของชุมชนว่าแต่ละครัวเรือนจะต้องส่งตัวแทนมาร่วมประชุม แกนนำก็สามารถหาข้อสรุปได้ในเบื้องต้นว่ากลุ่มผู้คัดค้านมีจำนวนไม่น้อยเพียงใด ท่าทีของคนส่วนใหญ่ในชุมชนเป็นอย่างไร อีกแง่หนึ่ง การยกประเด็นเข้าสู่การประชุมหมวดบ้านก็เป็นกลยุทธ์ในการจัดวาระข่าวสาร ส่งผลให้ประเด็นดังกล่าวเป็นเรื่องจริงจัง (serious) ในการรับรู้ของชาวบ้าน) เนื้อหาการพูดคุยเป็นการพูดคุยแลกเปลี่ยน บอกเล่าประสบการณ์เกี่ยวกับการดื่มเหล้าในบริบทต่างๆ ของชุมชนว่ามีลักษณะอย่างไร ทั้งในงานศพ งานแต่งงาน และงานบันเทิง สาเหตุที่ดื่ม และหากไม่ดื่มเหล้าในงานที่เป็นการสูญเสียอย่างงานศพจะเป็นไปได้หรือไม่ หากทำได้น่าจะส่งผลให้เกิดอะไรตามมาบ้าง การบอกเล่ากันแบบปากต่อปากทำให้ชาวบ้านเกิดความสนใจและความกระตือรือร้นต่อตัวโครงการ และประเด็นงานศพคเหล้ายังได้ถูกตอกย้ำในเวทีการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง ผู้ที่มาร่วมประชุมก็คือตัวแทนจากแต่ละครัวเรือนในชุมชนนั่นเอง โดยนายอินแก้วจะขอเวลาจากผู้ใหญ่บ้านในช่วงท้ายของการประชุมหมู่บ้าน ซึ่งจัดขึ้นเดือนละ 1 ครั้ง เพื่อสอดแทรกประเด็นการ

จดเกล้าในงานศพเพื่อสร้างกระแสการรับรู้และพูดคุยเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะเห็นได้ว่านายอินแก้วได้ใช้กลยุทธ์การจัดวาระข่าวสาร (agenda setting) นั่นเอง

“เป็นก่อกอมาถามความเห็นก่อน ว่าบ้านเขาจะยกกันก่อน ตอนแรกก่อกอดีกันพ่อง บางคนก่อกอหันโดย บางคนก่อกอหันโดย ตอนหลังอุ้งกัน หลายๆ หมวดก่อกอหันโดย มันก่อกอโดยกันไป ก่อกอเริ่มยะมา (เค้าก็เอามาถามความเห็นก่อน ว่าบ้านเราจะทำมัย ตอนแรกก็ดีกันบ้าง บางคนก็เห็นด้วย บางคนก็ไม่เห็นด้วย ตอนหลังพูดกัน หลายๆ หมวดบ้านก็เห็นด้วย มันก็ตามกันไป ก็เริ่มทำมา)” (ทวี อุคกัน-ทา, สัมภาษณ์, 24 มกราคม 2553)

เมื่อเวลาผ่านไปประมาณ 2 เดือน ชุมชนตกลงร่วมกันให้มีการจัดเวทีประชาคมหมู่บ้านว่าด้วยประเด็นงานศพจดเกล้าขึ้นเป็นครั้งแรก (แต่ชุมชนมีต้นทุนความรู้เรื่องการจัดเวทีประชาคมมาก่อนแล้ว โดยทำเวทีเพื่อเปลี่ยนวิธีการสรรหาหัวหน้าหมวดบ้าน จากการเลือกโดยผู้นำเป็นการจับสลากในพิธีไหว้เจ้าพ่อในราวปี พ.ศ.2544 การทำเวทีประชาคมงานศพจดเกล้า นับเป็นเวทีประชาคมครั้งที่สองของชุมชน) เพื่อหาแรงสนับสนุนจากคนในชุมชนและสร้างเป้าหมายเรื่องจดเกล้าในพิธีกรรมงานศพร่วมกัน โดยกลุ่มแกนนำทั้ง 14 คนทำหน้าที่ประสานงานด้านต่างๆ และผู้ใหญ่บ้านประกาศประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าวทั้งก่อนหน้าและในเช้าของวันจัดเวที เวทีประชาคมนี้มีตัวแทนจากแต่ละครัวเรือนมาเข้าร่วมประมาณ 100 คนจากครัวเรือน 156 ครัวเรือน (ครอบครัวที่ไม่ได้ส่งตัวแทนมาเข้าร่วมคือผู้ที่เห็นด้วยกับการทำโครงการ คนกลุ่มนี้คาดการณ์ว่าโครงการจะได้รับเสียงตอบรับในเวทีประชาคมอย่างแน่นอน เมื่อติดภารกิจก็ไม่ได้ส่งสมาชิกที่เป็นเยาวชนมาร่วมในเวที อีกส่วนหนึ่งเป็นครัวเรือนที่สมาชิกในครัวเรือนโยกย้ายไปทำงานต่างถิ่น ไม่มีใครอาศัยอยู่ในครัวเรือนดังกล่าวในช่วงเวลาที่ทำเวทีประชาคม จึงเป็นเหตุผลว่าทำไมมติของเวทีประชาคมที่มีตัวแทนราวสองในสามของคนทั้งหมดในชุมชนมาเข้าร่วมจึงได้รับการสนับสนุนจากชุมชนโดยรวม) โดยแกนนำโครงการได้เสนอประเด็นงานศพจดเกล้าเข้าสู่เวทีเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

ในเวทีประชาคมนี้ ชาวบ้านต่างมีการพูดคุยและอภิปรายเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวอย่างกว้างขวาง โดยภาพรวมของเวทีประชาคม คนส่วนใหญ่แสดงความคิดเห็นที่สอดคล้องกันว่าการจัดงานศพของชุมชนนั้นเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาความฟุ่มเฟือยในชุมชน ทั้งนี้ นายอินแก้วได้ลุกขึ้นอภิปรายพร้อมทั้งชี้ให้เห็นว่า ในอดีตนั้นชาวบ้านคงจัดการงานศพด้วยการพึ่งตนเอง ทั้งการทำหีบศพและปราสาทศพ และการหอมครีว (ชาวบ้านจะนำพริก ข้าว ผัก ไปร่วมสมทบกันเพื่อประกอบอาหารเลี้ยงดูกันในระหว่างประกอบพิธีกรรม) แต่ปัจจุบันนี้เมื่อมีผู้เสียชีวิตจะต้องซื้อทั้งโลงศพประมาณ 2,500-5,000 บาท ปราสาทศพอย่างที่ราคาถูกที่สุดก็ตกประมาณ 5,500 บาท หรืออาจสูงถึง 10,000 บาท และเช่าโลงเย็นในราคา 600 บาทต่องาน ส่วนค่าอาหารที่เลี้ยงแขกก็มีเกล้า

และฆ่าหมูถึง 4-5 ตัว รวมทั้งเก็บศพไว้ถึง 4 คืน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นภาระค่าใช้จ่ายของเจ้าภาพทั้งสิ้น ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ก็คล้อยตามและเห็นด้วยต่อการดำเนินโครงการ นำไปสู่การลงประชามติของผู้เข้าร่วมเวทีประชาคม เสียงส่วนใหญ่ร้อยละแปดสิบเห็นด้วย และร่วมกันวางแนวทางปฏิบัติเพื่อขับเคลื่อนโครงการ ได้ข้อสรุปว่า นับจากนี้ไป งานศพของชุมชนบ้านดงจะห้ามไม่ให้มีการดื่มเหล้าในพื้นที่พิธีกรรม และขอให้เจ้าภาพงานศพทุกงานงดเลี้ยงเหล้าและแขกที่มาร่วมงานก็ไม่ให้ขอเหล้าจากเจ้าภาพด้วย รวมทั้งห้ามมิให้แขกที่มาร่วมงานนำเหล้าเข้ามาดื่มภายในบริเวณที่จัดงานศพ พร้อมทั้งมีการกำหนดมาตรการทางสังคมเป็นการลงโทษ ในกรณีที่พบการฝ่าฝืน นั่นคือ หากงานศพใดพบว่าเจ้าภาพมีการเลี้ยงเหล้า ชุมชนจะไม่ช่วยเหลือในการทำกิจกรรมต่างๆ ภายในงานศพนั้นๆ

อย่างไรก็ตาม เสียงที่เหลือนี้อีกร้อยละสิบนั้น ประกอบด้วยคนสองกลุ่มพอๆ กัน คือกลุ่มผู้ที่ไม่เห็นด้วย มีทั้งที่คัดค้านโดยเปิดเผยและไม่เปิดเผย และอีกส่วนหนึ่งคือกลุ่มผู้คนที่ไม่มั่นใจ กล่าวคือ ถึงแม้จะยอมรับว่าโครงการดังกล่าวเป็นสิ่งที่ดี แต่เห็นว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เกินนำกำลังทำสิ่งที่เป็นความเพ้อฝัน บางคนคนมองว่าสิ่งที่แกนนำกำลังทำเป็นการทำลายวิถีปฏิบัติที่เคยทำมา ในเมื่อเคยดื่มกินกันมานานแล้วทำไมจึงต้องเลิก ซึ่งประเด็นนี้แกนนำใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ว่าแต่ดั้งเดิมมาชุมชนไม่ได้ดื่มเหล้าในงานศพมาได้แย้ง (เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีงานวิจัยเพื่อปรับปรุงรูปแบบพิธีกรรมงานศพ อ.นาหมื่น จ.น่าน ก็พบว่าใช้กลยุทธ์ด้านการใช้ข้อมูลจากการค้นคว้ามาได้แย้งความเชื่อหรือความคิดเห็นเช่นเดียวกัน) ส่วนประเด็นอื่นที่ขมกาคัดค้านก็คือความเป็นห่วงว่าเมื่อไม่มีการเลี้ยงเหล้าก็จะไม่มีคนมาช่วยงาน การเลี้ยงเหล้าเป็นการตอบแทนผู้มาร่วมงาน ในประเด็นนี้แกนนำพยายามชี้ให้เห็นว่าสังคมบ้านดงเป็นสังคมเล็กๆ แบบเครือญาติ มีวิถีชุมชนแบบ “ข้าวอยู่บ้านเหนือ เหล้าอยู่บ้านใต้” หรือวิถีที่เอื้อเฟื้อและพึ่งพากันมาโดยตลอด จึงเป็นไปได้ที่จะไม่มีคนมาช่วยงานหากไม่เลี้ยงเหล้า บางกระแสก็อ้างว่าการไปงานศพต่างหมู่บ้านมีเหล้าเลี้ยงแขก แต่เมื่อมาที่บ้านดงแล้วกลับไม่มีเลี้ยง แล้วจะอธิบายกับแขกได้อย่างไร ซึ่งกลุ่มแกนนำก็ให้ความมั่นใจว่าจะช่วยกันทำหน้าที่ชี้แจงกับแขกต่างบ้านที่มาในงาน โดยไม่ให้เจ้าภาพงานศพต้องลำบากใจ

“คนค้ำเขาก่อว่าถ้าไม่มี (เหล้า) แล้ว ไผจะมาเป็นเพื่อนศพ ถ้าไม่มี (เหล้า) ไผจะมาอ่อนเต็นท์ ถ้าเพื่อนบ้านมีงานศพ เขาจะไปอยู่เป็นเพื่อน พอเขามีงานศพ ไผจะมาอยู่เป็นเพื่อนเขา ก่อต้องมีเหล้า มาสู่กันกิน (คนค้ำเขาก็อ้างว่าถ้าไม่มี (เหล้า) แล้ว ใครจะมาเป็นเพื่อนศพ ถ้าไม่มี (เหล้า) ใครจะมาเก็บเต็นท์ ถ้าเพื่อนบ้านมีงานศพ เราไม่ไปอยู่เป็นเพื่อน พอเรามีงานศพ ใครจะมาอยู่เป็นเพื่อนเรา ก็ต้องมีเหล้ามาเลี้ยงกัน)” (อินแก้ว, สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2553)

หลังจากเวทีประชาคมผ่านพ้นไป ท่าทีของฝ่ายผู้คัดค้านที่ปรากฏก็คือท่าทีที่ยอมรับในเสียงข้างมาก แต่ยังคงยืนยันความคิดเห็นของตนว่าโครงการดังกล่าวไม่มีทางสำเร็จ เนื่องจากเป็นสิ่งที่ขัดกับวิถีทางสังคมที่เคยดำเนินมา โดยกลุ่มของตนจะคอยดูว่าผลจากคำเนิการงดเหล้าในงานศพปรากฏผลเป็นเช่นไร หากพบว่าล้มเหลวก็จะเรียกร้องให้ชุมชนกลับไปยึดถือธรรมเนียมการเลี้ยงเหล้าในงานศพเช่นเดิม แกนนำโครงการจึงยังคงจัดเวทีประชุมย่อยๆ ขึ้นในแต่ละหมวดบ้านอยู่เป็นระยะๆ ซึ่งเน้นการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นระหว่างแกนนำและชาวบ้าน โดยแกนนำพยายามชี้ให้เห็นประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อทั้งระดับปัจเจกและระดับชุมชน พร้อมทั้งรับฟังเหตุผลของฝ่ายที่คัดค้าน ข้อกังวลของฝ่ายที่ไม่แน่ใจหรือไม่เชื่อมั่น แล้วให้ข้อมูลชี้แจงประเด็นเหล่านั้น ที่สำคัญคือการสื่อสารตอกย้ำว่าสิ่งที่ทำนั้นเป็น “การทดลองร่วมกัน” หากทำไปแล้วพบว่าก่อให้เกิดปัญหาที่สามารถเลิกกระทำได้ สำหรับผู้ที่แสดงตัวว่าคัดค้านอย่างรุนแรงนั้น แกนนำก็มีการส่งตัวแทนเข้าไปพูดคุยแบบ “จับเข่าคุย” ถึงบ้าน ซึ่งทำให้ท่าทีของผู้ที่คัดค้านก็อ่อนลงไปมาก (เมื่อนักวิจัยไปเก็บข้อมูลในภายหลัง ได้พยายามสอบถามถึงตัวบุคคลที่คัดค้านรุนแรงในตอนแรกเพื่อสอบถามข้อมูล แต่ทั้งแกนนำและคนในชุมชนเองไม่ต้องการระบุตัวบุคคลเป็นการเฉพาะเจาะจงลงไป ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะในปัจจุบันโครงการได้รับการยอมรับจากทุกฝ่ายแล้ว ชุมชนเองก็ไม่ต้องกรรือฟื้นประเด็นดังกล่าวขึ้นมาอีก ด้วยเหตุนี้ ข้อมูลส่วนหนึ่งที่ผู้วิจัยได้มา จึงมาจากผู้ในตอนแรกไม่เชื่อมั่นว่าโครงการดังกล่าวจะเป็นไปได้จริง และผู้ที่ไม่เห็นด้วยซึ่งคัดค้านอย่างไม่รุนแรง โดยคนทั้งหมดครบกับที่ผู้วิจัยว่าปัจจุบันนี้เห็นด้วยกับโครงการอย่างแท้จริง เนื่องจากการเห็นผลเชิงประจักษ์ทั้งจากบรรยากาศงานศพที่มีความแตกต่างจากในอดีต และข้อเท็จจริงที่ว่าหลังจัดงานศพแล้วเจ้าภาพไม่เป็นหนี้)

ในระหว่างนี้ เพื่อสร้างความมั่นใจในการดำเนินงาน แกนนำคนหนึ่งได้ทดลองคิดค่าใช้จ่ายในงานบวชของญาติ 2 งาน โดยงานบวชงานแรก ค่าใช้จ่ายประกอบด้วย ค่าหมู 3 ตัว สุราอาหารและเครื่องบวชขนาด รวมค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น 25,620 บาท งานบวชงานที่สอง ไม่มีการเลี้ยงสุรา ค่าใช้จ่ายจากอาหารและเครื่องบวชขนาดเป็นเงิน 11,250 บาท ซึ่งข้อมูลที่ได้สร้างความมั่นใจให้กับแกนนำโครงการและวางแผนจะนำข้อมูลเหล่านั้นมาใช้อ้างอิงในเวทีประชุมของหมู่บ้านต่อไป (อินแก้วและคณะ, 2545: 11)

ในระหว่างการดำเนินโครงการ แกนนำก็ได้รับการหนุนเสริมจากศูนย์ประสานงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่นซึ่งจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักวิจัยท้องถิ่นขึ้นเป็นประจำทุกวันที่ 10 ของเดือน เวทีดังกล่าวมีขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2543 และยังคงดำเนินการมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2552) กิจกรรมหลักของเวทีวันที่ 10 คือการเปิดพื้นที่ให้นักวิจัยท้องถิ่นซึ่งเป็นชาวบ้านได้มาพูดคุยสนทนา บอกเล่าประสบการณ์และปัญหาจากการทำงานวิจัยในพื้นที่ของตน ในขณะเดียวกันนักวิจัยรุ่นพี่ที่ทำงานวิจัยมาก่อนหน้านี้ก็จะร่วมแลกเปลี่ยน เสนอแนะแนวทาง รวมไปถึงให้กำลังใจด้วย (ภัทรา, สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2552) ซึ่งแกนนำชุมชนบ้านคงจะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปร่วมเรียนรู้ในเวทีวันที่

10 ทุกครั้ง ครั้งละ 2-3 คน แล้วนำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาถ่ายทอดให้แก่คนอื่นๆ ได้รับรู้ ซึ่งการได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวทีวันที่ 10 นี้ ช่วยสร้างทั้งกำลังใจและความเข้าใจเกี่ยวกับการทำวิจัยท้องถิ่นให้กับนายอินแก้วมากยิ่งขึ้น (อินแก้ว, สัมภาษณ์, 23 กันยายน 2552)

งานศพแรกที่ถือว่เป็นการทดลองทำของโครงการงานศพงคเหล่าคองงานศพของนายพงษ์ศักดิ์ มูลพงค์ ระหว่างวันที่ 29-30 เมษายน พ.ศ.2545 ซึ่งผู้ตายมีศักดิ์เป็นหลานของนายอินแก้ว งานศพแรกนี้เอื้อให้เกิดการทดลองลงมือทำด้วยปัจจัยสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1. ผู้เสียชีวิตเป็นญาติของนายอินแก้ว 2. เสียชีวิตเนื่องจากการดื่มสุรา และ 3. บิดามารดาของผู้เสียชีวิตนั้น ได้ล้งลับไปหมดแล้ว ญาติทางตรงที่มีเพียงคนเดียวคือน้องชายที่ทำงานอยู่ต่างจังหวัด ปัจจัยเหล่านี้เอื้อให้แก่นำโครงการสามารถบริหารจัดการงานศพของนายพงษ์ศักดิ์ได้อย่างเต็มที่

ในงานศพของนายพงษ์ศักดิ์ แก่นนำโครงการได้แบ่งหน้าที่และมอบหมายงานให้กับฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กล่าวคือ หัวหน้าหมวดบ้านจะทำหน้าที่ดูแลสอดส่องไม่ให้มีการเลี้ยงเหล้าหรือนำเหล้าเข้ามาดื่มในงานศพ แก่นนำแต่ละคนจะช่วยกันพูดคุยสร้างความเข้าใจกับผู้ที่มาร่วมงานเกี่ยวกับโครงการงานศพงคเหล่า พร้อมทั้งประสานกับพระสงฆ์ที่รับนิมนต์ให้เทศน์อบรมชาวบ้านด้วย โดยนางวิไลวรรณและประธานกลุ่มแม่บ้านจะรับหน้าที่เป็นผู้บันทึกค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่เกิดขึ้นในงานศพ (เนื่องจากธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชนชนบทในภาคเหนือ จะมีการมอบหมายให้แม่ครัวหลักประจำหมู่บ้านหรือประธานกลุ่มแม่บ้านเป็นแม่งานและรับผิดชอบจัดการเรื่องอาหารที่จะรับรองแขกที่มาร่วมงานเพื่อแบ่งเบาภาระของเจ้าภาพ) นายอินแก้วประสานกับประธานกลุ่มแม่บ้านดูแลภาพรวมค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่เกิดขึ้น และแก่นนำโครงการจะร่วมกันสรุปยอดรวมอีกครั้ง จึงได้ตัวเลขที่ชัดเจนถึงค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจริงในการจัดงานศพ

สำหรับทำที่ที่กลุ่มแก่นนำแสดงออกต่อกลุ่มผู้คัดค้านนั้น นอกเหนือจากการสื่อสารพูดคุยเพื่อสร้างความเข้าใจดังที่กล่าวมาแล้ว แก่นนำยังขอให้ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านของผู้คัดค้านที่สนับสนุนโครงการเป็นสื่อกลางในการสื่อสารอีกโสดหนึ่ง เมื่อกลุ่มผู้คัดค้านปรากฏตัวในพื้นที่พิธีกรรม กลุ่มแก่นนำและกลุ่มผู้คัดค้านยังคงโอภาปราศรัยกันตามปกติ กิจกรรมต่างๆ ที่เคยทำก็ยังคงกระทำร่วมกันตามปกติ ไม่ได้มีการโกรธเคืองกันแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่กลุ่มแก่นนำเองก็จับตาดูกลุ่มผู้คัดค้านอยู่ห่างๆ เพื่อระมัดระวังมิให้มีการลักลอบเลี้ยงเหล้าในงานศพ

จะเห็นได้ว่ากระบวนการสื่อสารต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมงานศพนี้คือการสื่อสารที่นำไปสู่การกระทำ (communication for action) นั่นก็คือการร่วมกันงคเหล่าในงานศพ พื้นที่พิธีกรรมงานศพจึงถือเป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อการกระทำ (a public sphere for action) นับว่าพื้นที่พิธีกรรมงานศพของชุมชนได้ทำบทบาทหน้าที่ของพื้นที่สาธารณะที่ไปไกลกว่าพื้นที่สาธารณะในการศึกษาของฮาเบอร์มาส ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อการพูดคุยถกเถียงหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเป็นสำคัญ

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการทำบัญชีค่าใช้จ่ายในงานศพพบว่า หลังพิธีกรรมเมื่อหักค่าใช้จ่ายต่างๆ แล้วยังมีเงินเหลือถึง 10,000 บาท ซึ่งเงินจำนวนนี้คือข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ใช้เป็นเครื่องยืนยันกับชุมชนว่าการงดเหล้าในงานศพนั้นช่วยลดค่าใช้จ่ายได้จริง และท้ายที่สุด ญาติพี่น้องของผู้ตายและผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดงานศพทุกคนต่างเห็นพ้องต้องกันให้นำเงินจำนวนดังกล่าวทำบุญเพื่อใช้ในกิจกรรมของวัดชัยมงคล

หลังการทดลองจัดงานศพงดเหล้างานแรกผ่านพ้นไปด้วยดี นายอินแก้วและแกนนำคนอื่นๆ ต่างช่วยกันเผยแพร่ข้อมูลผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการงดเหล้าในพิธีกรรมให้ชุมชนได้ทราบทั้งในที่ประชุมหมู่บ้านและการบอกเล่าปากต่อปาก ทั้งนี้ ได้ใช้กลยุทธ์การเปรียบเทียบข้อมูลกับพิธีกรรมงานศพรายล่าสุดก่อนการทำโครงการคืองานศพของแม่หลวงสม เจียวโสด ที่เสียชีวิตลงในเดือนมีนาคม พ.ศ.2545 พบว่าหลังจากจัดงานศพ เจ้าภาพต้องจ่ายเงินเพิ่มอีก 10,000 บาท สำหรับค่าใช้จ่ายส่วนเกิน โดยในงานศพดังกล่าวมีค่าเหล้าเป็นจำนวนเงินถึง 3,000 บาท ข้อมูลดังกล่าวทำให้คนในชุมชนเริ่มเกิดความเชื่อมั่นต่อการดำเนินโครงการมากยิ่งขึ้น

แกนนำโครงการงานศพงดเหล้ายังดำเนินการทดลองงดเหล้าในงานศพไปอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นและการบันทึกข้อมูลค่าใช้จ่ายในการจัดงานศพอย่างเป็นระบบ ในการจัดงานศพของนายเป็ง จอมแก้ว ระหว่างวันที่ 30 เมษายน-2 พฤษภาคม พ.ศ.2545 ซึ่งเป็นงานศพที่สองหลังจากดำเนินโครงการ จากการทำบันทึกข้อมูลค่าใช้จ่ายพบว่างานนี้มีเงินเหลือ 5,000 บาท ซึ่งผู้วิจัยตรวจสอบข้อมูลเอกสารย้อนหลัง พบว่ายังมีค่าเหล้า 360 บาท จึงได้สอบถามนายอินแก้ว พบว่าเหตุที่ในงานศพของนายเป็งยังคงมีค่าเหล้าเกิดขึ้นก็เป็นเพราะเจ้าภาพมีความกังวลว่าจะมีผู้มาขอเหล้าในงานศพ จึงซื้อเตรียมไว้เล็กน้อย แต่เนื่องจากกระบวนการติดตามภายในงานศพของกลุ่มแกนนำ จึงทำให้ไม่มีการขอเหล้าจากเจ้าภาพแต่อย่างใด

หลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรมงานศพสองศพแรก แกนนำโครงการได้นำข้อมูลรายจ่ายทั้งหมดที่เกิดขึ้นมาร่วมกันวิเคราะห์หว่ามีค่าใช้จ่ายด้านใดมากที่สุด และมีรายจ่ายด้านใดที่สามารถลดลงไปได้อีก เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้ในการจัดงานศพครั้งต่อไป รวมถึงเพื่อดำเนินโครงการวิจัยในช่วงต่อไปด้วย ซึ่งหลังจากการประชุมกลุ่มย่อยในแต่ละหมวดบ้านแล้ว ชาวบ้านได้ลงมติร่วมกันว่า เมื่อมีคนตายเจ้าภาพจะต้องแจ้งแก่คณะกรรมการประจำแต่ละหมวดบ้านทราบ และให้หัวหน้ากรรมการแต่ละหมวดเป็นผู้บริหารจัดการเงินทั้งหมด ในกรณีนี้อาจจะยกเว้นเรื่องอาหารในบางงาน โดยให้เจ้าภาพเป็นผู้จัดการเองเพื่อให้ประหยัดที่สุด ขณะเดียวกันก็ขอความร่วมมือกันเป็นการภายใน เช่นงดการเลี้ยงเหล้าภายในงาน และหากคณะกรรมการพบว่ามี การเลี้ยงเหล้า ก็จะใช้มาตรการทางสังคมเข้าแทรกแซงด้วยการไม่ไปช่วยงานศพ นอกจากนี้จะถูกตัดออกจากการเป็นสมาชิกมาปนกิจสงเคราะห์ของหมู่บ้านเป็นเวลา 5 ปี และไม่ได้รับเงินช่วยเหลือค่าทำศพ 50,000 บาท นอกจากนี้ยังมีการเสนอให้ลดระยะเวลาการจัดงานศพลงจากเดิม 3-5 วัน เหลือเพียง 1 วัน (กชกร ชินะวงศ์

(บก.), 2549: 21-22) แต่ปัจจุบันก็พบว่าข้อเสนอเรื่องการลดระยะเวลาการจัดงานศพให้เหลือเพียงวันเดียวนั้นยังไม่สามารถทำได้ โดยส่วนมากพิธีกรรมงานศพของคนในชุมชนจะใช้เวลา 3 วัน

จากข้อมูลข้างต้น จะเห็นได้ว่าความรู้ของคนในชุมชนที่มีต่อพิธีกรรมงานศพเริ่มเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือเริ่มมองว่าพิธีกรรมงานศพนั้นเป็นเรื่องของส่วนรวมที่ชุมชนจะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการร่วมกับเจ้าภาพ และในขณะเดียวกันก็พบว่าชุมชนบ้านดงนั้นคุ้นเคยกับการใช้มาตรการของชุมชนในการสร้างกฎระเบียบให้สมาชิกถือปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นการใช้มาตรการทางสังคม (social sanction) การปรับเป็นตัวแทน หรือการตัดสิทธิ์ การใช้มาตรการชุมชนนี้นับเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนอีกประการหนึ่ง ซึ่งจากการศึกษาบริบทชุมชน ก็พบมาตรการชุมชนในประเด็นอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นการวางระเบียบการจัดการเหมืองฝาย การกำหนดกฎเกณฑ์การใช้ป่าชุมชน ไปจนถึงการปรับสินไหมในกรณีที่ยาวชนก่อเหตุทะเลาะวิวาท ด้วยเหตุนี้ การวางมาตรการเรื่องงานศพจึงไม่ใช่สิ่งใหม่ของชุมชน แต่เป็นการผลิตซ้ำจากต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมนั่นเอง ซึ่งหากเป็นชุมชนที่ไม่เคยมีต้นทุนเรื่องการกำหนดมาตรการชุมชนมาก่อนก็ย่อมจะใช้วิธีการดังกล่าวเป็นเครื่องมือได้ยาก

อีกประเด็นที่น่าสนใจก็คือ ทั่วๆ ที่ชุมชนได้มีการลงมติในเวทีประชาคมซึ่งแสดงถึงการยอมรับโครงการในระดับความคิดเห็น แต่เมื่อมาถึงการปฏิบัติจริงก็ยังคงมีการกำหนดมาตรการต่างๆ ออกมากำกับ แสดงว่ากลุ่มแกนนำก็ตระหนักดีว่าการยอมรับในระดับความคิดเห็นยังไม่เพียงพอ ยืนยันการยอมรับในระดับการลงมือปฏิบัติ จึงต้องมีการสร้างกลไกด้านมาตรการชุมชนมาเป็นเครื่องกำกับไว้อีกชั้นหนึ่งด้วยเพื่อให้มีช่องว่างสำหรับการฝ่าฝืนน้อยที่สุด

ในระหว่างนั้น ยังเกิดเหตุการณ์ที่เป็นเสมือนการทดสอบความเข้มแข็งของโครงการหลายอย่าง กล่าวคือในช่วงแรก หลังจกมีงานศพเกิดขึ้นได้ 2-3 งาน เริ่มมีคนบางส่วนในชุมชนตั้งข้อสังเกตว่าการทำโครงการงานศพลดเหล้าอาจเป็นสิ่งอุปมงคล ทำให้มีงานศพถี่ขึ้น (การต่อต้านที่แฝงมาในรูปแบบการให้ข้อมูลด้านลบ โดยใช้ประโยชน์จากความเชื่อ) ส่งผลให้แกนนำโครงการบางส่วนกังวลใจและเริ่มหายหน้าไปจากการประชุมแกนนำโครงการ เมื่อรู้ถึงข่าวลือดังกล่าว นายอื่นแก้วจึงได้พยายามชี้แจงกับคนในชุมชนว่างานศพที่ผ่านมานั้น ผู้ตายมีทั้งผู้สูงอายุ และผู้ที่ป่วยด้วยโรคเรื้อรัง ดังนั้น การตายที่เกิดขึ้นจึงถือเป็นเรื่องธรรมชาติ (การตอบโต้ข้อมูลด้านลบด้วยการสื่อสารข้อเท็จจริง) ทำให้กระแสวิตกกังวลดังกล่าวลดน้อยลงไป แกนนำที่หายหน้าไปก็กลับมาร่วมทำกิจกรรมตามเดิม และถึงแม้ว่าจะมีการนำเสนอข้อมูลตัวเลขค่าใช้จ่ายและเงินคงเหลือในงานศพสองศพแรกไปแล้ว แต่พฤติกรรมการลักลอบดื่มเหล้าในงานศพยังคงมีปรากฏอยู่บ้าง รวมถึงการแอบละเมิดกฎด้วยการเลี้ยงเหล้าในงานศพเนื่องจากเจ้าภาพกลัวแขกที่มาร่วมงานนิทรา เจ้าภาพที่มีฐานะดียังยึดติดกับความเชื่อในเรื่องการจัดเลี้ยงจะต้องสมฐานะ เป็นการเชิดชูเกียรติของตนเองและผู้เสียชีวิต ดังที่นายอื่นแก้วได้ให้ข้อมูลกับเจ้าหน้าที่จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยไว้ว่า

“มีอยู่ครั้งหนึ่ง ลุงเป็นคนไปจัดการเรื่องค่าใช้จ่ายให้เขา วันงานลุงก็ไปนั่งคุยกับเจ้าภาพงาน แต่มันผิดสังเกตที่ว่า นั่งไปได้พักหนึ่ง เจ้าภาพก็ขอตัวเข้าห้องน้ำ เทียวเข้าห้องน้ำบ่อยๆ จนลุงซึ้งรู้สึกไม่ชอบมาพากล เลยบอกให้คนที่มาร่วมงานแอบไปดูที่ห้องน้ำว่ามีอะไรอยู่หรือเปล่า ก็ไปเจอขวดเหล้าอยู่ในห้องน้ำจริงๆ ก็เลยบอกให้เขาเทเหล้าทิ้งหมด แล้วก็เอาน้ำเปล่าไปใส่ไว้แทน คนที่เป็นเจ้าภาพเขาก็ไม่รู้ นั่งไปได้สักพักก็ขอตัวเข้าห้องน้ำอีก แต่พอออกมาเขาก็ทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้ เขาคงรู้แล้วล่ะว่าเราแอบเทเหล้าทิ้ง แต่ไม่กล้าพูดอะไร เพราะมันเป็นข้อตกลงร่วมกันตั้งแต่แรกแล้ว” (กชกร ชิมะวงศ์ และ เกศสุดา สิทธิสันติกุล, ม.ป.ป.: 14-15)

อย่างไรก็ตาม แกนนำโครงการยังคงเดินหน้าดำเนินโครงการต่อไปเพราะมีความเชื่อมั่นว่า ได้มาตรฐานทางแล้ว โดยใช้มาตรการสำรวจภายในงานศพอย่างเคร่งครัดแต่กระทำโดยละมุนละม่อม สิ่งหนึ่งที่ทำก็คือกลยุทธ์เลี้ยงคนที่ชอบดื่มเหล้าภายในงานศพ แกนนำบางส่วนจะปรากฏตัวใกล้ชิดบุคคลดังกล่าว เพื่อให้เกิดความเกรงใจ

“หากถามว่าการคัดค้านรุนแรงมัย ถึงแม้จะก้าวจากศูนย์มาถึงสิบแล้วแต่ก็ยังมีคนกลุ่มหนึ่งขัดแย้ง สิ่งที่แกนนำต้องทำก็คือในขณะที่เรากำลังมาถึงตรงนี้แล้วและคนส่วนใหญ่เข้าใจ จะทำอย่างไรให้คนส่วนน้อยที่ไม่เข้าใจยอมรับ ก็มีกรรมการเข้าไปสำรวจตรวจสอบในงานศพว่ามีเหล้ามัย เข้าไปพูดคุยกับเจ้าภาพให้เข้าใจว่าเราทำสิ่งเหล่านี้ไปเพื่ออะไร เจ้าภาพก็เปิดทางให้ และแกนนำก็เข้าไปเล็งว่าใครที่ชอบดื่มเหล้าก็ไปอยู่ใกล้ๆ ถึงขั้นที่บางคนแอบเดินเข้าไปกินในห้องน้ำ มิตินี้สะท้อนว่าชุมชนเองก็สะดุ้ง และด้วยความที่เป็นชุมชนบ้านดงก็มีความเกรงใจกัน ยังเคารพผู้ใหญ่อยู่” (ภัทรา, สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2552)

ข้อมูลข้างต้นที่นายอินแก้วและนางสาวภัทราระบุ แสดงถึงทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านดงที่เป็นปัจจัยหนุนเสริมการทำโครงการ ทั้งในเรื่องวิถีวัฒนธรรมของชุมชนเรื่องการเคารพผู้อาวุโส (ทำให้แกนนำกล้าเทเหล้าที่พบในห้องน้ำทิ้ง) โดยผู้อาวุโสเองก็ถือหลักเมตตาธรรมกำกับการใช้มาตรการเพื่อจัดการปัญหา (ใช้วิธีการที่ละมุนละม่อม ไม่ตำหนิผู้กระทำผิดโดยซึ่งหน้าแต่ทำให้เกิดความเกรงใจ เพื่อเป็นการตักเตือนทางอ้อมแต่ไม่ถึงกับด้อนผู้กระทำผิดให้จนมุม) จึงอาจกล่าวได้ว่า กลยุทธ์การสื่อสารเฉพาะที่กลุ่มแกนนำใช้กับกลุ่มผู้คัดค้านนั้น นอกเหนือจากการใช้กลยุทธ์การใช้มาตรการทางสังคม การเคารพเสียงส่วนใหญ่ และให้คนหนุ่มมากนำคนหนุ่มน้อยแล้ว ก็นับได้ว่าใช้หลักการ “หลอมรวมเข้ามา (inclusion)” ไม่ใช่หลักการ “กีดกันออกไป (exclusion)” กับกลุ่มผู้คัดค้านนั่นเอง

ในช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ.2545 ถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2546 แกนนายังคงมีการทดลองเก็บข้อมูลค่าใช้จ่ายในงานศพที่เกิดขึ้นของชุมชนอย่างเคร่งครัด ซึ่งจากการทำบัญชีค่าใช้จ่ายพบว่า

- 1) งานศพของนายด้วน สิบตะ ระหว่างวันที่ 2-4 ตุลาคม พ.ศ.2545 มีเงินเหลือ 10,000 บาท
- 2) งานศพของแม่หลวงเอี้ย บุญมา ระหว่างวันที่ 2-5 ตุลาคม พ.ศ.2545 มีเงินเหลือ 10,000 บาท
- 3) งานศพของพ่อหลวงเปี้ย แก้วที่สุด ระหว่างวันที่ 10-12 ธันวาคม พ.ศ.2545 มีเงินเหลือ 7,000 บาท
- 4) งานศพของแม่หลวงปิว สิบตะ ระหว่างวันที่ 23-25 ธันวาคม พ.ศ.2545 มีเงินเหลือ 10,000 บาท
- 5) งานศพของนายเกษม ปีก่ำ ระหว่างวันที่ 13-15 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2546 มีเงินเหลือ 13,000 บาท
- 6) งานศพของนายประมวล เคียนตา ระหว่างวันที่ 20-22 กรกฎาคม พ.ศ.2546 มีเงินเหลือ 15,000 บาท

โดยภายหลังแกนนำโครงการเริ่มวางระบบการบันทึกค่าใช้จ่ายอย่างเป็นระบบยิ่งขึ้น จากเดิมที่เก็บข้อมูลในขณะทำพิธีกรรมตามที่เกี่ยวข้องแจ้งมาเพียงอย่างเดียว ก็เพิ่มการตรวจสอบข้อมูลสองทางโดยตรวจสอบจากรายการสินค้าจากร้านค้าประจำหมู่บ้านด้วย โดยการจดบันทึกค่าใช้จ่ายในงานศพจะจดลงในสมุด 2 เล่ม เล่มแรกคือรายการจำหน่ายสินค้าของร้านค้าประจำหมู่บ้าน ซึ่งผู้จัดงานศพและผู้ประกอบอาหารจะไปนำสินค้าหรือสิ่งของหลักๆ มาจากร้านค้าดังกล่าวแล้วลงบัญชีไว้ อีกเล่มหนึ่งเป็นสมุดบันทึกรายรับรายจ่ายของเจ้าภาพงานศพ แนวคิดเรื่องการทำระบบบันทึกค่าใช้จ่ายทั้งสองทางนี้น่าจะเป็นผลจากการใช้ต้นทุนความรู้เดิมที่ชุมชนเคยมีประสบการณ์การตั้งกลุ่มออมทรัพย์มาผนวกกับแนวคิดเรื่องการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ซึ่งเป็นความรู้ในการทำวิจัยที่กลุ่มแกนนำได้รับการหนุนเสริมจากภายนอก ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่าชุมชนสามารถประยุกต์ใช้ทั้งทุนความรู้เก่าและความรู้แบบใหม่ที่ได้รับมาช่วยยกระดับวัฒนธรรมการสื่อสารแบบชาวบ้านได้

หลังจากการจัดงานศพเสร็จสิ้น แกนนำโครงการ เจ้าภาพ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะนำสมุดทั้งสองเล่มนั้นมาเปรียบเทียบกันว่าข้อมูลตรงหรือไม่ ก่อนจะชำระค่าสินค้ากับร้านค้า หลังจากนั้นแกนนำโครงการจะนำสมุดบันทึกรายรับรายจ่ายเหล่านั้นมาทำยอดสรุปค่าใช้จ่ายโดยรวมอีกครั้งหนึ่ง (ดังตัวอย่างการทำบัญชี ในตารางที่ 6.1 หน้า 272 และตารางที่ 6.2 หน้า 273) เมื่อสรุปยอดรวมค่าใช้จ่ายทั้งหมดในงานศพเสร็จสิ้นแล้ว ก็จะแจ้งยอดตัวเลขดังกล่าวให้ชุมชนได้รับทราบในภายหลัง ทั้งจากการพูดคุยทั่วๆ ไปและแจ้งในการประชุมหมวดบ้านและการประชุมหมู่บ้าน

นอกเหนือจากการขับเคลื่อนโดยฆราวาสแล้ว พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำทางศาสนาได้มีส่วนสนับสนุนการเคลื่อนไหวงานด้วย โดยในช่วงเวลานั้นมีพระสงฆ์อาวุโสรูปหนึ่งจากจังหวัดลำพูนได้เดินทางมาพำนักที่วัดชัยมงคล ด้วยวัตรปฏิบัติที่น่าเลื่อมใสและความอาวุโสของท่าน ทำให้ชาวบ้านเกิดความเคารพศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง เกณฑ์โครงการจึงได้ปรึกษาพระสงฆ์รูปดังกล่าวและพระมหาสมเกียรติ ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสเพื่อหาแนวทางผลักดันให้โครงการงานศพงดเหล้ามีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น โดยได้ข้อสรุปว่าพระสงฆ์จะทำหน้าที่เป็นผู้ชี้แจงและคอยกระตุ้นเกี่ยวกับการงดดื่มเหล้าในพิธีกรรมงานศพโดยการเทศน์ และถือเป็นข้อตกลงของชุมชนว่าหากงานศพได้มีการดื่มเหล้า พระสงฆ์จะไม่รับนิมนต์

“หมู่บ้านเค้าประชุมกัน ตู้อาวัวก็ไปร่วมประชุมก็ได้คุยกับชาวบ้าน ที่จริงในทางศาสนา เวรมณีสิกขาก็คือให้งดเว้น แต่ที่ผ่านมามันเห็นว่าการกินเหล้ามันกลายเป็นที่ตั้งไปแล้ว กินข้าวเย็นก็เอาเหล้ามาตั้งไว้บน โต๊ะเลย จึงมีการพูดคุยกันไว้ (พระสงฆ์จะไม่รับนิมนต์ในงานที่เจ้าภาพเลี้ยงเหล้า) แต่ก็ไม่ได้ทำจริงๆ หรือ ตู้อาวัวพูดในท่ามกลางที่ประชุมของชาวบ้านเลย เวลาเทศน์ธรรมก็ว่าก็ย้ำอีกครั้ง” (พระมหาสมเกียรติ กิตติสทุโท, สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2552)

นอกจากนี้เกณฑ์โครงการยังได้นำประเด็นดังกล่าวไปเสนอต่อพระครูโสภณจริยานุวัตร ซึ่งเป็นเจ้าคณะอำเภอสบปราบ ซึ่งเจ้าคณะอำเภอนอกจากจะช่วยบิณฑบาตการงดเหล้าในงานศพแล้ว ยังได้สนับสนุนและเผยแพร่แนวคิดดังกล่าวไปทั่ว อ.สบปราบ อีกด้วย ผลลัพธ์ส่วนหนึ่งของการเชื่อมโยงพลังทางศาสนาเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหามุมชนปรากฏเป็นผลดังนี้

“หลังจากที่มีการประกาศลดเหล้าในงานศพออกไปแล้ว คนที่เขาเคยกิน พอมาเห็นพวกคณะกรรมการก็จะตกใจและหลบหน้าเลย พวกเขามาที่มาจากต่างถิ่นก็จะไม่มาเมาแกลวนี้อีกเลย ต่างจากแต่ก่อนที่เรายังไม่ได้จัดการ เมาไม่รู้เรื่องเลย ท่านพระครูจะว่าให้ทุกครั้งเรื่องเมา ไม่ได้ว่าใครนะ ว่ากับตนเอง แล้วให้ผมไปบอกต่อกับคนที่เมา ผมรู้สึกที่พระสงฆ์เข้ามาช่วยแล้วรู้สึกดีขึ้น ถ้าไม่มีพระมาคอยพูดก็หนักใจเหมือนกัน ผมว่าหมู่บ้านไหนเอาพระสงฆ์มาร่วมด้วยจะช่วยได้เยอะเลย คิดว่าพวกเราทำกันเอง เรียกว่าอาธรรมะเข้าช่วย” (หลาน วงศ์กา อ่างอิงใน กชกร ชิมะวงศ์ (บก.), 2549: 22-23)

เหตุที่พลังศาสนาไม่สามารถเป็นหัวหอกในการขับเคลื่อนแนวคิดการงดเหล้าในงานศพ (ซึ่ง “เหล้าในงานศพ” เป็นเพียงส่วนเสี้ยวหนึ่งของกระแสบริโภคนิยมที่ใช้พื้นที่พิธีกรรมเพื่อแสดงฐานะหน้าตา) ได้อย่างเต็มที่ ในกรณีของชุมชนบ้านดงเอง พลังศาสนาก็ไม่ได้เป็นพลังหลักในการขับเคลื่อน แต่ทำหน้าที่ในการหนุนเสริมได้ดี สิ่งที่เกิดขึ้นอธิบายได้จากปัจจัย 2 ระดับ คือใน

ระดับมหภาคและระดับจุลภาค ในระดับมหภาคนั้น ดังที่ได้กล่าวมาก่อนหน้านี้แล้วว่า เมื่อระบบทุนนิยมขยายตัว แม้แต่สถาบันทางศาสนาก็ต้องปรับตัวให้อยู่รอดภายใต้ระบบดังกล่าว ดังที่วัดได้เปิดบริการเผาศพเพื่อประโยชน์เชิงเศรษฐกิจของตัวเองมาตั้งแต่สมัย ร.5 เมื่อเวลาผ่านไป นอกเหนือจากการปรับตัวเพื่อให้อยู่รอดแล้ว คุณเหมือนว่าบุคลากรและองค์กรในสถาบันศาสนาจำนวนหนึ่งก็ตกอยู่ภายใต้กระแสของบริโภคนิยมไม่แตกต่างไปจากฆราวาส จนคำว่า “พุทธพาณิชย์” กลายเป็นคำคุ้นชินที่เข้าใจได้ ตัวบ่งชี้ซึ่งเป็นที่มาของข้อสังเกตดังกล่าวมีหลายอย่าง อาทิ วัดหลายแห่งในเมืองหลวงและเมืองใหญ่มีการจัดระบบการให้บริการงานศพแบบครบวงจรแบบองค์กรธุรกิจ ทำให้วัดเปลี่ยนฐานะจาก “ที่พึ่งพิงทางใจ” มาเป็น “สถานที่ให้บริการด้านงานศพ” แทน การตลาดบุญ การตลาดเครื่องรางของขลัง (กรณีนี้เรียกว่า “ทุน-พุทธ-ไสย ไปด้วยกัน”) การจัดงานเฉลิมฉลองสมโภชน์โบสถ์วิหารสิ่งปลูกสร้างหรือการจัดงานบุญกฐินผ้าป่าอย่างยิ่งใหญ่อลังการโดยพ่วงท้ายด้วยการดื่มเหล้าสังสรรค์ของฆราวาส ปრაฏฏการณ์เหล่านี้ทำให้พลังของศาสนาที่จะต่อกรกับกระแสบริโภคนิยมนั้นถดถอยลง เมื่อบุคลากรสงฆ์บางส่วนไม่สามารถปฏิบัติตามหลักปฏิบัติทางศาสนาที่มุ่งให้ “ละกิเลส” ความศรัทธาของฆราวาสก็ลดน้อยลง ซึ่ง “ความศรัทธา” เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้พลังศาสนาสามารถผลักดันมวลชนให้เกิดปฏิบัติการทางสังคมได้

ในอีกด้านหนึ่ง ทิศนะของสังคมโดยทั่วไปและองค์กรสงฆ์บางส่วนก็เห็นว่า “กิจของสงฆ์” และ “กิจของญาติโยม” นั้นควรแยกขาดออกจากกัน ทำให้สงฆ์บางส่วนที่มีศักยภาพเลือกที่จะไม่ข้องแวะกับปัญหาทางโลกของญาติโยมโดยไม่จำเป็น เนื่องจากไม่ต้องการตกเป็นข้อวิจารณ์หรือเสี่ยงต่อการเป็นเครื่องมือของบุคคลบางกลุ่มบางฝ่าย ไปจนถึงการเสี่ยงต่อชีวิต (ตัวอย่างจริงมีปรากฏให้เห็นทั้งกรณีพระนิกอญรัศมีที่ถูกฆาตกรรม พระนิกเคลื่อน ไหวหรือพระนิกพัฒนาที่ถูกนำมาเชื่อมโยงกับกลุ่มการเมือง และถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงโดยสื่อหรือคอลัมน์นิสต์บางคน)

สำหรับในระดับจุลภาค ในกรณีของชุมชนบ้านดงนั้น พระสงฆ์เองก็ยึดหลักการที่ว่า จะเข้ามาข้องเกี่ยวกับกิจของฆราวาสเฉพาะในกรณีที่ฆราวาสร้องขอ รวมทั้งการพยายามดำรงวิถีสงฆ์แบบเรียบง่าย ไม่เน้นการก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างภายในวัด การแสดงบทบาทแนวอนุรักษ์นิยม (conservative) ดังกล่าวก็จะเป็นความคาดหวังของทางฝ่ายฆราวาสที่มีต่อบทบาทสงฆ์ด้วยเช่นกัน สังเกตได้จากการระบุจากชาวบ้านที่ว่า ความศรัทธาที่มีให้กับสถาบันสงฆ์ของชุมชนเกิดจากการที่สงฆ์แสดงให้เห็นว่าไม่ยึดติดกับลาภสักการะทางโลก รวมถึงไม่ข้องเกี่ยวกับเรื่องราวทางโลก (ไม่มีการไต่ห่วย การทำนายโชคชะตา) ยกเว้นในกรณีที่ฆราวาสร้องขอ (การขอความสนับสนุนจากฝ่ายสงฆ์ในการทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน)

ด้วยปัจจัยทั้งหมดที่กล่าวมา พลังศาสนาจึงไม่ได้เป็นพลังหลักในการขับเคลื่อนแต่ทำหน้าที่เป็นพลังสนับสนุน แต่พลังหลักในการขับเคลื่อนกลับเป็นพลังทางสังคมของชุมชนที่รวบรวมองค์ประกอบทั้งหมดที่มีอยู่ แล้วมาลงมือปฏิบัติร่วมกัน โดยมีเป้าหมายเชิงเศรษฐกิจเป็นที่ตั้งในตอนแรก ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นทำให้เกิดการพูดกัน ปากต่อปากของชาวบ้านในชุมชนว่าการงด

เหล่านี้ในงานศพนั้นส่งผลลดค่าใช้จ่ายได้จริง พบว่าการฝึกกำลังร่วมกันของแกนนำโครงการ พระสงฆ์ กลุ่มแม่บ้าน และสมาชิกในชุมชนทำให้การขับเคลื่อนโครงการดำเนินไปอย่างราบรื่นมากยิ่งขึ้น

เมื่อแกนนำโครงการดำเนินงานมาได้เป็นระยะเวลา 6 เดือน ศูนย์ประสานงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยนายพนพรและน.ส.ภัทราได้เข้าร่วมทำเวทีถอดบทเรียนกับชาวชุมชนบ้านดง ซึ่งประกอบด้วยแกนนำโครงการทั้งหมดและชาวบ้านในชุมชน รวมทั้งสิ้นประมาณ 60 คน โดยจัดเวทีที่วัดชัยมงคล (ภัทรา, สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2552) พร้อมทั้งร่วมกันหาแนวทางในการเคลื่อนงานต่อ ซึ่งก็ได้ประเด็นในการเคลื่อนงานประกอบด้วย การสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนคิดช่วยเจ้าภาพลดค่าใช้จ่ายในพิธีกรรมงานศพ และการหาแนวทางฟื้นฟูการสร้างปราสาทศพแทนการซื้อ เพราะแต่เดิมคนเคยช่วยกันทำ ผู้ชายหาไม้หาหินเพื่อทำปราสาทศพและใช้ในการประกอบอาหาร ผู้หญิงแบ่งหน้าที่กันไปทำอาหาร และแต่งดอกไม้หน้าศพ แต่ปัจจุบันนิยมซื้อมากขึ้นเพื่อความสะดวก ทำให้คนที่มาช่วยงานเมื่อไม่มีอะไรให้ทำก็จะตั้งวงเหล้า และเรื่องที่สามคือแนวทางการเคลื่อนแนวคิดงดเหล้าไปสู่พื้นที่พิธีกรรมอื่นๆ เช่นงานบุญและงานประเพณีอื่นๆ ของชุมชน (กชกร และเกศสุดา, ม.ป.ป.: 19)

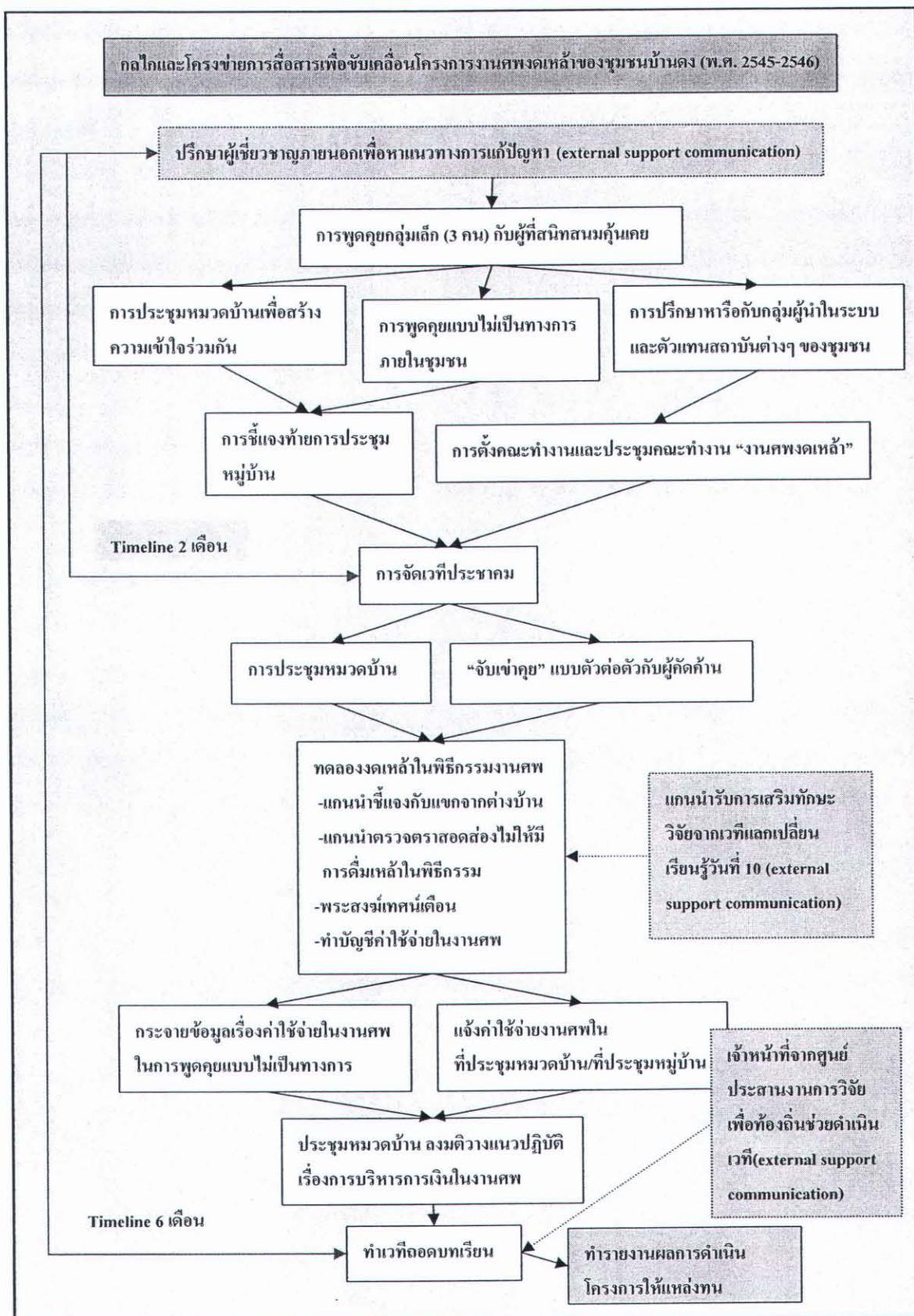
เหตุที่ต้องมีรูปแบบการสื่อสารด้วยการทำเวทีถอดบทเรียนก็เนื่องจากภายหลังที่ดำเนินกิจกรรมไปแล้ว จำเป็นที่จะต้องมีการประเมินผลทั้งในแง่ของผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นไปตามเป้าหมายหรือไม่ และในอีกแง่หนึ่งก็ต้องการประเมินความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนหลังจากดำเนินโครงการว่ามีความขัดแย้งหรือไม่ การดึงบุคคลคนภายนอกที่ชุมชนให้การยอมรับมาดำเนินการสนทนาทำให้คนทุกกลุ่มกล้าเปิดใจแสดงความรู้สึกรู้สึกและความคิดเห็นมากขึ้น ทั้งนี้ บุคคลภายนอกยังมีบทบาทในการกระจายโอกาสในการพูดคุยให้คนทุกกลุ่ม รวมถึงช่วยสรุปประเด็นและชี้ให้เห็นจุดแข็งของชุมชนนั้นก็คือความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันนั่นเอง

ในระหว่างกระบวนการดำเนินโครงการ แกนนำโครงการทั้ง 14 คนจะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปร่วมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทุกวันๆ 10 ของเดือน ครั้งละ 2-3 คน แล้วนำประเด็นที่ได้รับรู้มาถ่ายทอดให้เพื่อนแกนนำรับทราบในภายหลัง ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่จากองค์กรภายนอกที่หนุนเสริมการทำงานของแกนนำแสดงให้เห็นว่า กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นทั้งจากการลงมือกระทำผนวกกับคำแนะนำที่ได้รับ ทำให้แกนนำชุมชนสามารถพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารของตนเองได้ จากการเป็นผู้รับสารที่กระตือรือร้น (active audience) มาสู่การเป็นผู้ส่งสาร (sender) ในเวทีภายนอกชุมชนได้ ดังที่ น.ส.ภัทรา ระบุว่า

“ตัวลูกอื่นแก้วมีความศรัทธาในวิธีคิดของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอยู่แล้ว จุดเริ่มต้นของการยอมรับซึ่งกันและกันมันก็เกิดขึ้นตั้งแต่ครั้งแรก ซึ่งตอนแรกๆ แกนนำกลุ่มนี้จะนั่งฟังมากๆ ฟังเป็นส่วนใหญ่ แต่พอเริ่มลงมือทำก็มีการเล่า แลกเปลี่ยน และวิเคราะห์มากขึ้น เรายังก็ต้องการให้เค้า

เรียนรู้ในการวิเคราะห์ข้อเท็จจริงอยู่แล้ว และเมื่อเค้าได้เรียนรู้และมีพื้นที่จริงให้วิเคราะห์ เค้าก็จะพูดและสื่อสารได้ เค้าจะเล่าสิ่งที่มันเป็นปรากฏการณ์จริงของคนในพื้นที่มากกว่า” (ภัทรา, สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2552)

จากข้อมูลทั้งหมดข้างต้น ผู้วิจัยได้สรุปออกมาเป็นกลไกและโครงข่ายการสื่อสารเพื่อขับเคลื่อนโครงการงานศพพดเหล่าที่กลุ่มแกนนำชุมชนได้ริเริ่มและต่อมาชุมชนได้มีส่วนร่วมใน ระยะที่ 2 ของการศึกษา (พ.ศ.2545-2546) ดังภาพที่ 6.1 หน้า 258 เพื่อแสดงให้เห็นขั้นตอนและกลไกการทำงานของรูปแบบการสื่อสารทั้งหมดที่เกิดขึ้น



ภาพที่ 6.1: กลไกและโครงข่ายการสื่อสารเพื่อขับเคลื่อนโครงการงานศพงคเหล่า (พ.ศ.2545-2546)

เมื่อพิจารณาจากกลไกและโครงข่ายการสื่อสารข้างต้น พบว่ากระบวนการสื่อสารเพื่อปรับเปลี่ยนความหมายของพิธีกรรมงานศพของชุมชนบ้านคงมีจุดเด่นที่น่าสนใจก็คือการเน้นสร้าง **ความเข้าใจร่วมกันไปตลอดทั้งกระบวนการ** นับตั้งแต่การเสนอประเด็น วางแผน ลงมือปฏิบัติ ร่วมกัน ไปจนถึงการทบทวนบทเรียนร่วมกัน ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าชุมชนให้ความสำคัญกับการสื่อสารในกลุ่มเล็ก (การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ) และการสื่อสารในกลุ่มขนาดกลาง (การประชุมหมวดบ้าน) อย่างเข้มข้นเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันก่อนจะนำไปสู่กระบวนการตัดสินใจร่วมกัน และตลอดทั้งกระบวนการสื่อสารก็ใช้กลไกการสื่อสารแบบคู่ขนานหลายลักษณะ เช่น 1) การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการควบคู่กับการประชุม (ทั้งในระดับหมวดบ้านและหมู่บ้าน) เพื่อกระจายข่าวสาร 2) การปรึกษาหารือกับกลุ่มผู้มีอำนาจในชุมชนควบคู่ไปกับการพูดคุยทำความเข้าใจกับคนทั่วไปในชุมชน 3) การคุยในระดับกลุ่ม (หมวดบ้าน) คู่ขนานกับการคุยระหว่างบุคคล (จับเข้าคุย) เพื่อคลี่คลายข้อข้องใจ/ข้อขัดแย้ง และ 4) มีการสื่อสารขาเข้า (การเรียนรู้จากภายนอกทั้งจากการปรึกษาผู้เชี่ยวชาญและการเข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยน) คู่ขนานไปกับการลงมือทำกิจกรรม และการสื่อสารขาออก (การรายงานผลการทำกิจกรรมผ่านเอกสารและนำเสนอในเวทีแลกเปลี่ยน)

2. รูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

จากภาพรวมกลไกและโครงข่ายการสื่อสารข้างต้น ผู้วิจัยได้จำแนกรูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่ปรากฏข้างต้นออกเป็น 2 รูปแบบหลัก ได้แก่ 1) รูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมภายในชุมชน และ 2) รูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับหน่วยงานภายนอกหรือชุมชนอื่นๆ โดยในแต่ละรูปแบบหลัก จะได้นำเสนอรูปแบบย่อยๆ ในหมวดหมู่เดียวกัน และนำเสนอองค์ประกอบต่างๆ ของกระบวนการสื่อสารเพื่อให้เกิดความกระจ่างชัด โดยจะกล่าวถึงลักษณะสถานที่ ช่องทางการสื่อสารและการไหลของข่าวสาร สาร เป้าหมาย ผลลัพธ์ และความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ในการสื่อสาร ดังต่อไปนี้

2.1 รูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมภายในชุมชน มีทั้งหมด 8 รูปแบบ ประกอบด้วย

1) การพูดคุยกลุ่มเล็กแบบไม่เป็นทางการ 2) การประชุมกลุ่มแกนนำ 3) การประชุมหมวดบ้าน 4) การประชุมหมู่บ้าน 5) การทำเวทีประชาคม 6) การทำกิจกรรมร่วมกันในพิธีกรรมงานศพ 7) เวทีถอดบทเรียน และ 8) การสื่อสารโดยใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยแต่ละรูปแบบมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) การพูดคุยกลุ่มเล็กแบบไม่เป็นทางการ คือการพูดคุย สนทนา ซักถาม อภิปราย ถกเถียงเกี่ยวกับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับโครงการงานศพจดเกล้าของชุมชนที่เกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ เช่น ผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมประชุม ไม่ว่าจะเป็นการประชุมย่อย หรือการประชุมหมู่บ้านก็จะสอบถามจากผู้เข้าร่วมว่าการประชุมเป็นอย่างไร มีเนื้อหาสาระหรือข้อสรุปอย่างไร และมีสิ่งใดที่

กำลังจะเกิดขึ้นตามมา ระดับของการสื่อสารเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลและการสื่อสารกลุ่มเล็ก มีความถี่สูงมากที่สุดในบรรดารูปแบบการสื่อสารทั้งหมดที่เกิดขึ้นในชุมชน และมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดหรือขยายสารจากที่ประชุมไปสู่ชาวบ้านที่ไม่ได้เข้าร่วมการประชุมในครั้งนั้นๆ โดยที่

ก. สถานที่ การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการเกิดขึ้นทั้งในพื้นที่ส่วนบุคคล ได้แก่ ภายในบ้านเรือน ใต้ถุนบ้าน หรือข้างรั้วบ้าน รวมถึงในร้านค้า และพื้นที่สาธารณะของชุมชน ได้แก่ วัด ร้านค้าชุมชน ถนนในหมู่บ้าน (ในเวลากลางคืน ผู้คนจะออกมาเดินพูดคุยกันตามถนน หรือแม่แต่นั่งล้อมวงกลางถนนในหมู่บ้าน) ศาลาอเนกประสงค์ของชุมชน โรงเรียน ศาลเจ้าพ่อประจำหมู่บ้าน แหล่งน้ำของชุมชน และป่าชุมชน

ข. ผู้ที่มีส่วนร่วม คนทุกเพศทุกวัยในชุมชน แต่ผู้ใหญ่จะมีบทบาทและระดับการมีส่วนร่วมในการสื่อสารเกี่ยวกับโครงการงานศพดเหล้าสูงกว่าเด็กและเยาวชน ในขณะที่เดียวกันผู้ใหญ่ที่ทำงานอยู่ภายในชุมชนจะมีบทบาทและระดับการมีส่วนร่วมที่สูงกว่าผู้ใหญ่ที่ทำงานอยู่ภายนอกชุมชน สมาชิกชุมชนเพศชายจะมีบทบาทในฐานะผู้ผลิตสารและวาทกรรมหลักกว่าด้วยงานศพดเหล้าสูงกว่าเพศหญิง (ทั้งนี้ จากการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยพบว่าบทบาทในการผลิตสารและวาทกรรมหลักดังกล่าวเป็นบทบาทของแกนนำโครงการ 14 คน ซึ่งเป็นเพศชาย 12 คน เพศหญิง 2 คน) แต่สมาชิกชุมชนเพศหญิงจะมีบทบาทในฐานะผู้แพร่กระจายสารและวาทกรรมสูงกว่าเพศชาย ในขณะเดียวกัน สมาชิกในชุมชนทั้งเพศชายและเพศหญิงล้วนมีบทบาทในการอภิปรายตัวสารและวาทกรรมว่าด้วยงานศพดเหล้าของชุมชนด้วยกันทั้งสิ้น

ค. ช่องทางการสื่อสารและการไหลของข่าวสาร ช่องทางการสื่อสารเป็นการสื่อสารแบบมุขปาฐะผ่านสื่อบุคคล ลักษณะการไหลของข่าวสารเป็นการไหลของข่าวสารในแนวระนาบระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเอง

ง. สาร สารที่ปรากฏในการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการนั้น จะมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเหตุผลและประโยชน์ของการงดเหล้าในงานศพ (ลดค่าใช้จ่าย ลดปัญหาหนี้สิน สร้างชุมชนให้น่าอยู่ โทษภัยของเหล้า) และเหตุผลที่ฝ่ายคัดค้านไม่เห็นด้วยกับการงดเหล้าในงานศพ (ประเพณีที่เคยทำสืบต่อกันมาเรื่องการต้อนรับขับสู้ญาติพี่น้อง การขาดแรงงานช่วยเหลือในการจัดงาน) ในที่นี้ ผู้วิจัยพบว่าการสร้าง รื้อถอน และสร้างใหม่ความหมายของสารที่สำคัญได้แก่ การสื่อสารความหมายว่าด้วย “เหล้า” ซึ่งจะพบการปะทะกันของ 2 ชุดความหมายว่าด้วยเหล้า คือ 1. เหล้าคือสิ่งที่ก่อหนี้สิน เสียสุขภาพ และก่อให้เกิดอุบัติเหตุ (สารจากแกนนำโครงการ) และ 2. เหล้าคือสื่อในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ รวมถึงเป็นสัญลักษณ์ของการต้อนรับขับสู้อย่างเต็มที่ (สารจากฝ่ายที่คัดค้าน) ซึ่งในเวทีของการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการนี้ พบว่าการปะทะกันระหว่าง 2 ชุดความหมายยังเป็นไปอย่างสมน้ำสมเนื้อ กล่าวคือ ในวงของฝ่ายที่คัดค้าน ความหมายของแบบที่สองของ “เหล้า” จะได้รับการเชิดชูว่าสำคัญกว่าความหมายแบบที่หนึ่ง ส่วนในวงของผู้สนับสนุน

โครงการ การเชิดชูความหมายของเหล่าก็จะไปในทางตรงกันข้าม และหากคนจาก 2 วงนี้ได้มีการพบปะแลกเปลี่ยนกัน ต่างก็จะพยายามสร้างความชอบธรรมให้กับความหมายที่ตนยึดถือ

จ. เป้าหมาย การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการที่เกิดขึ้นในกระบวนการสื่อสารของชุมชน มีเป้าหมายสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ *การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร* (การบอกเล่าพูดคุยถึงที่มาและรายละเอียดของการงดเหล่าในงานศพ) *การโน้มน้าวใจ* (การสอบถามผู้ที่ไม่เห็นด้วยถึงเหตุผลในการคัดค้านและการให้เหตุผลถึงข้อดีและประโยชน์จากการงดเหล่าในงานศพ) และ*การสร้าง ความเข้าใจร่วมกัน* (การแลกเปลี่ยนข้อมูลทำให้คนในชุมชนมีข้อมูลเกี่ยวกับโครงการใกล้เคียงกัน และเกิดความเข้าใจที่ตรงกัน)

ฉ. ผลลัพธ์ ผลลัพธ์สำคัญที่เกิดขึ้นจากการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการคือการที่คนในชุมชนได้รับรู้และมีข้อมูลที่ใกล้เคียงกันเกี่ยวกับโครงการงานศพงดเหล่า เกิดความเข้าใจร่วมกัน รวมถึงเป็นรูปแบบการสื่อสารที่เปิดโอกาสให้ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อยสามารถแสดงความคิดเห็น ได้อย่างเสรีและเท่าเทียม

ช. ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสาร จากการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยพบว่า องค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสารของการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการนั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน กล่าวคือ ด้วยรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ ทำให้การพูดคุยสามารถเกิดขึ้นได้ในสถานที่ๆ หลากหลาย ไม่มีข้อจำกัดเรื่องเวลา เช่น การพูดคุยภายในบ้านอาจเกิดขึ้นในเวลาดึก รวมถึงประเด็นที่หยาบคายพูดคุยก็สามารถอภิปรายและแลกเปลี่ยนกันได้อย่างเต็มที่และรู้สึกผ่อนคลายมากกว่ารูปแบบการสื่อสารอื่นๆ แต่ในขณะเดียวกัน การไม่มีข้อจำกัดเรื่องกาลและเทศะ ก็ส่งผลเสียได้เช่นกัน กล่าวคือ หัวข้อในการพูดคุยสามารถเปลี่ยนจากประเด็นงานศพงดเหล่าไปสู่ประเด็นอื่นๆ ได้อย่างรวดเร็ว เช่น การพูดคุยในวงข้าว รวมถึงกิจกรรมต่างๆ สามารถเกิดขึ้นแทรกบทสนทนาได้ตลอดเวลา เช่น ระหว่างการเลี้ยงข้าว หากหัวของชาวบ้านเกิดเดินแยกหม้อออกไปจากฝูง คู่สนทนาก็ต้องรีบยุติการพูดคุยเพื่อติดตามสัตว์เลี้ยง เป็นต้น

2) **การประชุมกลุ่มแกนนำ** คือการรวมกลุ่มเพื่อสนทนา อภิปราย หาข้อตกลงและวางแผนร่วมกันเกี่ยวกับโครงการงานศพงดเหล่าของชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการนัดหมาย สมาชิกที่เข้าร่วมประชุมคือแกนนำโครงการ 14 คน ระดับของการสื่อสารเป็นการสื่อสารกลุ่มเล็ก โดยที่

ก. สถานที่ การประชุมกลุ่มแกนนำนั้น โดยมากจะใช้ศาลาวัดหรือบ้านแกนนำคนใดคนหนึ่งเป็นสถานที่ในการประชุม

ข. ผู้ที่มีส่วนร่วม ในการประชุมกลุ่มแกนนำนั้น สมาชิกที่เข้าร่วมได้แก่กลุ่มแกนนำจำนวน 14 คนที่ได้ระบุรายละเอียดไปแล้วก่อนหน้านี้ ซึ่งการประชุมโดยส่วนมากสมาชิกจะเข้าร่วมการประชุมครบทุกคน ยกเว้นในบางครั้งที่สมาชิกบางคนติดภารกิจสำคัญอื่นจนทำให้ไม่สามารถเข้าร่วมการประชุมได้

ค. ช่องทางการสื่อสารและการไหลของข่าวสาร ช่องทางการสื่อสารเป็นการสื่อสารแบบมุขปาฐะผ่านสื่อบุคคล ลักษณะการไหลของข่าวสารเป็นการไหลของข่าวสารในแนวระนาบระหว่างกลุ่มแกนนำด้วยกันเอง ลักษณะการสนทนาเป็นการสนทนาแบบไม่เป็นทางการ แต่มีการลงชื่อการเข้าร่วมประชุมไว้เป็นลายลักษณ์อักษร รวมถึงมีการบันทึกประเด็นที่ได้จากการประชุมร่วมกันไว้ด้วย

ง. สาร สารที่ปรากฏในการประชุมกลุ่มแกนนำมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการสร้างความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับการดำเนินโครงการงานศพดเหล่า การวางแผนการขับเคลื่อนงาน รวมทั้งการกำหนดเป้าหมายร่วมกันด้วย

จ. เป้าหมาย การประชุมกลุ่มแกนนำ มีเป้าหมายสำคัญเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันในระหว่างกลุ่มแกนนำ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพเมื่อสื่อสารไปยังคนในชุมชนในวาระโอกาสต่างๆ รวมไปถึงเพื่อวางแผนการทำงานและกำหนดเป้าหมายในการขับเคลื่อนโครงการร่วมกัน

ฉ. ผลลัพธ์ ผลลัพธ์สำคัญที่เกิดขึ้นจากการประชุมกลุ่มแกนนำก็คือความ เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคณะทำงาน ทุกคนมองเห็นเป้าหมายร่วมที่จะผลักดันให้เกิดขึ้น รวมทั้ง ต่างก็เกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมในโครงการอย่างแท้จริง เนื่องจากได้ร่วมคิด ร่วมคุย และร่วมวางแผนนั่นเอง

ช. ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสาร จากการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยพบว่าองค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสารของการประชุมกลุ่มแกนนำ นั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน กล่าวคือ การประชุมกลุ่มแกนนำมีลักษณะผสมผสานระหว่างการสื่อสารแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ กล่าวคือ การแต่งตั้งกลุ่มแกนนำทำให้ทุกคนรู้สึกว่าได้รับมอบหมายบทบาทหน้าที่สำคัญ โดยต้องเข้าร่วมการประชุมที่จัดขึ้น ลักษณะการพูดคุยที่เป็นกันเองทำให้บรรยากาศการประชุมไม่เคร่งเครียด แต่ในขณะเดียวกันก็มีการกำหนดวาระการประชุมที่ชัดเจนและมีการบันทึกข้อสรุปที่ได้จากการประชุมไว้ด้วย ทำให้เกิดความชัดเจนว่าหลังจากประชุมไปแล้วจะมีการดำเนินการอะไรติดตามมาบ้าง

3) การประชุมหมวดบ้าน คือการรวมกลุ่มเพื่อพูดคุย สนทนา ซักถาม อภิปราย ถกเถียงเกี่ยวกับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับโครงการงานศพดเหล่าของชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการนัดหมาย สมาชิกที่เข้าร่วมประชุมคือผู้ที่อาศัยอยู่ในหมวดบ้านเดียวกัน นับเป็นต้นทุนทางสังคมของหมู่บ้าน ในภาคเหนือที่มีการแบ่งการปกครองในรูปแบบหมวดบ้าน ส่งผลให้มีการพัฒนารูปแบบการประชุมหมวดบ้าน เป็นการสื่อสารกลุ่มขนาดกลาง มีขนาดของกลุ่มตั้งแต่ 15-30 คน เป็นการยกระดับการสื่อสารจากการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการให้เป็นระบบมากขึ้น มีการกำหนดเวลาและสถานที่ในการพูดคุย โดยที่

ก. สถานที่ การประชุมหมวดบ้านนั้นจะใช้พื้นที่สาธารณะที่อยู่ใกล้เคียงในการประชุม ได้แก่ วัด ถนนในหมู่บ้าน และศาลาประชาคมของหมู่บ้าน รวมไปถึงลานบ้านของคนในหมวดบ้านคนใดคนหนึ่ง (ในกรณีที่มีสถานที่กว้างขวางเพียงพอ)

ข. ผู้ที่มีส่วนร่วม ในการประชุมหมวดบ้านนั้น สมาชิกส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมจะเป็นผู้ใหญ่วัยทำงานและคนสูงอายุ เยาวชนจะมีบทบาทในเวทีประชุมหมวดบ้านในกรณีที่ได้รับมอบหมายจากพ่อแม่หรือผู้ปกครองให้เข้าร่วมประชุมแทน เพื่อให้ครัวเรือนของตนได้รับรู้รับทราบข้อมูลข่าวสารทันเหตุการณ์ อย่างไรก็ตาม ใด ๆ ก็ดี กลุ่มเยาวชนเป็นกลุ่มที่มีโอกาสมิมีส่วนร่วมน้อยที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่นๆ

ค. ช่องทางการสื่อสารและการไหลของข่าวสาร ช่องทางการสื่อสารเป็นการสื่อสารแบบมุขปาฐะผ่านสื่อบุคคล ลักษณะการไหลของข่าวสารเป็นการไหลของข่าวสารในแนวระนาบระหว่างคนในหมวดบ้านเดียวกันซึ่งมีความคุ้นเคยกันสูง แต่ในขณะเดียวกัน การสื่อสารรูปแบบนี้ มีความกำกวมระหว่างความเป็นทางการและไม่เป็นทางการ กล่าวคือการเรียกประชุมโดยหัวหน้าหมวดบ้าน มีลักษณะเรียกร่องให้แต่ละครัวเรือนจะต้องมีการส่งตัวแทนมาร่วมประชุม เพราะเป็นข้อตกลงร่วมกันระดับชุมชน แต่ในขณะเดียวกัน บรรยากาศของการพูดคุยกลับมีลักษณะที่ไม่เป็นทางการแต่อย่างใด

ง. สาร สารที่ปรากฏในการประชุมหมวดบ้านยังคงมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเหตุผล ความจำเป็นและประโยชน์ของการงดเหล้าในงานศพ และเหตุผลที่ฝ่ายคัดค้านไม่เห็นด้วยกับการงดเหล้าในงานศพ ในที่นี้ ผู้วิจัยพบว่าการปรับเปลี่ยนความหมายของสารที่สำคัญได้แก่ การสื่อสารความหมายว่าด้วย “เหล้า” ซึ่งในการประชุมหมวดบ้านนี้ แกนนำจะมีเวลาในการขยายความหมายด้านลบของเหล้าให้กับที่ประชุมได้รับทราบ นอกเหนือจากการหยิบยกประเด็นเรื่องโทษภัยของเหล้าต่อเศรษฐกิจและสุขภาพแล้ว แกนนำได้สร้างใหม่ความหมายของสารที่เชื่อมโยงระหว่าง “เหล้า” “งานศพ” และ “สถานะของเจ้าภาพ” นั่นคือ งานศพเป็นงานที่เจ้าภาพได้รับความสูญเสีย มีความทุกข์ การเรียกร่องขอเหล้าจากเจ้าภาพจึงเป็นการเพิ่มความทุกข์และความลำบากให้กับเจ้าภาพ ดังที่นายอินแก้วและนายหลานระบุว่า

“ถ้ามีคนตาย เราไปกินเหล้า ก็เหมือนไปกินน้ำตาหมู่พวกเดียวกัน” (อินแก้ว, สานทนากลุ่ม, 21 มีนาคม 2552)

“ก่อนที่จะมาถึงจุดๆ นี้ ต้องชี้แจงเหตุผลให้เกิดความคิดว่า ถ้าเกิดคนในบ้านตายเป็นหัวหน้าครอบครัว แล้วลูกเขาจะเรียนหนังสืออย่างไร เมียเขาจะไปสร้างฐานะอย่างไร เราพูดอย่างต่อเนื่อง เป็นข้อคิดให้ชาวบ้านคิดไป ทำไป” (หลาน วงศ์กา อ่างถึงใน อินแก้ว และคณะ, 2545: 11)

ด้วยบรรยากาศ ระยะเวลา และความถี่ของการประชุม ทำให้การปรับเปลี่ยนความหมายดังกล่าวของเหล่าดังกล่าวได้รับการพิจารณาใคร่ครวญจากกลุ่มคนที่เข้าร่วมอย่างเต็มที่ และเมื่อได้พูดคุยถกเถียงกันอย่างจริงจังก็ก่อให้เกิดความเห็นเชิงสนับสนุนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มแม่บ้านส่วนใหญ่ ในขณะที่สารจากฝ่ายที่คัดค้านยังคงเป็นประเด็นเดิมคือเรื่องของการใช้เหล่าเพื่อระดมแรงงานและการต้อนรับแขกในงาน ซึ่งในเวทีของการประชุมหมวดบ้านนี้ สารของฝ่ายแกนนำซึ่งสนับสนุนการงดเหล่าในงานศพเริ่มมีพลังมากกว่าสารของฝ่ายคัดค้านอย่างเห็นได้ชัด โดยกลุ่มผู้สนับสนุนสำคัญคือกลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มแม่บ้านในชุมชน

จ. เป้าหมาย การประชุมหมวดบ้านมีเป้าหมายสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การโน้มน้าวใจ การสร้างความเข้าใจร่วมกัน และการห้ำหั่นเสียง (อย่างไม่เป็นทางการ) ของสมาชิกภายในหมวดบ้าน

ฉ. ผลลัพธ์ ผลลัพธ์สำคัญที่เกิดขึ้นจากการประชุมในหมวดบ้านคือการที่แกนนำโครงการงดเหล่าได้มีโอกาสสื่อสารอย่างใกล้ชิดและเจาะลึกกับสมาชิกคนอื่นๆ ในหมวดบ้านเดียวกัน การโน้มน้าวใจสามารถกระทำได้ง่ายขึ้นโดยอาศัยพลังของการสื่อสารกลุ่มย่อย (สมาชิกคนอื่นๆ ที่เห็นด้วยกับโครงการจะช่วยกันพูดจาโน้มน้าวสมาชิกที่ยังไม่เห็นด้วย) และได้รับทราบผลการห้ำหั่นเสียงของกลุ่มย่อย ซึ่งนำมาใช้วางกลยุทธ์ว่าควรจัดเวทีประชาคมระดับหมู่บ้านในช่วงใดจึงจะได้รับฉันทามติของคนส่วนใหญ่

ช. ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสาร จากการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยพบว่าองค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสารของการประชุมหมวดบ้านนั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน กล่าวคือ มีลักษณะที่ผสมผสานระหว่างการสื่อสารแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ กล่าวคือ การเรียกประชุมโดยหัวหน้าหมวดบ้าน ทำให้สมาชิกรู้สึกว่าเป็นความรับผิดชอบของคนที่จะต้องเข้าร่วมการประชุม (ทั้งนี้ หากหัวหน้าครอบครัวไม่สามารถมาได้จะต้องส่งสมาชิกในครอบครัวมาร่วมพูดคุย) เน้นช่วงเวลาที่สมาชิกว่างเว้นจากภาระการทำมาหากินเป็นหลัก ลักษณะการพูดคุยที่เป็นกันเองทำให้บรรยากาศการประชุมไม่เคร่งเครียด แต่ในขณะเดียวกันด้วย “รูปแบบ” ของการประชุม ก็ทำให้สามารถกำหนดให้การงดเหล่าในงานศพเป็นประเด็นหลักเพียงประเด็นเดียวของการพูดคุยได้ รวมทั้งสามารถดำเนินการพูดคุยไปได้จนนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ เช่น การห้ำหั่นสมาชิกในกลุ่ม การรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกทุกคน เป็นต้น

4) การประชุมหมู่บ้าน คือการประชุมของหมู่บ้านที่จะจัดขึ้นเดือนละหนึ่งครั้ง โดยปกติผู้นำชุมชนจะนำข้อมูลข่าวสารต่างๆ จากการไปประชุมร่วมระดับอำเภอมาถ่ายทอดให้คนในชุมชนได้รับรู้รับทราบ รวมไปถึงเป็นการประชุมเพื่อบริหารจัดการชุมชนในด้านต่างๆ โดยแต่ละครัวเรือนจะส่งตัวแทนมาเข้าประชุม กลุ่มแกนนำจะนำข้อมูลต่างๆ ที่สำคัญและข้อเสนอแนะต่อประเด็นที่เกี่ยวข้องกับโครงการงานศพงดเหล่าของชุมชนเข้าสอดแทรกในการประชุมด้วย อาทิ

กรณีที่มีผู้ลักลอบตีหม้อเหล็กในงานศพก็จะถูกนำมาว่ากล่าวตักเตือนในที่ประชุม รวมไปถึงการประกาศอย่างเป็นทางการเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในการจัดงานศพด้วย ระดับของการสื่อสารเป็นการสื่อสารกลุ่มใหญ่ (60-100 คน) โดยที่

ก. สถานที่ การประชุมหมู่บ้านจะจัดขึ้นที่วัดชัยมงคลหรือที่ศาลาประชาคมของชุมชน ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากวัดชัยมงคล แล้วแต่วาระโอกาส

ข. ผู้ที่มีส่วนร่วม โดยส่วนมากผู้ที่ส่วนร่วมในการประชุมหมู่บ้านคือคนในวัยทำงาน พ่อบ้านแม่บ้าน และผู้สูงอายุ แต่เยาวชนก็อาจเข้าร่วมในการประชุมหมู่บ้านได้ในฐานะตัวแทนของหัวหน้าครอบครัว ทั้งนี้ สมาชิกในชุมชนทั้งเพศชายและเพศหญิงต่างมีบทบาทในฐานะผู้ส่งสารและผู้รับสารเท่าเทียมกัน ขึ้นอยู่กับประเด็นที่นำเสนอในการประชุม

ค. ช่องทางการสื่อสารและการไหลของข่าวสาร ช่องทางการสื่อสารเป็นการสื่อสารแบบมุขปาฐะและลายลักษณ์อักษรผ่านสื่อบุคคล ลักษณะการไหลของข่าวสารเป็นการไหลในแนวตั้งระหว่างผู้นำกับคนในชุมชน และแนวระนาบระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเอง

ง. สาร สารที่ปรากฏในการประชุมของหมู่บ้านนั้น จะมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ต่างๆ ของชุมชน แต่สารที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับโครงการงานศพงดเหล่าที่ปรากฏในที่ประชุมหมู่บ้านในระยะที่ 2 ของการศึกษานี้ จะมีเนื้อหาสารเกี่ยวข้องกับผลการดำเนินกิจกรรมการงดเหล่าในงานศพแต่ละงาน เช่น บางงานมีผู้ฝ่าฝืนโดยลักลอบตีหม้อเหล็ก ประเด็นดังกล่าวจะถูกนำมาพูดคุยในที่ประชุมหมู่บ้านเพื่อหาแนวทางจัดการกับผู้ฝ่าฝืน รวมไปถึงการนำข้อมูลเรื่องรายรับรายจ่ายที่เกิดขึ้นในงานศพแต่ละงานมาแจ้งให้ที่ประชุมได้รับรู้ร่วมกัน เป็นต้น

จ. เป้าหมาย การประชุมหมู่บ้าน มีเป้าหมายที่สำคัญที่สุดคือการผลิตและแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ต่างๆ ของชุมชนให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ร่วมกันแลกเปลี่ยน ถกเถียง ซักถาม จนนำไปสู่การสร้างความสำเร็จร่วมกันในประเด็นนั้นๆ ว่าเฉพาะในกรณีของโครงการงานศพงดเหล่า การประชุมหมู่บ้านเป็นการสื่อสารที่คนในชุมชนได้ร่วมกันผลิตและแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารต่างๆ เกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรม ทั้งนี้ ทั้งแกนนำโครงการและชาวบ้านโดยทั่วไปได้ทำการสลับบทบาทหน้าที่เป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารเพื่อคลี่คลายข้อสงสัย ตัวอย่างเช่น ในการประชุมครั้งหนึ่ง แกนนำโครงการได้รายงานผลการทำบัญชีค่าใช้จ่ายของงานศพงานหนึ่ง ซึ่งปรากฏว่ามีค่าเหล่าเป็นจำนวนหลักร้อย ซึ่งเจ้าภาพงานศพดังกล่าวก็ได้ลุกขึ้นมาชี้แจงว่า เหตุที่มีค่าเหล่าดังกล่าว เนื่องจากเจ้าภาพมีความกังวลว่าจะมีผู้มาขอเหล่า แต่ในความเป็นจริงก็พบว่าไม่มีผู้มาขอเหล่าจากเจ้าภาพแต่อย่างใด ทำให้ทุกฝ่ายเกิดความเข้าใจระหว่างกัน และไม่เกิดปัญหาความขัดแย้งตามมา

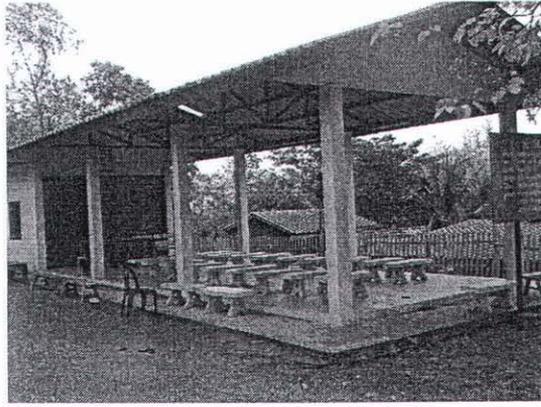
ฉ. ผลลัพธ์ ผลลัพธ์สำคัญที่เกิดขึ้นจากการประชุมหมู่บ้าน คือการที่คนในชุมชนได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนและแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารว่าด้วยงานศพงดเหล่า รวมไปถึงการร่วมกันวางแผนและกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้น

ข. ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสาร

องค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสารของการประชุมหมู่บ้านนั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน กล่าวคือ ด้วยรูปแบบการประชุมที่เป็นทางการ (มีการลงลายมือชื่อผู้เข้าร่วมประชุม มีผู้บันทึก และสรุปประเด็นสำคัญในการประชุมแจ้งให้ผู้เข้าร่วมประชุมทราบก่อนปิดการประชุม ชุมชนใช้ประโยชน์จากบันทึกการประชุมในกรณีที่การประชุมครั้งต่อไป หากมีผู้ขงใจสงสัยในประเด็นใดก็สามารถนำบันทึกการประชุมมาอ้างอิงได้) รวมถึงประเด็นที่จะนำเสนอในที่ประชุมก็ล้วนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของคนในชุมชน ทำให้สมาชิกให้ความสำคัญกับการประชุมหมู่บ้าน ทั้งนี้ แม้ผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมประชุมเนื่องจากเหตุต่างๆ ก็จะคอยติดตามซักถามเรื่องราวในที่ประชุมจากสมาชิกที่มาประชุม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การประชุมหมู่บ้านเป็นรูปแบบการสื่อสารสำคัญในระหว่างการดำเนินโครงการงานศพดเหล่า ปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำเนินโครงการก็นำมาพร้อมกันพูดคุยแก้ไขในที่ประชุม สำหรับเวลาในการประชุมหมู่บ้านในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นมีทั้งช่วงกลางวันและกลางคืน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับสภาพการทำงานของชาวบ้านและความเร่งด่วนของประเด็น เพื่อให้คนในชุมชนสามารถเข้าร่วมประชุมได้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

5) การทำเวทีประชาคม เป็นเวทีที่จัดขึ้นหลังเริ่มดำเนินโครงการงานศพดเหล่าได้ประมาณ 2 เดือน เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนของหมู่บ้านได้เข้าร่วมรับฟัง สอบถาม อภิปราย และเสนอแนะต่อประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการงานศพดเหล่าของชุมชน และที่สำคัญคือเป็นเวทีเพื่อการสร้างฉันทามติของชุมชน รวมทั้งวางกฎระเบียบต่างๆ อันเนื่องมาจากฉันทามติที่สร้างขึ้น (กฎระเบียบเหล่านี้จะถูกรับบันทึกไว้ในสมุด ซึ่งเก็บรักษาไว้ที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน แต่ไม่ได้มีการตีพิมพ์แต่อย่างใด) ระดับของการสื่อสารเป็นการสื่อสารกลุ่มใหญ่ (100 คน) โดยผู้วางแผนการทำเวทีประชาคมคือกลุ่มแกนนำ 14 คน โดยผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นสมาชิกคนหนึ่งในกลุ่มแกนนำทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายทั้งก่อนหน้าและในวันทำเวทีประชาคม โดยเชิญชวนตัวแทนครัวเรือนให้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นและลงมติ โดยที่

ก. สถานที่ การทำเวทีประชาคมของชุมชนบ้านคงจัดขึ้นที่ศาลาประชาคมของชุมชน ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากวัดชัยมงคล ดังภาพที่ 6.2 หน้า 267



ภาพที่ 6.2: ศาลาประชาคมของชุมชนบ้านดง

ข. ผู้ที่มีส่วนร่วม ผู้ที่มีส่วนร่วมในเวทีประชาคมส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้ใหญ่และผู้สูงอายุของชุมชน และกลุ่มพ่อบ้านแม่บ้าน เนื่องจากเป็นกลุ่มผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงในประเด็นงดเหล้าในงานศพ มีเด็กและเยาวชนไปร่วมในเวทีประชาคมบ้าง แต่เป็นลักษณะของการติดตามพ่อแม่ผู้ปกครอง จากการสัมภาษณ์พบว่าในเวทีประชามนั้น จะมีการผลิตสารและวาทกรรมว่าด้วยงานศพงดเหล้าจากทั้งฝ่ายสนับสนุน (กลุ่มแกนนำ) และกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยอย่างไรก็ดี กลุ่มที่ไม่เห็นด้วยนี้มีจำนวนน้อย (ประมาณร้อยละสิบของผู้เข้าร่วมทั้งหมด) คนส่วนมากคือคนที่มีความคิดเห็นกลางๆ และต้องการมารับฟังเหตุผลในเวทีประชาคมประกอบการตัดสินใจ

ค. ช่องทางการสื่อสารและการไหลของข่าวสาร ช่องทางการสื่อสารเป็นการสื่อสารแบบมุขปาฐะและลายลักษณ์อักษรผ่านสื่อบุคคล ลักษณะการไหลของข่าวสารเป็นการไหลของข่าวสารในแนวระนาบระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเอง

ง. สาร สารที่ปรากฏในเวทีประชาคมของหมู่บ้านนั้น จะมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเหตุผลและประโยชน์ของการงดเหล้าในงานศพ ความคิดเห็นของคนกลุ่มต่างๆ ในชุมชนเกี่ยวกับการงดเหล้าในงานศพทั้งฝ่ายที่เห็นด้วยและฝ่ายที่คัดค้าน จนกระทั่งเมื่อมีการลงประชามติแล้ว สารที่สำคัญที่สุดก็คือฉันทามติของคนในชุมชนบ้านดงที่มีเจตนารมณ์ร่วมกันที่จะงดเหล้าในงานศพ ซึ่งนำไปสู่การผลิตสารร่วมกันเกี่ยวกับกฎระเบียบในเวทีประชาคม ได้แก่ 1) ในงานศพของชุมชนทุกงานห้ามเจ้าภาพเลี้ยงเหล้าในงานศพ ทั้งนี้ ไม่ว่าเจ้าภาพจะมีฐานะหรือสถานภาพเช่นไรก็ไม่สามารถนำมาอ้างเพื่อเป็นข้อยกเว้นได้ 2) ห้ามแขกนำเหล้าเข้ามาดื่มภายในงานศพ ทั้งนี้ หากแขกดื่มเหล้าก่อนแล้วเข้าร่วมงาน ชุมชนถือว่าเป็นเรื่องส่วนตัว แต่ในขณะที่เดียวกัน หากดื่มเหล้าจนถึงขั้นเมามายก็ควรพิจารณาตนเองโดยไม่ควรเข้าร่วมในพิธีกรรม

จ. เป้าหมาย การทำเวทีประชาคมระดับหมู่บ้าน มีเป้าหมายที่สำคัญที่สุดคือ

การสร้างฉันทามติร่วมกันของคนในชุมชนต่อการงดเหล้าในงานศพ รวมทั้งการกำหนดกฎระเบียบ กติกาต่างๆ เกี่ยวกับงานศพงดเหล้าขึ้นในที่แห่งนี้ แล้วประกาศให้คนในชุมชนได้รับรู้รับทราบ ร่วมกัน

จ. ผลลัพธ์ ผลลัพธ์สำคัญที่เกิดขึ้นจากการทำเวทีประชาคมระดับหมู่บ้าน คือ คนในชุมชนได้ร่วมรับรู้และสร้างฉันทามติว่าด้วยการงดเหล้าในงานศพ รวมถึงกฎระเบียบ กติกา ต่างๆ ที่กำหนดขึ้น เมื่อชุมชนยอมรับร่วมกันแล้ว ก็เท่ากับเป็นการเสกให้กฎระเบียบเหล่านั้นบังเกิด ความศักดิ์สิทธิ์และพร้อมที่จะบังคับใช้ได้ทันที ทั้งนี้ หากมีผู้ฝ่าฝืน คนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องก็จะยกอ้าง ได้ทันทีว่าบุคคลดังกล่าวได้กระทำการซึ่งเป็นการฝ่าฝืนมติของชุมชน

ข. ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสาร

องค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสารของการทำเวทีประชาคมนั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน กล่าวคือ ด้วยรูปแบบที่ค่อนข้างเป็นทางการและจริงจัง รวมถึงเป็นการรวมกลุ่มของคนทั้งหมู่บ้าน ทำให้สมาชิกในหมู่บ้านต่างรู้สึกว่าจะประเด็นที่จะยกมาพูดคุยในเวทีดังกล่าวเป็นเรื่องที่สำคัญทั้งต่อ ตนเองและชุมชน สิ่งที่มีการลงประชามติถือว่าการตกลงร่วมกันของคนทั้งชุมชนที่จะต้อง นำไปปฏิบัติในภายหลัง สถานที่ในการพูดคุยจะถูกจำกัดให้เหลือเพียงศาลาประชาคมของชุมชน เพื่อรองรับคนจำนวนมาก เวลาในการทำเวทีประชาคมของชุมชนบ้านดงเป็นเวลากลางคืน เพราะ เป็นเวลาที่คนส่วนใหญ่ว่างจากภารกิจประจำวัน สำหรับประเด็นในการทำเวทีประชาคมนั้นเป็น การหาข้อตกลงเรื่องการงดเหล้าในงานศพโดยเฉพาะ

6) การทำกิจกรรมร่วมกันในพิธีกรรมงานศพ คือการรวมกลุ่มของคนในชุมชน เพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันในพิธีกรรมงานศพ ได้แก่ การประกอบอาหาร การจัดเตรียมสิ่งของ เครื่องใช้ในพิธีกรรม การร่วมพิธีสวดศพและเผาศพ เป็นการรวมตัวของระดับการสื่อสารหลาย ระดับ ตั้งแต่การสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารกลุ่มเล็ก และการสื่อสารกลุ่มใหญ่ โดยที่

ก. สถานที่ การทำกิจกรรมร่วมกันในพิธีกรรมงานศพจะเกิดขึ้นทั้งในสถานที่ ส่วนบุคคลและสถานที่สาธารณะ สถานที่ส่วนบุคคล คือภายในบ้านเรือนและบริเวณบ้านของบ้าน เจ้าภาพงานศพ ส่วนสถานที่สาธารณะคือที่วัดและที่ป่าช้าซึ่งเป็นที่ฌาปนกิจศพ

ข. ผู้ที่มีส่วนร่วม คนทุกเพศทุกวัยในชุมชน แต่ผู้ใหญ่จะมีบทบาทและระดับ การมีส่วนร่วมในการสื่อสารเกี่ยวกับโครงการงานศพงดเหล้าสูงกว่าเด็กและเยาวชน ทั้งนี้ระดับของ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนนั้น อาจแบ่งได้เป็น ผู้ที่มีบทบาทและระดับการมีส่วนร่วมที่สูงที่สุด คือครอบครัวเจ้าภาพงานศพ ญาติหรือเพื่อนบ้านที่ใกล้ชิด และผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งคนกลุ่มนี้จะ ร่วมกันทำภารกิจเกี่ยวกับการเตรียมศพ (การอาบน้ำ การตราสังศพ) ซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมที่มีความ เป็นส่วนตัวสูง (intimate) ส่วนเพื่อนบ้านอื่นๆ จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมอื่นๆ เช่น การเตรียม สถานที่ การปรุงอาหารรับรองแขก และการจัดเตรียมข้าวของเครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรม

เช่น การทำขั้นแปดสำหรับสล่าแห่งและการเตรียมชุดสังฆทาน ส่วนเด็กและเยาวชนจะมีบทบาทในการบริการน้ำและอาหารหรือช่วยหยิบจับสิ่งของตามแต่ผู้ใหญ่จะไหว้วาน

ค. ช่องทางการสื่อสารและการไหลของข่าวสาร ช่องทางการสื่อสารเป็นการสื่อสารด้วยกิจกรรมและการพูดคุยผ่านสื่อบุคคล ลักษณะการไหลของข่าวสารเป็นการไหลของข่าวสารในแนวระนาบระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเอง แต่มีการไหลของข่าวสารในแนวตั้งปรากฏอยู่บ้าง ได้แก่ การสื่อสารระหว่างผู้ใหญ่กับเด็ก ซึ่งโดยมากเป็นการบอกให้ทำสิ่งต่างๆ

ง. สาร สารที่ปรากฏในการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างพิธีกรรมงานศพนั้น จะมีเนื้อหาที่หลากหลายซึ่งส่วนใหญ่เป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับผู้เสียชีวิต ครอบครัว และเรื่องราวภายในชุมชน รวมทั้งในช่วงต้นๆ ของการทำโครงการงานศพจดเหล่า สารที่เป็นวิวาทะว่าด้วย “เหล่า” ก็จะปรากฏอยู่ในพื้นที่ด้วย โดยมีประเด็นที่สำคัญได้แก่ ความเป็นไปได้ของการจดเหล่าภายในงานศพ เมื่อไม่มีเหล่าในพื้นที่พิธีกรรมแล้วทำให้คนมาร่วมงานมากหรือน้อย / รายจ่ายในการจัดงานศพเพิ่มมากขึ้น เท่าเดิม หรือลดลง / คนในชุมชนที่ขบถเหล่ามาเข้าร่วมงานหรือไม่ / คนในชุมชนที่ขบถเหล่ามีการเรียกร้องขอเหล่าเดิมหรือไม่ / หากมี ควรจะอย่างไร เหล่านี้เป็นสารว่าด้วยเหล่าในงานศพที่ปรากฏระหว่างการประกอบกิจกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรมงานศพ

จ. เป้าหมาย การทำกิจกรรมร่วมกันในระหว่างพิธีกรรมงานศพนั้น

นอกเหนือจากจะมีเป้าหมายหลักเพื่อร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ ในเชิงพิธีกรรมให้ผู้เสียชีวิตไปสู่สุคติแล้ว การทำกิจกรรมร่วมกันในงานศพของชุมชนบ้านดงยังมีเป้าหมายสำคัญที่มีลักษณะเฉพาะอีก 2 ประการได้แก่ เพื่อขับเคลื่อนแนวคิดงานศพจดเหล่าให้ปรากฏเป็นรูปธรรม และ เพื่อสร้างความสามัคคีกลมเกลียวให้บังเกิดขึ้นในชุมชน ทั้งนี้ ก็เพื่อเป็นการหาข้อยืนยันต่อชุมชนว่า ถึงแม้จะไม่มีเหล่าเลี้ยงแขกในงานศพ แต่ชุมชนก็ยังสามารถระดมคนให้มาร่วมงานพิธีกรรมได้ดังเดิม

ฉ. ผลลัพธ์ ผลลัพธ์สำคัญที่เกิดขึ้นจากการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่าง

พิธีกรรมงานศพก็คือความเชื่อมั่นว่าการจดเหล่าในพิธีกรรมงานศพนั้นสามารถทำได้จริง และไม่ก่อให้เกิดผลเสียใดๆ ผู้คนยังให้ความร่วมมือในการมาช่วยงาน โดยที่เจ้าภาพไม่ต้องเลี้ยงเหล่าแต่อย่างใด นอกจากนี้ การทำกิจกรรมร่วมกัน ยังทำให้สมาชิกที่เคยมีข้อสงสัยถึงแนวทางการปฏิบัติเกิดความเข้าใจ และได้มีส่วนร่วมกับโครงการงานศพจดเหล่าโดยแท้จริง

ช. ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสาร จากการ

วิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยพบว่า องค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสารของการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างพิธีกรรมงานศพนั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างกันดังต่อไปนี้ การทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างพิธีกรรมงานศพเป็นการสื่อสารที่ผสมผสานรูปแบบการสื่อสารทั้งที่เป็นทางการ (ช่วงพิธีกรรม เช่น การอาบนํ้าศพ การตราสัง การสวดศพ การทำบุญเลี้ยงพระ) และไม่เป็นทางการ (การทำอาหาร การเตรียมสิ่งของเครื่องใช้และสถานที่ในการทำพิธีกรรม) การสื่อสารทั้งสองรูปแบบนี้มีการแบ่งแยกในแง่ของเวลาและสถานที่ แต่เป็นการแบ่งแยกที่ไม่ได้แยกขาดแบบตายตัว เช่น ในเวลาที่พระสงฆ์

สวดศพ ผู้ร่วมฟังการสวดศพด้านหน้า ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนเฒ่าคนแก่จะมีความสำรวมสูง แต่ภายในครัวที่มีการประกอบอาหาร สมาชิกอาจมีการพูดคุยหยอกล้อกันแบบเป็นกันเองก็ได้ และที่สำคัญเนื่องจากการทำกิจกรรมในพิธีกรรมงานศพนั้นเปรียบได้กับการลงมือทดลองปฏิบัติจริง หลังจากที่ชุมชนได้ร่วมกันตั้งข้อสมมุติฐานว่าการงดเหล้าในงานศพจะทำให้ชุมชนดีขึ้น ด้วยเหตุนี้ ชาวบ้านในชุมชนจึงเปรียบเสมือนนักวิจัยที่ลงมือปฏิบัติการไปพร้อมทั้งสังเกตผลที่เกิดขึ้น รวบรวมข้อมูลเพื่อจะหาข้อสรุป

7) **เวทีถอดบทเรียน** คือการรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อร่วมกันพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการงานศพงดเหล้าหลังจากที่ได้ดำเนินการมา 6 เดือน โดยมีบุคคลภายนอกเข้าร่วมการสนทนาพูดคุยด้วย เป็นการสื่อสารกลุ่มใหญ่ ซึ่งมีจำนวนคนเข้าร่วมประมาณ 60 คน ความถี่ของเวทีสรุปบทเรียนที่เกิดขึ้นในการช่วงนี้มีความถี่ 1 ครั้ง โดยที่

ก. สถานที่ การทำเวทีสรุปบทเรียนจัดขึ้นที่บริเวณศาลาวัดชัยมงคล

ข. ผู้ที่มีส่วนร่วม ผู้ที่เข้าร่วมในการทำเวทีถอดบทเรียนประกอบไปด้วยแกนนำโครงการ ชาวบ้านในชุมชน และบุคคลภายนอก คือ นายนพพร นิลณรงค์และนางสาวภัทรา มาน้อย โดยนายนพพรซึ่งในขณะนั้นทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ดำเนินการสนทนา (moderator) ในเวทีสรุปบทเรียนดังกล่าว

ค. ช่องทางการสื่อสารและการไหลของข่าวสาร ช่องทางการสื่อสารเป็นการพูดคุยผ่านสื่อบุคคล ลักษณะการไหลของข่าวสารเป็นการไหลของข่าวสารในแนวระนาบระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเองและระหว่างคนภายในชุมชนกับคนภายนอก เพราะถึงแม้ว่านายนพพรและนางสาวภัทราจะเป็นบุคคลจากภายนอก แต่จากการวิเคราะห์บทสนทนาที่ได้มีการสรุปไว้เป็นเอกสาร ผู้วิจัยพบว่า นายนพพรไม่ได้นำการสนทนาในลักษณะชี้แนะแต่เป็นลักษณะของการรับฟังและตั้งคำถามเพื่อกระตุ้นให้เกิดการพูดคุยในกลุ่มชาวบ้าน ลักษณะการสนทนามีความเป็นกันเอง ไม่มีพิธีรีตองแต่อย่างใด ส่วนนางสาวภัทรานั้นทำหน้าที่สังเกตการณ์และบันทึกข้อมูลเป็นหลัก

ง. สาร สารที่ปรากฏในการทำเวทีถอดบทเรียนนั้น จะมีเนื้อหาที่ครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับโครงการงานศพงดเหล้าทั้งหมด ได้แก่ สิ่งที่ชุมชนได้ลงมือทำ วิธีการที่ทำเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมไปสู่เป้าหมาย กลไกภายในชุมชน การบริหารงบประมาณ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ปัญหาและอุปสรรคที่พบเจอ สิ่งที่ชุมชนได้เรียนรู้ ความรู้สึกของชาวบ้าน สิ่งที่ยังไม่ได้กระทำ รวมถึงแนวทางการดำเนินงานต่อไปในอนาคต ซึ่งก็ได้ประเด็นสำคัญ 2 ประเด็นคือ ประเด็นแรก การปลุกจิตสำนึกของคนในชุมชนให้คิดที่จะช่วยลดรายจ่ายของเจ้าภาพ และประเด็นที่สองคือการทำปราสาทงานศพโดยไม่ต้องซื้อ รวมไปถึงการแสดงความชื่นชมและยกย่องศักยภาพของชุมชน นอกจากนี้นายนพพรยังได้เชื่อมโยงข้อมูลและผลที่เกิดขึ้นของชุมชนบ้านดงโดยเปรียบเทียบกับชุมชนอื่นให้ชาวบ้านได้ร่วมกันอภิปรายความคิดเห็นด้วย ดังบทสนทนาบางส่วนที่ปรากฏในเวที

“ชาวบ้าน-ศพที่สองยังทะเลาะ ยังว่ากันอยู่นะ พวกกรรมการ อบต.ว่าให้คนที่
ดื่มเหล้าอยู่นะ

นายนพพร-เล่าให้ฟังหน่อยครับว่าเขาจัดการยังไง

ชาวบ้าน-พวกเขาจะเอาเหล้าเข้ามาในงาน แล้วคนที่เห็นก็แจ้งคนรับผิดชอบ
เขาก็ไปตักเตือนว่า ไหนเรต้งกฎกันมาแล้ว

นายนพพร-เขาไม่โกรธกันหรือ

ชาวบ้าน-ไม่หรอกครับ พวกเราเอาเหตุผลพูดกัน แต่ถ้าออกไปข้างนอกห้าม
โกรธกัน” (อินแก้ว และคณะ, 2545: 37)

จ. เป้าหมาย เป้าหมายที่สำคัญของการทำเวทีถอดบทเรียนก็เพื่อสร้างให้เกิด
กระบวนการเรียนรู้และทบทวนตนเอง (self-reflection) ของชุมชน ภายหลังจากที่ได้ดำเนิน
กิจกรรมภายใต้โครงการงานศพจดเล้ามาไว้ระยะหนึ่ง ทั้งนี้โดยอาศัยบุคคลภายนอกซึ่งมี
ประสบการณ์ในการทำเวทีลักษณะดังกล่าว และในขณะเดียวกันก็เป็นผู้ที่ได้ติดตามและมีข้อมูล
เกี่ยวกับการดำเนินการของชาวบ้านอยู่พอสมควรมาเป็นผู้ดำเนินการ

จ. ผลลัพธ์ ผลลัพธ์สำคัญที่เกิดขึ้นจากการทำเวทีถอดบทเรียนก็คือการที่คน
ในชุมชนได้ฝึกฝนกระบวนการเรียนรู้ผ่านการกระทำอย่างเป็นระบบและครบวงจร ทำให้ชุมชนได้
ร่วมกันทบทวนกิจกรรมต่างๆ ที่ได้กระทำมาเพื่อเรียนรู้ทั้งข้อดีและข้อบกพร่อง ได้วางแผนทิศทางการ
ทำงานในอนาคตร่วมกัน ผลลัพธ์ที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นในเวทีถอดบทเรียนคือการเปิดพื้นที่
ให้คนกลุ่มต่างๆ ในชุมชนได้เข้าร่วมด้วย ซึ่งก็ปรากฏว่าคนที่เห็นต่าง หรือมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับ
มาตรการที่ถูกสร้างขึ้นก็ได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นที่ต่างออกไป เป็นการดึงเอากลุ่มคน
ที่เคยคัดค้านหรือไม่เห็นด้วยให้กลับเข้ามาสู่การมีส่วนร่วมต่อประเด็นอีกครั้ง ประการสุดท้าย การ
ที่มีบุคคลภายนอกมาร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยนและแสดงความชื่นชมในสิ่งที่ชุมชนได้ดำเนินการไป ก็
ทำให้คนในชุมชนยิ่งเกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองมากยิ่งขึ้น

ข. ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสาร จากการ
วิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยพบว่า องค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสารของการทำเวทีถอดบทเรียน
นั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างกันดังต่อไปนี้ การทำเวทีถอดบทเรียนเป็นการสื่อสารที่มีแนวคิดด้าน
การวิจัยอยู่เบื้องหลัง นั่นคือ หลังจากที่ได้ลงมือกระทำไปแล้ว จะต้องมีการวิเคราะห์สังเคราะห์ถึง
สิ่งที่เกิดขึ้น และปัจจัยต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง (คิด-ทำ-คิดทบทวน หรือ Rational-Empirical-
Rational) ผ่านกระบวนการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น แต่เป็นการพูดคุยที่มีประเด็นและ
เป้าหมายในการสนทนาที่ชัดเจน ด้วยเหตุนี้ องค์ประกอบที่มีความสำคัญมากก็คือผู้ดำเนินการ
สนทนา (moderator) ที่จะต้องมีทักษะในการเปิดวงสนทนา เชิญชวนให้สมาชิกทุกคนในวงได้ร่วม
แสดงความคิดเห็น เป็นผู้ช่วยคลี่คลายสถานการณ์ในกรณีที่มีประเด็นพูดคุยเป็นประเด็นที่มีความ

ขัดแย้งสูง รวมทั้งกระจายโอกาสในการพูดให้กับทุกๆ คนอย่างทั่วถึง นอกจากนี้ ยังควรเป็นบุคคลที่ชุมชนให้ความเชื่อถืออีกด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้ข้อสรุปหรือสิ่งที่เรียนรู้ที่เกิดขึ้นในเวทีได้รับการนำไปทบทวนและสานต่ออย่างเป็นรูปธรรมในภายหลัง องค์กรประกอบสำคัญที่ขาดไม่ได้อีกส่วนหนึ่งก็คือผู้เข้าร่วมสนทนาซึ่งเป็นผู้ที่มีส่วนได้เสียต่อโครงการ เพราะผู้เข้าร่วมสนทนามีบทบาทเป็นทั้งผู้ให้ข้อมูล แลกเปลี่ยน รับฟัง และสุดท้าย จะต้องนำสิ่งที่เรียนรู้จากเวทีสรุปบทเรียน ไปประยุกต์ใช้ในการขับเคลื่อนโครงการในอนาคต สำหรับเวลาในการทำเวทีถอดบทเรียน จะต้องกระทำขึ้นภายหลังจากที่ได้ดำเนินกิจกรรมไปในระยะเวลาพอสมควรแล้ว เพื่อให้ภาพรวมของผลลัพธ์และสถานการณ์ต่างๆ มีความนิ่งในระดับหนึ่ง จึงจะทำเวทีถอดบทเรียนได้

8) การสื่อสารผ่านข้อมูลเชิงประจักษ์ ในที่นี้คือการทำบัญชีค่าใช้จ่ายในการจัดพิธีกรรมงานศพ และนำข้อมูลดังกล่าวออกเผยแพร่ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าการทำงานบัญชีค่าใช้จ่ายถือเป็นกิจกรรมการสื่อสารที่มีบทบาทสำคัญยิ่งอีกกิจกรรมหนึ่งในการขับเคลื่อนโครงการงานศพทดแทนของชุมชนบ้านคงจึงได้แยกออกมาเป็นการสื่อสารอีกรูปแบบหนึ่ง โดยบัญชีค่าใช้จ่ายที่ชุมชนได้ร่วมกันจัดทำขึ้นมีลักษณะดังตัวอย่างในตารางที่ 6.1 และ 6.2 ตามลำดับ

ที่	รายการ	จำนวนเงิน		หมายเหตุ
		บาท	สตางค์	
1.	-ค่าอาหาร (แกงฮังเล น้ำพริกกะปิ ต้มจืด) (หมู 5 ตัว)	31,000	-	ก่อนทำวิจัย ไม่มีบัตร/ซอง
2.	-ค่าเครื่องคัม น้ำ	1,000	-	
	เหล้า	3,000	-	
3.	-ค่าโลงศพ (ซื้อ)	2,500	-	
4.	-ค่าปราสาท (ซื้อ)	7,000	-	
5.	-ค่าเครื่องไทยทาน	6,000	-	
6.	-ใส่ซองปัจจัยพระสงฆ์	3,000	-	
	รวมจ่าย	53,500	-	ต้องสมทบเงินเพิ่ม
	รายจ่ายเฉลี่ยต่อวัน	13,250	-	10,000 บาท

ตารางที่ 6.1: บัญชีรายจ่ายงานศพแม่หลวงสม เขียวโสด วันที่ 12-15 มีนาคม พ.ศ.2545
ที่มา: อินแก้ว เรือนปานันท์ และคณะ, 2545: 49

ที่	รายการ	จำนวนเงิน		หมายเหตุ
		บาท	สตางค์	
1.	-ค่าอาหารโดยรวม (หมู 1 ตัว)	10,900	-	เริ่มทำวิจัย (ครั้งที่ 1) ไม่มีบัตร/ซอง
2.	-ค่าเครื่องดื่ม น้ำ, น้ำแข็ง	400	-	
	เหล้า	-	-	
3.	-ค่าโลงศพ (ซื้อ)	2,500	-	
4.	-ค่าปราสาท (ซื้อ)	4,700	-	
5.	-ค่าเครื่องไทยทาน (เจ้าอาวาสบริจาค)	-	-	
6.	-ใส่ซองปัจจัยพระสงฆ์	1,500	-	
	รวมจ่าย	20,000	-	
	รายจ่ายเฉลี่ยต่อวัน	6,666	67	เหลือเงิน 10,000 บาท

ตารางที่ 6.2: บัญชีรายจ่ายงานศพนายพงษ์ศักดิ์ มูลพงษ์ วันที่ 29-30 เมษายน พ.ศ.2545
ที่มา: อินแก้ว เรือนปานันท์ และคณะ, 2545: 50

รายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารผ่านข้อมูลเชิงประจักษ์มีดังต่อไปนี้

ก. สถานที่ สถานที่ๆ ที่มีการสื่อสารผ่านข้อมูลเชิงประจักษ์คือพื้นที่พิธีกรรมงานศพ ซึ่งเป็นพื้นที่สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลในเบื้องต้น ต่อมาก็จะนำข้อมูลดังกล่าวไปผลิตซ้ำผ่านการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งจะปรากฏทั้งในพื้นที่ส่วนบุคคลภายในบ้านเรือน และพื้นที่สาธารณะอื่นๆ ที่ระบุไว้ก่อนหน้านี และในที่ประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน

ข. ผู้ที่มีส่วนร่วม ผู้ที่มีบทบาทและระดับการมีส่วนร่วมมากที่สุดในการทำบัญชีค่าใช้จ่ายในงานศพก็คือเจ้าภาพของงานศพ ซึ่งเป็นผู้กำหนดค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่เกิดขึ้น นายอินแก้วซึ่งได้รับมอบหมายจากที่ประชุมให้ดูแลภาพรวมของกระบวนการใช้จ่าย ประธานกลุ่มแม่บ้านและนางวิไลวรรณซึ่งเป็นผู้ที่รับหน้าที่ประกอบอาหารและดูแลค่าใช้จ่ายในการประกอบอาหาร

ค. ช่องทางการสื่อสารและการไหลของข่าวสาร ช่องทางการสื่อสารมี 2 ลักษณะ คือการสื่อสารเป็นลายลักษณ์อักษรผ่านเอกสารและการสื่อสารแบบมุขปาฐะ การสื่อสารแบบเป็นลายลักษณ์อักษรก็คือรายงานความก้าวหน้างานวิจัย และรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ (ดังตัวอย่างในตารางที่ 6.1 และ 6.2) ซึ่งลักษณะของการไหลของข่าวสารถือเป็นการไหลของข่าวสารในแนวตั้งจากล่าง (ชาวบ้านซึ่งเป็นผู้รับทุนวิจัย) ขึ้นบน (สกว. ซึ่งเป็นผู้ให้ทุนวิจัย) ส่วนการสื่อสารแบบมุขปาฐะ คือการที่แกนนำโครงการนำข้อมูลสรุปตัวเลขค่าใช้จ่ายในการทำบัญชีมาแจ้งให้ชุมชนได้ทราบ ผ่านการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ การประชุมกลุ่มย่อยภายในหมวดบ้าน และการ

ประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน ลักษณะการไหลของข่าวสารเป็นการไหลของข่าวสารในแนวระนาบระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเอง

ง. สาร สารที่ปรากฏในการสื่อสารผ่านข้อมูลเชิงประจักษ์นั้นมีเนื้อหาว่าด้วยค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีกรรมเป็นหลัก ข้อมูลที่คนในชุมชนให้ความสำคัญคือ ค่าใช้จ่ายโดยรวมของการจัดงาน และเงินคงเหลือ (หรือติดลบ) จากการจัดงาน สารลักษณะนี้เป็นการสร้างความหมายให้กับข้อมูลเชิงตัวเลขที่แต่เดิมชาวบ้านไม่ได้ให้ความสำคัญ แต่เมื่อนำมาเสนอผ่านการเปรียบเทียบ (ระหว่างงานศพที่มีเหล่าและงานศพที่ไม่มีเหล่า) ก็ทำให้ตัวเลขเหล่านั้นมีความหมายสำคัญขึ้นมาในฐานะ “ข้อเท็จจริง” ที่ไม่มีใครปฏิเสธได้ และผู้วิจัยยังตั้งข้อสังเกตด้วยว่า ตัวเลขเหล่านี้จะถูกนำมาเชื่อมโยงกับบริบทที่แวดล้อมเกี่ยวกับผู้ตายและครอบครัว เพื่อประกอบสร้างวาทกรรมบางประการเพื่อตอบย้ำถึงความชอบธรรมของการงดเหล่าในงานศพ เช่น “ถึงแม้ นาย ก. จะเสียชีวิตด้วยเหล่า แต่อย่างน้อย งานศพของนาย ก. (ซึ่งไม่มีเหล่า) ก็มีเงินเหลือทำบุญถวายวัด” หรือ “ถึงแม้ครอบครัวนาย ข. จะยากจน แต่จากการจัดงานศพโดยไม่มีเหล่า ทำให้ลูกหลานมีเงินเหลือไว้เป็นทุนการศึกษา” เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ เมื่อเวลาผ่านไป ถึงแม้ผู้คนในชุมชนจะไม่สามารถจดจำตัวเลขเงินคงเหลือที่ชัดเจนได้ แต่กลับจดจำวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นได้อย่างแม่นยำ

จ. เป้าหมาย การสื่อสารผ่านข้อมูลเชิงประจักษ์มีเป้าหมายสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อพิสูจน์ให้ทุกฝ่ายได้เห็นว่าการงดเหล่าในงานศพสามารถลดค่าใช้จ่ายได้จริง 2) สร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้ที่สนับสนุนโครงการ 3) โน้มน้าวผู้ที่ไม่เห็นด้วยให้เปลี่ยนความคิด และ 4) เพื่อนำผลลัพธ์ที่ได้มาประกอบการเขียนรายงานการวิจัย

ฉ. ผลลัพธ์ ผลลัพธ์สำคัญที่เกิดขึ้นจากการสื่อสารด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ก็คือ การสร้างความมั่นใจให้กับคนในชุมชนว่าการงดเหล่าในงานศพนั้นสามารถลดค่าใช้จ่ายของเจ้าภาพได้จริง

ข. ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสาร จากการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยพบว่า องค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสารของการสื่อสารด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์นั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน กล่าวคือ การสื่อสารด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์นั้น จะกระทำได้ดีต่อเมื่อมีกระบวนการรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบและน่าเชื่อถือเกิดขึ้นก่อนเป็นอันดับแรก หลังจากนั้นจึงนำข้อมูลดังกล่าวมาทำการสรุปให้ง่ายต่อความเข้าใจ เช่น ในกรณีที่เป็นข้อมูลตัวเลข ต้องสรุปออกมาเป็นข้อมูลตัวเลขที่เข้าใจได้ง่าย ไม่ซับซ้อน เช่น กรณีของชุมชนบ้านดง ก็ได้สรุปออกมาเป็นตัวเลขเงินคงเหลือของงานศพแต่ละงาน เนื่องจากชาวบ้านต่างมีภารกิจในชีวิตประจำวันมากอยู่แล้วและไม่คุ้นเคยกับข้อมูลเชิงปริมาณที่มีความซับซ้อน เมื่อสรุปออกมาให้เข้าใจได้ง่าย ก็ทำให้เกิดการจดจำและการบอกต่อไปยังคนอื่นๆ ได้สะดวก ทำให้เป้าหมายในการสื่อสารเพื่อโน้มน้าวและสร้างความมั่นใจสัมฤทธิ์ผล ข้อดีของการสื่อสารด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ก็คือทำให้

คนที่เคยตั้งข้อสงสัยว่าการลดเหล้าในงานศพจะช่วยแก้ปัญหาคความยากจนของคนในชุมชนได้อย่างไรหมดความกลางแกลงใจในประเด็นดังกล่าว

2.2 รูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับหน่วยงานภายนอก ประกอบด้วย 1) การเข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่จัดโดยศูนย์ประสานงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.ลำปาง ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) การเข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่จัดโดยศูนย์ประสานงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.ลำปาง เป็นรูปแบบการสื่อสารที่เกิดขึ้นระหว่างการขับเคลื่อนโครงการ เวทีนี้จัดขึ้นทุกวันที่ 10 ของเดือน โดยแกนนำโครงการของชุมชนบ้านดงจะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปร่วมเวทีดังกล่าวครั้งละ 2-3 คน แต่ละคนจะนำความรู้และประเด็นที่ได้แลกเปลี่ยนในเวทีกลับมาบอกเล่าถ่ายทอดให้คณะทำงานของคนได้รับรู้รับทราบ โดยที่

ก. สถานที่ เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือที่นักวิจัยท้องถิ่น จ.ลำปาง เรียกว่า “เวทีวันที่ 10” นั้น จัดขึ้นเป็นประจำทุกวันที่ 10 ของเดือน ที่สำนักงานศูนย์ประสานงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.ลำปาง ซึ่งเป็นอาคารพาณิชย์ 2 ชั้น 1 คูหา ตั้งอยู่ในตัวเมือง จ.ลำปาง ใกล้กับวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม

ข. ผู้ที่มีส่วนร่วม ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ของศูนย์ประสานงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นผู้ชวนพูดคุย นักวิจัยท้องถิ่น ทั้งที่เป็นนักวิจัยหน้าเก่าและนักวิจัยหน้าใหม่ และบางครั้งจะมีผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับประเด็นพูดคุยเข้าร่วมการสนทนาแลกเปลี่ยนด้วย จำนวนผู้เข้าร่วมแต่ละครั้งไม่แน่นอน มีตั้งแต่ 5-40 คน แต่โดยเฉลี่ย จำนวนผู้เข้าร่วมจะอยู่ที่ 25 คน ผู้เข้าร่วมเวทีนี้จะมีบทบาทที่แตกต่างกัน กล่าวคือ เจ้าหน้าที่ของศูนย์ฯ จะทำหน้าที่กระตุ้นให้ผู้ร่วมวงเกิดการสนทนา แสดงความคิดเห็น บอกเล่าเรื่องราวหรือเรื่องเล่าของตน และในขณะเดียวกันก็ต้องสอดแทรกแนวคิดเรื่องกระบวนการวิจัยให้ผู้เข้าร่วมเวทีด้วย นักวิจัยหน้าเก่าคือผู้ที่เคยมีประสบการณ์ทำวิจัยท้องถิ่นมาแล้ว เช่น ในช่วงที่แกนนำชุมชนบ้านดงเข้าร่วมเวทีวันที่ 10 นักวิจัยจากบ้านสามขาซึ่งเริ่มทำงานวิจัยมาตั้งแต่ ปี พ.ศ.2543 ก็จะมีสถานะเป็นนักวิจัยหน้าเก่าที่มีประสบการณ์มาแล้วสู่นักวิจัยหน้าใหม่ รวมทั้งมีบทบาทสำคัญในการให้กำลังใจด้วย ส่วนนักวิจัยหน้าใหม่ บทบาทก็คือการเข้ามาเรียนรู้เพื่อพัฒนาโจทย์วิจัย ต่อมา เมื่อเริ่มดำเนินการก็มีบทบาทที่จะนำเรื่องราวที่เกิดขึ้นในกระบวนการดำเนินงานมาบอกเล่าให้เวทีได้รับรู้ ปรัชญาหรือขอความคิดเห็นในกรณีที่ประสบปัญหา ส่วนผู้เชี่ยวชาญนั้นจะเข้าร่วมเวทีในบางครั้ง เพื่อให้ข้อมูลหรือทัศนคติต่อประเด็นที่ตนมีความชำนาญ

ค. ช่องทางการสื่อสารและการไหลของข่าวสาร ช่องทางการสื่อสารเป็นการสื่อสารแบบมุขปาฐะผ่านสื่อบุคคล ลักษณะการไหลของข่าวสารเป็นการไหลของข่าวสารในแนวระนาบเป็นส่วนใหญ่ โดยเจ้าหน้าที่ศูนย์ฯ ตระหนักดีว่าจะต้องวางบทบาทของตนเองในฐานะผู้

กระตุ้นให้เกิดการสนทนาและแลกเปลี่ยน ไม่ใช่ท่าทีของผู้เชี่ยวชาญที่จะทำให้ นักวิจัยท้องถิ่นเกิดความเกร็งและไม่กล้าแลกเปลี่ยน แต่จะฟังเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม ในช่วงแรกที่เข้าร่วมเวที นักวิจัยหน้าใหม่บางส่วนก็ยังไม่กล้าแลกเปลี่ยนแต่ก็จะเป็นผู้รับฟัง ซึ่งผู้ที่มีส่วนกระตุ้นให้นักวิจัยหน้าใหม่เกิดความมั่นใจที่จะแลกเปลี่ยนมากขึ้นก็คือนักวิจัยหน้าเก่า และอีกประการหนึ่งก็คือ เมื่อนักวิจัยได้เริ่มลงมือปฏิบัติตามแผนการที่วางไว้ เมื่อกลับมาที่เวที ก็จะมีประเด็นที่จะแลกเปลี่ยนหรือบอกเล่าได้เป็นอย่างดี (ภัทรา, สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2552)

ง. สาร สารที่ปรากฏในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จะมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับกระบวนการดำเนินงานวิจัยของนักวิจัยท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ ทั้งในประเด็นสิ่งที่ได้กระทำไปแล้ว ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ปัญหาและอุปสรรค แนวทางแก้ไข รวมถึงสิ่งที่จะดำเนินการต่อไปในอนาคต สารอีกส่วนหนึ่งที่เจ้าหน้าที่ศูนย์ฯ จะสอดแทรกตามความเหมาะสมก็คือแนวคิดสำคัญของกระบวนการวิจัย เช่น การเก็บและบันทึกข้อมูล กระบวนการคิดแบบวิเคราะห์สังเคราะห์ เป็นต้น

จ. เป้าหมาย เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีเป้าหมายสำคัญ 4 ประการได้แก่ 1) การติดตามกระบวนการทำโครงการของนักวิจัย 2) การสร้างพื้นที่ให้นักวิจัยท้องถิ่นได้มีโอกาสแสดงออก บอกเล่า นำเสนอ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน 3) การสร้างเครือข่ายของนักวิจัยท้องถิ่น และ 4) การสร้างมิตร สร้างกำลังใจ และรับฟังปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างกระบวนการวิจัย

จ. ผลลัพธ์ ผลลัพธ์สำคัญที่เกิดขึ้นจากเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้คือการที่แกนนำโครงการงานศพงดเหล้าได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับทั้งเจ้าหน้าที่ศูนย์ประสานงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่นและผู้นำชุมชนจากชุมชนอื่นๆ ในจังหวัดลำปาง ทำให้แกนนำได้รับคำแนะนำและกำลังใจ ในระหว่างเผชิญหน้ากับปัญหาและอุปสรรคขณะดำเนินโครงการ ในขณะเดียวกัน ก็ได้เรียนรู้แนวทางการแก้ไขปัญหาของชุมชนอื่นๆ ซึ่งมีรูปแบบและสภาพปัญหาที่แตกต่างออกไปจากชุมชนของตน ทำให้แกนนำโครงการเกิดมุมมองที่กว้างขวางและเชื่อมั่นในศักยภาพของกลุ่มในการดำเนินโครงการมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ เครือข่ายของนักวิจัยชาวบ้านที่เกิดขึ้นจากเวทีดังกล่าว ยังทำให้กลุ่มนักวิจัยชาวบ้านเป็นที่รู้จักมากขึ้นและมีอำนาจในการต่อรองกับภาครัฐเพิ่มขึ้นอีกด้วย

ข. ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสาร จากการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยพบว่า องค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสารของเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน กล่าวคือ ด้วยรูปแบบการพูดคุยที่ไม่เป็นทางการ ทำให้ผู้เข้าร่วมเวทีเกิดความกล้าที่จะแลกเปลี่ยน การกำหนดวัน เวลา และสถานที่ๆ แน่นนอน ก็ทำให้เกิดความคุ้นเคยและเคยชินที่จะเข้าร่วมอย่างสม่ำเสมอ ส่วนประเด็นที่ผู้เข้าร่วมต้องนำมาแลกเปลี่ยนในที่ประชุม นั้นก็เป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความคืบหน้าในการทำงานในพื้นที่ของแต่ละคน ทำให้ผู้เข้าร่วมต้องมีการคิดทบทวนทุกครั้งว่าจะมีเรื่องราวอะไรบ้างมาแลกเปลี่ยนในวงสนทนา ซึ่งนับเป็นรูปแบบการรายงานความก้าวหน้าอีกแบบหนึ่ง

3. คุณลักษณะของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ผู้วิจัยได้ประมวลข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมทั้งที่ปรากฏภายในชุมชนและการสื่อสารกับหน่วยงานภายนอกที่ปรากฏในระยะที่ 2 ของการศึกษา (พ.ศ.2545-2546) แล้วนำมาวิเคราะห์คุณลักษณะต่างๆ ของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระยะที่ 2 ของชุมชนบ้านดงใต้ 12 ประการ ดังต่อไปนี้

3.1 เป็นการสื่อสารที่ใช้แบบจำลองการสื่อสารเชิงพิธีกรรม โดยมุ่งเน้นที่การสร้าง ความหมายร่วมกัน สร้างความศรัทธาเชื่อมั่นร่วมกันจนนำไปสู่การลงมือปฏิบัติให้เกิดผล ทั้งนี้ เป้าหมายสูงสุดให้ความสำคัญต่อการดำรงอยู่ชุมชนและผลประโยชน์ของส่วนรวม (collective interest)

3.2 ในกระบวนการมีระดับการสื่อสารหลายระดับ ตั้งแต่การสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารภายในกลุ่ม การสื่อสารภายในชุมชน และการสื่อสารกับหน่วยงานภายนอก

3.3 เป็นการสื่อสารแบบสองทาง (two-way communication) โดยมีการสลับบทบาทกัน ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร

3.4 เนื้อหาสาร (message) ที่ปรากฏในกระบวนการ มีเนื้อหาสาร 2 ส่วน ส่วนแรกเป็น ข้อมูลภายในชุมชน (บริบทชุมชน ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สภาพปัญหาภายในชุมชน) ส่วนที่สอง เป็นข้อมูลภายนอกชุมชน (ข้อมูลเกี่ยวกับ สกว. และการทำวิจัยท้องถิ่น)

3.5 เน้นการสื่อสารโดยใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ (ตัวเลขค่าใช้จ่ายในงานศพ) ที่ถูกนำมา ผนวกเข้ากับบริบทของชุมชน (ชุมชนเกษตรกรรมที่คนในชุมชนมีรายได้ไม่มาก) และบริบทของ เจ้าภาพงานศพ (สถานะทางเศรษฐกิจและภาระที่เจ้าภาพต้องแบกรับ) เพื่อสร้างความหมาย หรือ ข้อมูลที่อ้างอิงแหล่งที่มาได้ชัดเจน (ข้อมูลทางประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของผู้สูงอายุ / ข้อมูล การทำวิจัยท้องถิ่นจากเจ้าหน้าที่ สกว.) ไม่ใช่ความคิดเห็น

3.6 มีการสื่อสารทั้งด้วยวาจา (การสนทนาพูดคุย) และลายลักษณ์อักษร (การจดบัญชี / การบันทึกการประชุม และการทำรายงานวิจัย)

3.7 มีช่องทางหรือพื้นที่ในการสื่อสารที่หลากหลาย ซึ่งมีทั้งช่องทางประจำ (การพูดคุย แบบไม่เป็นทางการ พิธีกรรมงานศพ การประชุมหมวดบ้าน การประชุมหมู่บ้าน) และช่องทาง เฉพาะกิจ (บัญชีค่าใช้จ่ายในงานศพ เวทีประชาคม เวทีถอดบทเรียน และเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้)

3.8 ผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่ายได้มีโอกาสเข้าร่วม โดยการเข้าร่วมเกิดขึ้นในหลายระดับ ตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการวางแผน (การตั้งเป็นคณะทำงานเฉพาะกิจ) แสดงความคิดเห็นทั้งเห็น ด้วยหรือไม่เห็นด้วยต่อโครงการ การร่วมตัดสินใจว่าจะดำเนินโครงการหรือไม่ การร่วมลงมือ กระทำ ได้แก่ การทดลองจดเกล้าในงานศพ รวมไปถึงการทบทวนหรือประเมินผลสิ่งที่ทำไปแล้ว ในเวทีถอดบทเรียน

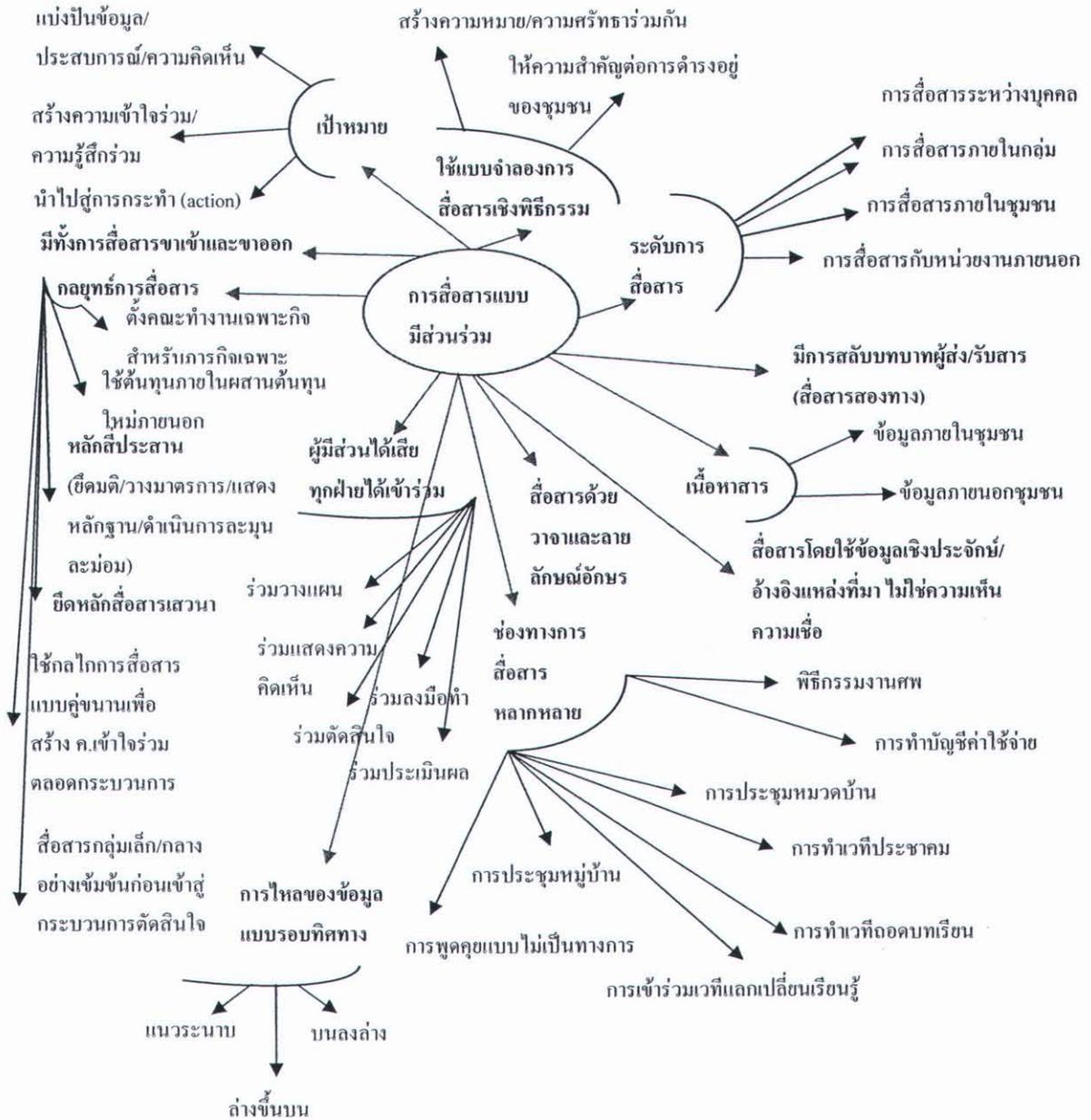
3.9 ลักษณะของการไหลของข้อมูลข่าวสารเป็นแบบรอบทิศทาง ทั้งในแนวระนาบ ระหว่างคนในชุมชนด้วยตนเอง ไปจนถึงแนวตั้ง ซึ่งก็มีทั้งจากบนลงล่าง (แหล่งทุนกับกลุ่มแกนนำ) และจากล่างขึ้นบน (กลุ่มแกนนำกับแหล่งทุน)

3.10 กลยุทธ์การสื่อสารประกอบไปด้วยไปด้วย 1) การตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจสำหรับการกิจเฉพาะ โดยสัดส่วนของคณะทำงานประกอบไปด้วย ผู้นำในรูปแบบ / ผู้นำตามธรรมชาติ / ผู้มีจิตอาสา / ผู้มีบทบาทเชื่อมประสานภายในชุมชน 2) ใช้ต้นทุนภายใน (ทุนวัฒนธรรมเรื่องการใช้มาตรการชุมชน / องค์กรความรู้ด้านการเงินจากกลุ่มออมทรัพย์ / การเคารพผู้อาวุโส / ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของชุมชน) ผสานต้นทุนใหม่ภายนอก (ความรู้เรื่องการวิจัยท้องถิ่น) 3) ใช้หลักสี่ประสาน ประกอบด้วยการยึดมติชุมชนเป็นที่ตั้ง การกำหนดมาตรการที่เด่นชัด การแสดงข้อมูลเชิงประจักษ์ให้ชุมชนได้รับรู้ และดำเนินการอย่างละมุนละม่อมต่อผู้ที่ฝ่าฝืนมติ 4) ยึดหลักสื่อสารเสวนา (dialogical communication) สอดคล้องกับที่เปาโล แฟร์นำเสนอ ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่กรอบคิดในการเริ่มต้นสื่อสารบนฐานความเท่าเทียมแห่งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ นำไปสู่การเปิดใจรับฟังแล้วแก้ไขและหาทางออกของปัญหาโดยใช้มุมมองร่วมกัน มิใช่มุมมองเชิงปัจเจก 5) ใช้กลไกการสื่อสารแบบคู่ขนานหลายลักษณะ เช่น ใช้การประชุมควบคุมการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการเพื่อกระจายข้อมูลข่าวสาร สื่อสารกับผู้ที่มีอำนาจคู่ขนานไปกับการสื่อสารกับคนทั่วไป เป็นต้น และ 6) เน้นการสื่อสารกลุ่มเล็ก (พูดคุยแบบไม่เป็นทางการ) และกลุ่มขนาดกลาง (การประชุมหมวดบ้าน) อย่างเข้มข้นก่อนเข้าสู่กระบวนการตัดสินใจ (เวทีประชาคม)

3.11 การสื่อสารครบวงจร โดยมีทั้งการสื่อสารขาเข้าและการสื่อสารขาออก

3.12 เป้าหมายการสื่อสารคือการแบ่งปันข้อมูล ประสบการณ์ และความคิดเห็น สร้างความเข้าใจและความรู้สึกร่วมกัน จนนำไปสู่การกระทำที่พึงประสงค์

คุณลักษณะทั้ง 12 ข้อของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระยะที่ 2 ของการศึกษานี้ ผู้วิจัยได้สรุปและนำเสนอเป็นแผนภาพ ดังภาพที่ 6.3 หน้า 279



ภาพที่ 6.3: คุณลักษณะของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านคงในระยะที่ 2 (พ.ศ.2545-2546)

กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดงในระยะที่ 3 (โครงการงานศพงดเหล้าเข้มแข็ง และได้รับการยอมรับจากภายนอก: พ.ศ.2547-ปัจจุบัน)

ภายใต้หัวข้อกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดงในระยะที่ 3 นี้ (สามารถดูแผนภาพสรุปกลไกและโครงข่ายการสื่อสารทั้งหมดได้ในหน้า 286) ผู้วิจัยได้ศึกษาภาพรวมของกระบวนการสื่อสารทั้งหมดที่เกิดขึ้น ทั้งภาพกว้างและรายละเอียดปลีกย่อย และได้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ประเด็นหลัก ประกอบด้วย 1) ภาพรวมของกระบวนการสื่อสาร 2) รูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม และ 3) คุณลักษณะของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ในแต่ละประเด็นมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1. ภาพรวมของกระบวนการสื่อสาร

ภาพรวมของกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดงในระยะที่ 3 นั้น มีทั้งส่วนที่คงเดิมเหมือนกับกระบวนการสื่อสารในระยะที่ 2 ที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว และส่วนที่เปลี่ยนแปลงไปซึ่งมีทั้งรูปแบบการสื่อสารบางอย่างที่หายไป และรูปแบบการสื่อสารบางอย่างที่เกิดขึ้นมาใหม่

หลังจากที่ได้ดำเนินโครงการงานศพงดเหล้ามาจนถึง พ.ศ.2547 พบว่าการผลักดันให้ชุมชนเปลี่ยนวิถีปฏิบัติเรื่องการงดเหล้าในงานศพนั้นเกิดประสิทธิผล กล่าวคือ ในชุมชนไม่พบการลักลอบเลี้ยงเหล้าหรือดื่มเหล้าในพื้นที่พิธีกรรมงานศพอีกต่อไป ทั้งนี้ ในปัจจุบันที่ทำการวิจัย ผู้ที่มีนิสัยชอบดื่มเหล้า อาจดื่มเหล้าจากภายนอกแล้วเข้าไปร่วมพิธีกรรม (จากการสังเกตการณ์ในพิธีกรรมงานศพของชุมชน จำนวน 2 งาน ผู้วิจัยสังเกตและสันนิษฐานว่ามีผู้ดื่มเหล้าจากภายนอกแล้วเข้าร่วมงานศพเพียง 2 คน และทั้งอยู่ยงครองสติได้ ร่วมกิจกรรมต่างๆ ตามปกติ สิ่งที่สังเกตเห็นคือ ใบหน้าที่แดงกำผัดปกติ และกลิ่นสุราเมื่อเดินผ่านในระยะใกล้ ทั้งนี้ ต้องระบุอีกครั้งว่าเป็นเพียงข้อสันนิษฐานของผู้วิจัย เนื่องจากไม่มีหลักฐานอื่นๆ มายืนยันความคิดเห็นดังกล่าว) ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวยังมีปรากฏอยู่บ้าง เนื่องจากจะเห็นได้ว่าไม่ได้ละเมิดข้อตกลงของชุมชนที่ทำประชาคมไปตั้งแต่ พ.ศ.2545 แต่ในขณะเดียวกัน มาตรการทางสังคมภายในชุมชนเอง (การจ้องมอง การซุบซิบ นินทา) ก็ทำให้ผู้ที่ดื่มเหล้าแล้วเข้ามาในพื้นที่พิธีกรรมงานศพมีจำนวนน้อยลงมากเมื่อเทียบกับอดีต

กระบวนการสื่อสารในระยะที่ 3 นี้ พบว่าองค์ประกอบที่ยังคงเดิมเหมือนระยะที่ 2 ก็คือการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันในพิธีกรรมงานศพ ทั้งนี้ ทันทที่มีผู้เสียชีวิตในชุมชน จะมีการประกาศเสียงตามสายในหมู่บ้าน และการพูดคุยบอกต่อแบบปากต่อปาก ชาวบ้านจะรับรู้โดยอัตโนมัติว่าในงานนี้ พ่อบ้านหมวดใดมีหน้าที่ไปเก็บฟืนเพื่อนำมาใช้ในการประกอบอาหารและเผาศพ คนหนุ่มและพ่อบ้านกลุ่มอื่นๆ จะดูแลเรื่องการจัดเตรียมสถานที่ แม่บ้านหมวดใดมีหน้าที่จัดเตรียมงานขามถ้วยช้อน ต่างก็จะแยกย้ายกันไปปฏิบัติหน้าที่ ส่วนคนอื่นๆ ในชุมชนก็จะแวะเวียนเข้ามาช่วยงาน

ตามที่ตนถนัดตามเวลาว่างที่สะดวก นับตั้งแต่วันแรกที่มีการตั้งศพไปจนถึงวันที่ทำการฌาปนกิจศพ นอกจากนี้ ยังคงมีการพูดคุยสนทนากันอย่างไม่เป็นทางการเกี่ยวกับข้อมูลด้านค่าใช้จ่ายของเจ้าภาพ ภายหลังจากที่พิธีกรรมงานศพผ่านพ้นไปแล้ว

ส่วนองค์ประกอบที่มีการเปลี่ยนแปลงไปนั้น มีทั้งส่วนที่หายไปและส่วนที่เพิ่มเติมเข้ามาใหม่ องค์ประกอบที่หายไปก็คือรูปแบบการวิจัยที่เคยปรากฏในกระบวนการสื่อสารระยะที่ 2 พบว่าในระยะที่ 3 นี้ ไม่มีการบันทึกข้อมูลค่าใช้จ่ายในงานศพอย่างเป็นระบบโดยกลุ่มแกนนำอีกต่อไป เป็นเรื่องที่เจ้าภาพงานศพดำเนินการเอง ยกเว้นเฉพาะในงานศพบางงานที่เจ้าภาพมาขอร้องไห้ให้นายอื่นแล้วเข้าไปดูแล กระบวนการสอดส่องตรวจตราอย่างเข้มข้นว่ามีการลักลอบดืมเหล้าในงานศพหรือไม่ก็ไม่ปรากฏอีกต่อไป โดยคนในชุมชนต่างให้ความเห็นว่า เนื่องจากในปัจจุบันการงดเหล้าในพิธีกรรมงานศพได้กลายเป็นวิถีปฏิบัติของคนในชุมชนไปแล้ว ทุกคนต่างทราบดีว่าเป็นสิ่งที่ชุมชนถือปฏิบัติ และได้รู้เห็นจากเหตุการณ์จริงว่าเจ้าภาพที่ฝ่าฝืนเลี้ยงเหล้าหรือบุคคลที่ลักลอบนำเหล้าเข้าไปดืมในงานศพจะได้รับการลงโทษทางสังคมในลักษณะใดบ้าง และที่สำคัญที่สุดคือการได้รับผลประโยชน์เชิงรูปธรรมที่จับต้องได้จริงจากการงดเหล้าในงานศพทำให้ไม่มีเจ้าภาพรายใดต้องการเลี้ยงเหล้าในงานศพอีกต่อไป

“บะเดี๋ยว บ่มีใผเอาเหล้าไปกินไปสูในงานศพ เพราะใผจะอะอื่น คนในงานก้อด่าก้อว่า บางทีเป็นบ่ด่าบ่ว่าเป็นก้อเอามาแล้วขวัญ (นินทา) บ้านเฮาใผจะบ่เหมาะบ่สม เฮาจะเอาไปสูในที่ประชุมหมู่บ้านเลย ลูกเมีย หมูญาติพี่น้องตี้ไปร่วมประชุมสู้เข้าก้ออับอายขายหน้า ก้อปิ๊กบ้านมาต้อว่าผัวต้อว่าพี่ต้อว่าน้อง มันก้อช่วยกันปรามจะอี่ หมูน้กเหล้ามันก้อเล่นมันก้อบ่กล้าแล้ว อายหื้อเป็น (เดี๋ยวนีไม่มีใครเอาเหล้าไปกินในงานศพ เพราะใครทำอย่างนั้น คนในงานจะว่าให้ บางครั้งเค้าไม่ว่าก้อเอาไปนินทา บ้านเราใครทำอะไรตี้ไม่เหมาะสม เราจะไปพูดในที่ประชุมหมู่บ้านเลย ลูกเมีย ญาติพี่น้องตี้ไปร่วมประชุมสู้เข้าก้ออับอายขายหน้า กลับบ้านมาก็จะมาต้อว่า ก็ช่วยกันกำหราบแบบนี้ คนตี้ชอบดืมชอบเล่นการพนันก้อไม่กล้าแล้ว อายคนอื่นเค้า)” (แก้วมุล ยะระนะ, สทนทากลุ่ม, 7 ธันวาคม 2552)

“ผมนี้สัมผัสได้กับตัวเองเลย งานศพพ่อบบ่เลี้ยงเหล้า จัดงานแล้ว ยังมีเงินเหลือซื้อรถไถนาได้คัน มีเงินเหลือไว้ส่งลูกเรียนอีก” (สีมา บุญมา, สทนทากลุ่ม, 7 ธันวาคม 2552)

“ดีแต่ก่า ยะจะอี่ (งดเหล้าในงานศพ) ทำให้บ่มีคนต่ายฮ้อนเหล้า ลูกชายแม่ต้อมาป่วย ต่ายก้อฮ้อนเหล้าเหมือนกัน ตะก่อนบ่ได้ยะจะอี่ (ดีแท้ๆ ทำอย่างนี้ (งดเหล้าในงานศพ) ทำให้ไม่มีใครตายเพราะเหล้า ลูกชายแม่ต้อมาป่วยตายก็เพราะเหล้าเหมือนกัน แต่ก่อนยังไม่ได้ทำอย่างนี้)” (แก้ว อุดกันทา, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2552)

องค์ประกอบในกระบวนการสื่อสารที่เกิดขึ้นใหม่ในระยะที่ 3 นี้ก็คือกิจกรรมการทำโรงศพและปราสาทศพซึ่งก่อนที่จะเริ่มทำโครงการงานศพจดเหล่านั้น ทั้งสองสิ่งนี้เป็นสิ่งที่คนในชุมชนจะซื้อหาจากภายนอกชุมชนเพื่อใช้ในงานศพ แต่หลังจากที่เริ่มต้นทำโครงการงานศพจดเหล่านี้ได้ระยะหนึ่ง กลุ่มแกนนำได้พยายามขยายผลมาสู่การทำโรงศพและปราสาทศพ ซึ่งในกระบวนการสื่อสารระยะที่ 2 (พ.ศ.2545-2546) ยังเป็นช่วงเริ่มก่อร่างความคิดและนำเสนอความคิดไปสู่ชุมชน แต่ยังไม่เกิดการปฏิบัติจริง จนกระทั่งในปี พ.ศ.2548 ชุมชนได้เริ่มทดลองปฏิบัติจริง จากการค้นคว้าหาข้อมูลเกี่ยวกับโรงศพและปราสาทศพ แล้วนำมาพูดคุยทั้งในการประชุมหมวดบ้านและการประชุมหมู่บ้านจนนำไปสู่ข้อตกลงร่วมกันว่าคนในชุมชนจะช่วยกันทำโรงศพและปราสาทศพในงานที่เจ้าภาพต้องการ การทำโรงศพครั้งแรกเป็นงานศพของนางมูล เทพอุด ซึ่งเป็นญาติผู้ใหญ่ของแกนนำโครงการคนหนึ่ง และถึงแม้จะมีความขลุกขลักบ้าง เนื่องจากเป็นลงมือทำโรงศพตามรูปแบบสมัยใหม่เป็นครั้งแรก การเตรียมอุปกรณ์จึงขาดเหลือไปบ้าง แต่ในที่สุดก็สามารถทำได้สำเร็จ จึงได้ขยายผลมาสู่การทำปราสาทศพในภายหลัง

“ตอนแรกๆ คนก็ยังไม่ค่อยรู้เหตุผล บ่เคยเห็น บ่เคยรู้ บ่เคยทำ แต่บ้านเฮาก่ออยู่กันว่าทำอะไรบ่เสียเงินหลาย ถ้าไปซื้อก่อเจ็ดพันแปดพัน บ้านเฮาบ่ใช้บ้านป่าเมืองไม้ตีไหนด ทำอะไรเอาไม้ฮวกไม้ซางก้อได้ เฮาทำแล้วเฮาก้อเผา มันก้อต้นทุนต่ำโดย เงินเหลือก้อเอาไปบำรุงวัด (ตอนแรกๆ คนก็ยังไม่ค่อยรู้เหตุผล ไม่เคยเห็น ไม่เคยรู้ ไม่เคยทำ แต่บ้านเราก้พูดกันว่าทำอย่างนี้ไม่เสียเงินมาก ถ้าไปซื้อก้อเจ็ดพันแปดพัน บ้านเราไม่ใช้บ้านป่าเมืองไม้ตีไหนด ทำอย่างนี้เอาไม้รวกไม้ไผ่ก้อได้ เราทำแล้วเราก้เผา มันก้อต้นทุนต่ำด้วย เงินเหลือก้อเอาไปบำรุงวัด)” (นิพร ชันธรรม, สทนทากลุ่ม, 18 ธันวาคม 2552)

ปัจจุบันกระบวนการของชุมชนในการทำโรงศพและปราสาทศพจะเป็นไปอย่างเป็นระบบทันทีที่มีการเสียชีวิต ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบจะติดต่อประสานงานกับเจ้าภาพว่าต้องการให้ชุมชนทำโรงให้หรือจะซื้อจากภายนอก รวมถึงปราสาทศพด้วย หากเจ้าภาพต้องการให้ทำโรงและปราสาทเอง แกนนำชุมชนนำโดยนายอินแก้วจะติดต่อร้านค้าเพื่อซื้อไม้อัดสำหรับทำโรงศพ สำหรับเทพพนมและดอกสร้อยซึ่งใช้สำหรับประดับโรงศพจะต้องสั่งซื้อจากร้านค้าต่างอำเภอ อีกส่วนหนึ่งจะไปตัดไม้ในป่าชุมชนหรือในสวนของเจ้าภาพเพื่อนำมาทำปราสาทศพซึ่งใช้ไม้ไผ่เป็นหลัก รวมถึงเศษไม้จากการทำข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ติดต่อร้านค้าชุมชนเพื่อขอลงกระดาษแข็งที่ไม่ใช่มาเป็นวัสดุ รวมถึงซื้อหัววัสดุประกอบอื่นๆ ที่จำเป็น เช่น ผ้าลายลูกไม้ กระดาษเงินกระดาษทอง กระดาษสี กาว เป็นต้น ปัจจุบันนี้ กลุ่มช่างหรือสลาของชุมชนบ้านดงโดยการนำของนายอินแก้วก็มีองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำโรงศพและปราสาทศพที่เกิดขึ้นจากการลงมือปฏิบัติจริงจนสามารถระบุได้ว่าวัสดุอุปกรณ์ที่ต้องการใช้ในการทำโรงศพและปราสาทศพนั้นมีอะไรบ้าง และต้องใช้จำนวนเท่าใด

“พอค่ายปืบ สล่าในหมู่บ้านก็จะมาหาเจ้าภาพ จะถามว่าโรงนี้จะแบ่งหรือจะซื้อ ถ้าจะแบ่ง หมู่สล่าก็จะมาช่วยกันแบ่งจนเสร็จ พอดีกับที่ครอบครัวลูกหลานอาบน้ำศพเสร็จก็จะเอาศพมาใส่ โลง แล้วใส่โลงเย็นแห้มชั้นหนึ่ง” (พรชัย อุดกัณฑา, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2552)



ภาพที่ 6.4: กลุ่มสล่ากำลังขึ้นโครงโลงศพ

นับตั้งแต่ที่ได้ร่วมแรงร่วมใจกันทำโลงศพโลงแรกในปี พ.ศ.2548 วัตถุประสงค์ของกลุ่มแกนนำในเบื้องต้นคือต้องการขยายผลโดยลดค่าใช้จ่ายในงานศพลงไปอีก แต่เป้าหมายสำคัญอีกประการหนึ่งที่แฝงอยู่ก็คือการทำโลงศพและปราสาทศพนั้นเป็นกิจกรรมที่เปิดพื้นที่ให้คนในชุมชน ได้มีโอกาสกลับไปสู่สถานภาพการเป็นผู้ผลิต (producer) ร่วมกัน การได้มีกิจกรรมทำร่วมกันนั้นช่วย เชื่อมร้อยความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี ทดแทนเหล่าที่เคยเชื่อกันว่าเป็นสิ่งเชื่อมร้อย ความสัมพันธ์แบบหนึ่ง วัตถุประสงค์ที่วางไว้ข้างต้นถือว่าได้บรรลุผลที่ตั้งไว้ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ สังเกตการณ์ในการทำโลงศพและปราสาทศพในงานศพนางผาย เทพอด ในระหว่างวันที่ 18-21 ธันวาคม พ.ศ.2552 พบว่าขณะที่ร่วมกันทำโลงศพและปราสาทศพนั้น บรรยากาศผ่อนคลายไม่ เคร่งเครียด มีการพูดคุยสนทนากันอย่างออกรส รวมทั้งคนที่ไม่ได้มีฝีมือทางช่างก็จะมานั่งให้ กำลังใจอยู่ในบริเวณดังกล่าวด้วยจำนวนมาก ผนวกกับการสัมภาษณ์คนในชุมชน ก็พบว่าคนใน ชุมชนเห็นความสำคัญของกิจกรรมดังกล่าว รวมทั้งเกิดความภาคภูมิใจในความสามารถและความ เข้มแข็งของชุมชนตนเองด้วย

“งานศพงานปอยก่อได้มาอู้มาปะกัน คนหนึ่งอยู่บ้านเหนือ คนหนึ่งอยู่บ้านใต้ก่อได้มาปะกัน บ่ง้อม (งานศพก็ได้มาพบมาพูดคุยกัน คนหนึ่งอยู่บ้านเหนือ คนหนึ่งอยู่บ้านใต้ก็ได้มาพบกัน ไม่ เหวง)” (แก้ว, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2552)

“เวลามีกำนันมึงงานก่อนจะมาช่วยกันตั้งบ้าน กำนันงานก่อนแบ่งกันยะตามหมวด ผู้ใหญ่ประกาศเสียงตามสายก็ไปยะเลย บ่ได้เดือดร้อน (เวลามึงงานก็จะมาช่วยกันตั้งหมู่บ้าน การงานแบ่งกันทำตามหมวดบ้าน ผู้ใหญ่บ้านประกาศเสียงตามสายก็ไปช่วยกันเลย ไม่มีใครต้องเดือดร้อนลำบาก)” (แก้วนาบุตรดี, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2552)

“แห่ก่อนบ้านเฮา หีดก่อนบ้านเฮา ปราสาทก่อนบ้านเฮา ช่วยกันแบ่ง ใจดวงม ตะก่อนต้องเสียสตางค์ไปซื้อในเวียง ยะจะอีเงินเหลือ คนตุ๊กคนยากเป็นก่อนจะได้มีเหลือ (ขบวนแห่ก็ของบ้านเรา โลงศพและปราสาทศพบ้านเราก็อช่วยกันทำเสียสละ แต่ก่อนต้องเสียเงินไปซื้อในเมือง ทำอย่างนี้เงินเหลือ คนยากคนจนก็ยังมีเงินเหลือ)” (สุคำ บุญปัญญา, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2552)

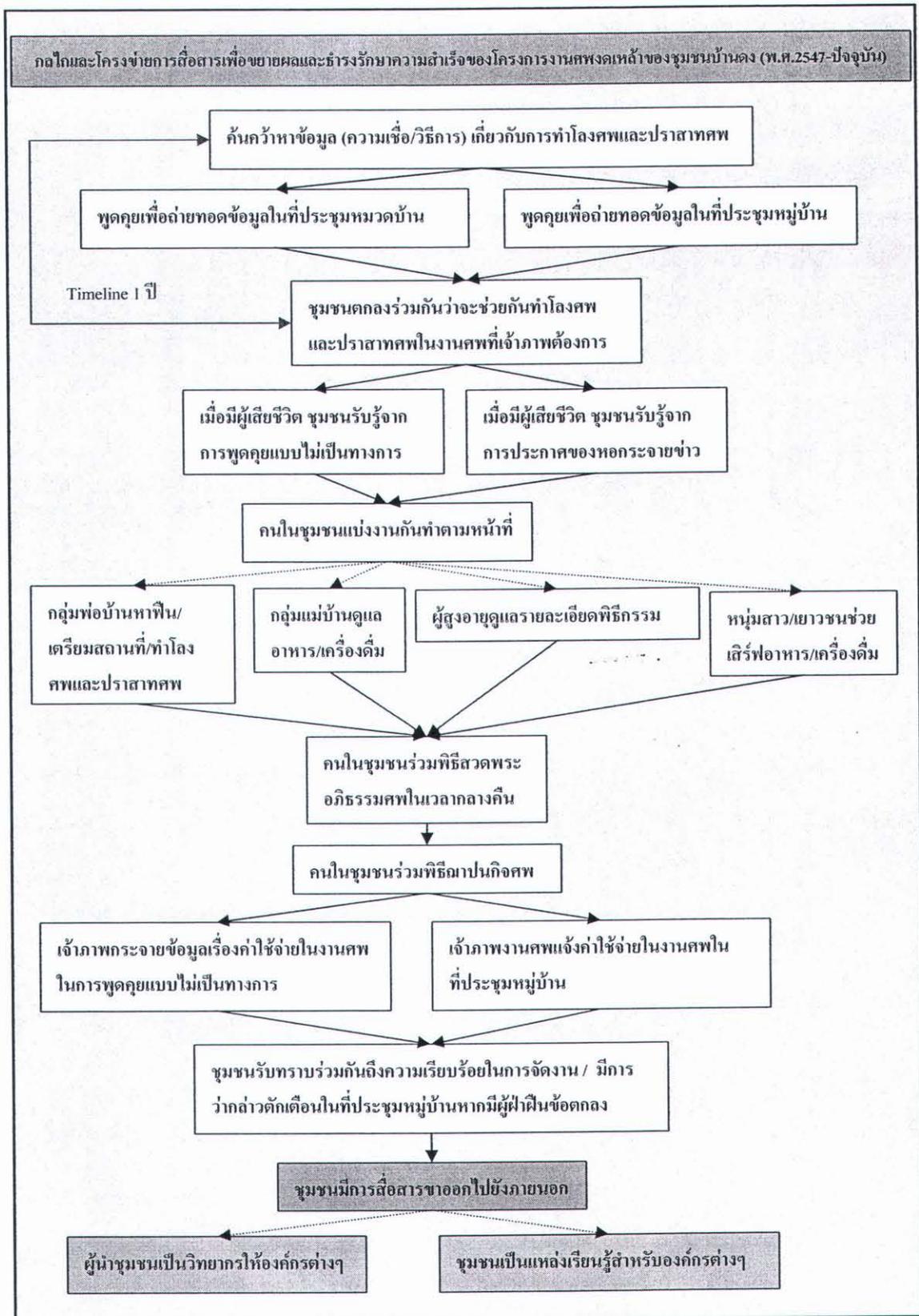


ภาพที่ 6.5: กลุ่มส่วกำลังเลื้อยไม้ทำขอปราสาทศพในบรรยากาศที่ผ่อนคลาย



ภาพที่ 6.6: กลุ่มผู้สูงอายุผู้หญิงกำลังช่วยกันมวนบุหรี่สำหรับประกอบในพิธีกรรม

ข้อมูลทั้งหมดข้างต้น สามารถสรุปออกมาเป็นกลไกและ โครงข่ายการสื่อสารเพื่อขับเคลื่อน
โครงการงานศพดเกล้าในระยะที่ 3 ของการศึกษา (พ.ศ. 2547-ปัจจุบัน) ได้ดังรูปที่ 6.7 หน้า 286



ภาพที่ 6.7: กลไกและ โครงข่ายการสื่อสารเพื่อขยายผลและธำรงรักษาความสำเร็จ
โครงการงานศพจดเหล่า (พ.ศ.2547-ปัจจุบัน)

เมื่อพิจารณาจากกลไกและโครงข่ายการสื่อสารข้างต้น พบว่ากระบวนการสื่อสารเพื่อปรับเปลี่ยนความหมายของพิธีกรรมงานศพในระยะที่ 3 ของการศึกษามีจุดเด่นที่น่าสนใจก็คือการให้ความสำคัญกับการสื่อสารด้านข้อมูลเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน สังเกตได้จากกลุ่มแกนนำก็ไม่ได้เร่งรัดให้ชุมชนรับแนวคิดเรื่องการทำโลศพและปราสาทศพไปดำเนินการทันทีหลังจากโครงการงานศพจดเหล่าประสบความสำเร็จ แต่ได้ใช้ระยะเวลาถึงหนึ่งปีเต็มในการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน โดยมีกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำโลศพและปราสาทศพ รวมถึงความคิดเห็นต่างๆ อย่างเต็มที่ ก่อนจะเริ่มลงมือทำ และยังคงพบการใช้กลไกการสื่อสารแบบชุมชนปรากฏอยู่เช่นเดิม ได้แก่ 1) ใช้การประชุมหมวดบ้านควบคู่กับการประชุมหมู่บ้านเพื่อถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร 2) ใช้การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการควบคู่กับหอกระจายข่าวเพื่อแจ้งข่าวการเสียชีวิตในหมู่บ้าน 3) ใช้การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการควบคู่กับการประชุมหมู่บ้านเพื่อกระจายข้อมูลค่าใช้จ่ายในงานศพ และ 4) ใช้การเป็นวิทยากรในเวทีภายนอกควบคู่กับการเปิดชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในการสื่อสารขาออก

2. รูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ภายใต้หัวข้อรูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนี้ ผู้วิจัยได้จำแนกรูปแบบการสื่อสารที่ปรากฏออกเป็น 2 รูปแบบหลัก ได้แก่ 1) รูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมภายในชุมชน และ 2) รูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับหน่วยงานภายนอกหรือชุมชนอื่นๆ โดยในแต่ละรูปแบบหลักจะได้นำเสนอรูปแบบย่อยๆ ในหมวดหมู่เดียวกัน และนำเสนอองค์ประกอบต่างๆ ของกระบวนการสื่อสาร เช่นเดียวกันกับที่ได้นำเสนอไว้ก่อนหน้านี้ ดังต่อไปนี้

2.1 รูปแบบการสื่อสารภายในชุมชน ประกอบด้วย 1) การพูดคุยกลุ่มเล็กแบบไม่เป็นทางการ 2) การประชุมหมู่บ้าน 3) การทำกิจกรรมร่วมกันในพิธีกรรมงานศพ และ 4) การประชุมหมวดบ้าน โดยแต่ละรูปแบบมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) การพูดคุยกลุ่มเล็กแบบไม่เป็นทางการ คือการพูดคุย สนทนา ซักถาม เกี่ยวกับพิธีกรรมงานศพที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ระดับของการสื่อสารเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลและการสื่อสารกลุ่มเล็ก มีความถี่สูงมากที่สุดในการบรรดารูปแบบการสื่อสารทั้งหมดที่เกิดขึ้นในชุมชน และมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดหรือขยายสารจากบ้านเจ้าภาพงานศพไปสู่ครัวเรือนอื่นๆ ภายในชุมชน

ก. สถานที่ การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการเกิดขึ้นทั้งในพื้นที่ส่วนบุคคล ได้แก่ ภายในบ้านเรือน ใต้ถุนบ้าน หรือข้างรั้วบ้าน รวมถึงในไร่นาด้วย และพื้นที่สาธารณะของชุมชน ได้แก่ วัด ร้านค้าในชุมชน ถนนในหมู่บ้าน (ในเวลาากลางคืน ผู้คนจะออกมาเย็นพูดคุยกันตามถนนหรือแม้แต่นั่งล้อมวงกลางถนนในหมู่บ้าน) ศาลาเอนกประสงค์ของชุมชน โรงเรียน ศาลเจ้าพ่อประจำหมู่บ้าน แหล่งน้ำของชุมชน และป่าชุมชน

ข. ผู้ที่มีส่วนร่วม คนทุกเพศทุกวัยในชุมชน แต่ผู้ใหญ่จะมีบทบาทและระดับการมีส่วนร่วมในการสื่อสารเกี่ยวกับพิธีกรรมงานศพสูงกว่าเด็กและเยาวชน ในขณะเดียวกัน ผู้ใหญ่ที่ทำงานอยู่ภายในชุมชนจะมีบทบาทและระดับการมีส่วนร่วมที่สูงกว่าผู้ใหญ่ที่ทำงานอยู่นอกชุมชน สมาชิกชุมชนทั้งเพศหญิงและเพศชายมีบทบาทเป็นผู้ผลิตสารเกี่ยวกับงานศพแต่ละงานเท่าๆ กัน ขึ้นกับประเด็น เช่น สมาชิกเพศชายจะผลิตสารว่าด้วยการจัดเตรียมสถานที่ ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม การทำโลงศพและปราสาทศพ รวมไปถึงงานอื่นๆ ที่ต้องออกแรง ส่วนสมาชิกเพศหญิงจะผลิตสารว่าด้วยการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ สิ่งของเครื่องใช้ประกอบพิธีกรรม และการประกอบอาหาร แต่สมาชิกชุมชนเพศหญิงจะมีบทบาทในฐานะผู้แพร่กระจายสารและวาทกรรมสูงกว่าเพศชาย

ค. ช่องทางการสื่อสารและการไหลของข่าวสาร ช่องทางการสื่อสารเป็นการสื่อสารแบบมุขปาฐะผ่านสื่อบุคคล ลักษณะการไหลของข่าวสารเป็นการไหลของข่าวสารในแนวระนาบระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเอง

ง. สาร สารที่ปรากฏในการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการนั้น จะมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการสอบถามหรือบอกต่อกันว่า งานศพนี้เจ้าภาพจะเก็บศพไว้นานกี่วัน จะซื้อหรือทำโลงศพและปราสาทศพเอง สถานการณ์ของครอบครัวเจ้าภาพในด้านต่างๆ เช่น สภาพจิตใจ สภาพทางเศรษฐกิจ การเดินทางกลับมาร่วมงานศพของลูกหลานที่อยู่ต่างถิ่น

จ. เป้าหมาย การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการที่เกิดขึ้นในกระบวนการสื่อสารของชุมชน มีเป้าหมายสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (การบอกเล่าพูดคุยถึงรายละเอียดและการเตรียมการจัดงานศพ) และการสร้างความเข้าใจร่วมกัน (การแลกเปลี่ยนข้อมูลดังกล่าว ทำให้คนในชุมชนรู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตน รวมทั้งสามารถปรึกษาหารือกันได้ว่าจะต้องทำอะไรก่อนหลัง เช่น กลุ่มพ่อบ้านจะนัดหมายกันเรื่องเวลาในการไปหาพิน กลุ่มแม่บ้านจะนัดหมายกันไปรับถ้วยชามจากวัดเพื่อทำความสะอาด)

ฉ. ผลลัพธ์ ผลลัพธ์สำคัญที่เกิดขึ้นจากการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการคือการที่คนในชุมชนได้รับรู้และมีข้อมูลที่ใกล้เคียงกันเกี่ยวกับการจัดเตรียมพิธีกรรมงานศพ เกิดความเข้าใจร่วมกัน

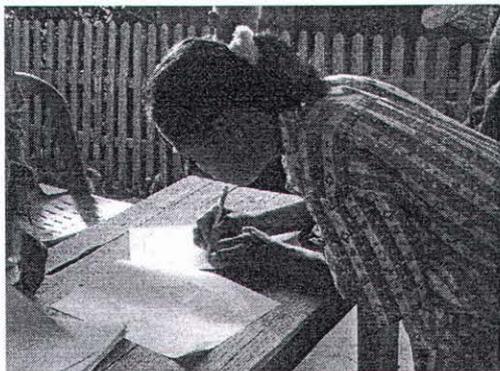
ช. ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสาร จากการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยพบว่า องค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสารของการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการนั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน กล่าวคือ ด้วยรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ ทำให้การพูดคุยสามารถเกิดขึ้นได้ในสถานที่ๆ หลากหลาย ไม่มีข้อจำกัดเรื่องเวลา สามารถอภิปรายและแลกเปลี่ยนกันได้เต็มที่และรู้สึกผ่อนคลายมากกว่ารูปแบบการสื่อสารอื่นๆ

2) การประชุมหมู่บ้าน การประชุมหมู่บ้านยังคงเป็นรูปแบบการสื่อสารอย่างเป็นทางการของชุมชนที่ดำเนินการมาจนถึงปัจจุบัน มีความถี่ในการประชุมอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง

แต่บางเดือนอาจมีความถี่มากกว่านั้น หากมีประเด็นที่ต้องนำเข้าสู่วาระการประชุมอย่างเร่งด่วน ระดับของการสื่อสารเป็นการสื่อสารกลุ่มใหญ่ มีขนาดของกลุ่มตั้งแต่ 60-100 คน โดยที่

ก. สถานที่ สถานที่จัดการประชุมหมู่บ้านในระยะที่ 3 นี้ ส่วนใหญ่จะจัดขึ้นที่ ศาลาประชาคมของหมู่บ้านเป็นหลัก โดยช่วงเวลาของการจัดประชุมโดยส่วนใหญ่ในระยะหลังนี้ มักจะเป็นช่วงเช้าประมาณ 7 นาฬิกา หรือช่วงย่ำค่ำ ประมาณ 18 นาฬิกา ทั้งนี้เพื่อให้คนในชุมชน ทั้งที่ทำงานอยู่ภายในชุมชนและที่ทำงานภายนอกชุมชนสามารถเข้าร่วมได้ จากการสังเกตการณ์ การประชุมหมู่บ้านในช่วงเช้าของวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2553 นั้นพบว่าใช้เวลาประชุมหมู่บ้าน ประมาณหนึ่งชั่วโมงครึ่ง ผู้เข้าร่วมจำนวนประมาณ 70 คนนั้น ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มพ่อบ้านแม่บ้านที่ ประกอบอาชีพภายในชุมชน

ข. ผู้ที่มีส่วนร่วม ผู้ที่เข้าร่วมการประชุมหมู่บ้านในระยะที่ 3 นี้ ส่วนใหญ่ยังคง เป็นกลุ่มพ่อบ้านแม่บ้าน และผู้สูงอายุในชุมชน ส่วนเยาวชนนั้นจะมาเข้าร่วมการประชุมก็ต่อเมื่อ ได้รับมอบหมายจากพ่อแม่หรือผู้ปกครองให้เข้าร่วมประชุมแทน เพื่อให้ครัวเรือนของคนได้รับรู้ รับทราบข้อมูลข่าวสารทันเหตุการณ์



ภาพที่ 6.8: แม่บ้านคนหนึ่งกำลังลงชื่อเข้าร่วมประชุมหมู่บ้าน

ค. ช่องทางการสื่อสารและการไหลของข่าวสาร ช่องทางการสื่อสารเป็นการ สื่อสารแบบมุขปาฐะผ่านสื่อบุคคล ลักษณะการไหลของข่าวสารเป็นการไหลของข่าวสารในแนว ราบระหว่างคนในหมวดบ้านเดียวกันซึ่งมีความคุ้นเคยกันสูง

ง. สาร สารที่ปรากฏในการประชุมหมู่บ้านในระยะที่ 3 ยังคงมีเนื้อหา เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ต่างๆ ของชุมชนตามสถานการณ์จริง อาทิ การปรึกษาหารือเรื่องปัญหาภัย แล้ง การซักถามถึงการบริหารจัดการประปาหมู่บ้าน รวมถึงการสรรหาผู้รับผิดชอบดูแลประปา หมู่บ้านคนใหม่ จากการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับคนในชุมชนและการสัมภาษณ์แกนนำ โครงการ พบว่าการงดเหล้าในงานศพนั้นไม่ปรากฏเป็นวาระในที่ประชุมในการศึกษาระยะที่ 3 นี้

เนื่องจาก ไม่พบว่ามีการฝ่าฝืนหรือลักลอบคืบหน้าในพิธีกรรมงานศพแต่อย่างใด แต่ก็สามารถคาดการณ์ได้ว่าหากเกิดการละเมิดข้อตกลงเรื่องงานศพคืบหน้า ประเด็นดังกล่าวก็จะถูกหยิบยกมาพูดถึงในการประชุมหมู่บ้าน ส่วนประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมงานศพที่ยังนำมาสื่อสารในที่ประชุม ก็คือความเรียบร้อยหลังการจัดงานเสร็จสิ้น และการแจ้งให้ที่ประชุมทราบว่าหลังจัดงานแล้วเจ้าภาพมีเงินเหลือหรือไม่

จ. เป้าหมาย การประชุมหมู่บ้าน ยังคงมีเป้าหมายสำคัญเหมือนในระบอบที่ 2 กล่าวคือเน้นผลิตและแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ต่างๆ ของชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจหรือแก้ไขปัญหาร่วมกัน รวมไปถึงการจัดวางข่าวสารของชุมชนด้วย

ฉ. ผลลัพธ์ ผลลัพธ์สำคัญที่เกิดขึ้นจากการประชุมหมู่บ้าน คือการที่คนในชุมชนได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนและแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารที่มีผลกระทบต่อชุมชน รวมไปถึงการร่วมกันวางแผน ตัดสินใจ และกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้น

ข. ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสาร

องค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสารของการประชุมหมู่บ้านนั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน กล่าวคือ ด้วยรูปแบบการประชุมที่เป็นทางการ (มีการลงรายชื่อผู้เข้าร่วมประชุม มีผู้บันทึก และสรุปประเด็นสำคัญในการประชุมแจ้งให้ผู้เข้าร่วมประชุมทราบก่อนปิดการประชุม) รวมถึงประเด็นที่จะนำเสนอในที่ประชุมก็ล้วนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของคนในชุมชน ทำให้สมาชิกให้ความสำคัญกับการประชุมหมู่บ้าน ทั้งนี้ แม้ผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมประชุมเนื่องจากเหตุต่างๆ ก็จะคอยติดตามซักถามเรื่องราวในที่ประชุมจากสมาชิกที่มาประชุม และชุมชนเองก็ได้ให้ความสำคัญกับข้อตกลงต่างๆ ที่ได้สรุปร่วมกันไว้ในการประชุมโดยมีการจดบันทึกการประชุมทุกครั้ง (สมุดที่จดบันทึกการประชุมจะเก็บรักษาไว้ที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งคนในชุมชนสามารถขอดูได้ แต่ไม่ค่อยมีผู้ขอดูมากนัก) ที่ผ่านมากการจดบันทึกการประชุมได้นำมาใช้ประโยชน์ในกรณีที่มีผู้กังขาหรือสงสัยในประเด็นต่างๆ ก็ใช้บันทึกการประชุมเป็นแหล่งอ้างอิง เช่น ครั้งหนึ่ง ที่ประชุมหมู่บ้านมีการลงมติว่าจะจัดงานฉลองกุฏิพระหลังใหม่ ในภายหลังมีคนในชุมชนบางคนคัดค้านไม่เห็นด้วยกับการจัดงาน จึงมีการนำบันทึกการประชุมมาตรวจสอบดูแล้วพบว่าบุคคลดังกล่าวไม่เข้าร่วมประชุมในครั้งนั้น ชุมชนจึงไม่รับฟังความคิดเห็นที่เกิดขึ้นภายหลังการลงมติในที่ประชุม เพราะถือว่าบุคคลดังกล่าวไม่รักษาสិทธิของตนในการเข้าร่วมประชุมเอง เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ ถึงแม้ว่าในปัจจุบัน ประเด็นเรื่องงานศพคืบหน้าจะไม่เป็นวาระในการประชุม แต่ก็สามารถคาดการณ์ได้ว่า หากวันใดก็ตาม แนวปฏิบัติเรื่องการคืบหน้าในงานศพได้เปลี่ยนแปลงไป ชุมชนก็จะใช้การประชุมหมู่บ้านเป็นรูปแบบการสื่อสารอย่างเป็นทางการเพื่อระดมความคิดเห็นของชุมชนในการดำเนินการร่วมกัน

3) การทำกิจกรรมร่วมกันในพิธีกรรมงานศพ รูปแบบของการทำกิจกรรมร่วมกันในพิธีกรรมงานศพในระยะที่ 3 ของการศึกษายังคงมีรายละเอียดของกิจกรรมคงเดิม คือการรวมกลุ่มกันเพื่อประกอบอาหาร จัดเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ ร่วมพิธีสวดศพและเผาศพ นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมกลุ่มย่อยที่เกิดขึ้นใหม่คือการทำโลงศพและปราสาทศพ โดยที่

ก. สถานที่ การทำกิจกรรมร่วมกันในพิธีกรรมงานศพจะเกิดขึ้นทั้งในสถานที่ส่วนบุคคลและสถานที่สาธารณะ สถานที่ส่วนบุคคล คือภายในบ้านเรือนและบริเวณบ้านของบ้านเจ้าภาพงานศพ ส่วนสถานที่สาธารณะคือวัด (สถานที่เก็บสิ่งของส่วนกลาง เช่น โลงเย็น) และป่าช้า ซึ่งเป็นที่ฌาปนกิจศพ

ข. ผู้ที่มีส่วนร่วม คนทุกเพศทุกวัยในชุมชน แต่โดยส่วนมากจะเป็นผู้สูงอายุและกลุ่มพ่อบ้านแม่บ้าน ทั้งนี้ระดับของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนนั้น อาจแบ่งได้เป็น ผู้ที่มีบทบาทและระดับการมีส่วนร่วมที่สูงที่สุดคือครอบครัวเจ้าภาพงานศพ ญาติหรือเพื่อนบ้านที่ใกล้ชิด และผู้ประกอบพิธีกรรม ส่วนเพื่อนบ้านอื่นๆ จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมอื่นๆ เช่น การเตรียมสถานที่ การปรุงอาหารรับรองแขก และการจัดเตรียมข้าวของเครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรม ส่วนกิจกรรมการทำโลงศพและปราสาทศพซึ่งเพิ่มเติมเข้ามานั้น ผู้ที่มีส่วนร่วมคือกลุ่มพ่อบ้านซึ่งมีฝีมือทางด้านงานช่างที่มารวมตัวกันเพื่อการนี้โดยเฉพาะ และผู้วิจัยยังสังเกตพบว่า นอกเหนือจากกลุ่มพ่อบ้านที่ทำโลงศพแล้ว พ่อบ้านคนอื่นๆ ที่ไม่ได้มีฝีมือทางช่างก็มักจะมารวมตัวกันอยู่ในพื้นที่ๆ มีการทำโลงศพและปราสาทศพ โดยเป็นลูกมือช่วยหยิบจับอุปกรณ์ หรือพูดคุยเล่นหัวเพื่อสร้างความผ่อนคลาย ส่วนเด็กและเยาวชนจะมีบทบาทในการบริการน้ำและอาหารหรือช่วยหยิบจับสิ่งของตามแต่ผู้ใหญ่จะไหว้วาน

ค. ช่องทางการสื่อสารและการไหลของข่าวสาร ช่องทางการสื่อสารเป็นการสื่อสารด้วยกิจกรรมและการพูดคุยผ่านสื่อบุคคล ลักษณะการไหลของข่าวสารเป็นการไหลของข่าวสารในแนวระนาบระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเอง แต่มีการไหลของข่าวสารในแนวตั้งปรากฏอยู่บ้าง ได้แก่ การสื่อสารระหว่างผู้ใหญ่กับเด็ก ซึ่งโดยมากเป็นการบอกให้ทำสิ่งต่างๆ

ง. สาร สารที่ปรากฏในการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างพิธีกรรมงานศพในระยะที่ 3 นี้ ยังคงมีเนื้อหาสาระโดยรวมคล้ายคลึงกับในระยะที่ 2 เช่น เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับผู้เสียชีวิต ครอบครัว และเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน แต่สารที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการงดเหล้าในงานศพนั้นไม่ค่อยปรากฏในระยะที่ 3 นี้ แต่การลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลของนักวิจัยในพิธีกรรมงานศพ ก็ทำให้เกิดการพูดคุยเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวขึ้นมาอีกครั้ง โดยผู้ที่ผู้วิจัยสนทนาด้วยมักให้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพพิธีกรรมงานศพก่อนทำโครงการงานศพงดเหล้า ความไม่มั่นใจของตนว่าโครงการดังกล่าวจะสำเร็จได้จริง รวมไปถึงประสบการณ์ตรงที่ตนเองได้สัมผัสถึงความแตกต่างระหว่างสภาพการจัดงานศพในอดีตกับปัจจุบัน

“บ้านเดี่ยวบ้านเฮาคนรวยคนจนจัดงานศพเหมือนกันหมด บ่หื้อมีเหล้า ยะข้าวเจ้า
 ประยัด เสียงข้าวสองถึงปาย กินกับแกงเขียวหวาน (เดี๋ยวนี้ บ้านเราก็นรวยคนจนจัดงานศพ
 เหมือนกันหมด ไม่หื้อมีเหล้า ทำข้าวเจ้าประยัด ใช้ข้าวสารสองถึงกว่า กินกับแกงเขียวหวาน)”
 (ทองเพ็ญ จันทมุกต, สนทนากลุ่ม, 23 กันยายน 2552)

จ. เป้าหมาย การทำกิจกรรมร่วมกันในระหว่างพิธีกรรมงานศพในระยะที่

3 มีเป้าหมายหลักเพื่อร่วมกันประกอบพิธีกรรมให้ผู้เสียชีวิตไปสู่สุคติและสร้างขวัญกำลังใจให้กับ
 ครอบครัวของเจ้าภาพ แต่ในขณะที่เดียวกันกิจกรรมการทำโลงศพและปราสาทศพที่เกิดขึ้นมาใหม่
 นั้น ก็มีเป้าหมายสำคัญเพื่อทดแทนกิจกรรมการดื่มกินสังสรรค์ในพิธีกรรมงานศพ ซึ่งนอกจากจะ
 ทำให้ผู้ร่วมงานได้มีกิจกรรมทำร่วมกันแล้ว ยังมีเป้าหมายเพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายในพิธีกรรมอีก
 ด้วย

ฉ. ผลลัพธ์ ผลลัพธ์สำคัญที่เกิดขึ้นจากการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่าง

พิธีกรรมงานศพในระยะที่ 3 ของการศึกษาก็คือการที่ชุมชนยังคงแนวทางและวิถีของการงดเหล้าใน
 งานศพอย่างต่อเนื่อง และการทำกิจกรรมร่วมกันก็ทำให้ชุมชนเกิดความสามัคคีปรองดองมากยิ่งขึ้น
 อีกด้วย

ช. ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสาร จากการ

วิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยพบว่า องค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสารของการทำกิจกรรมร่วมกัน
 ระหว่างพิธีกรรมงานศพนั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างกันดังต่อไปนี้ การทำกิจกรรมร่วมกันระหว่าง
 พิธีกรรมงานศพเป็นการสื่อสารที่ผสมผสานรูปแบบการสื่อสารทั้งที่เป็นพิธีการ (ช่วงพิธีกรรม เช่น
 การอาบน้ำศพ การตราสัง การสวดศพ การทำบุญเลี้ยงพระ) และไม่เป็นพิธีการ (การทำอาหาร การ
 เตรียมสิ่งของเครื่องใช้และสถานที่ในการทำพิธีกรรม) ซึ่งส่งผลต่อชุมชนทั้งในแง่ของการสืบทอด
 วิถีความเชื่อ และเป็นกิจกรรมที่ช่วยกระชับความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่างๆ ภายในชุมชน ทำให้ได้
 มีโอกาสสนทนาได้ถามทุกข์สุขและได้แสดงน้ำใจช่วยเหลือกัน ทั้งในรูปแบบของสิ่งของ เงินทอง
 กำลังแรงงาน และการให้กำลังใจ ซึ่งผลลัพธ์ที่สำคัญซึ่งเกิดขึ้นจากการสื่อสารในลักษณะดังกล่าวก็คือ
 ชุมชนที่มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

4) การประชุมหมวดบ้าน การประชุมหมวดบ้านในระยะที่ 3 ของการศึกษายังคงเป็น
 รูปแบบการสื่อสารที่สำคัญของชุมชน การประชุมในแต่ละครั้งเกิดขึ้นจากการนัดหมายสมาชิกที่
 อาศัยอยู่ในหมวดบ้านเดียวกัน เป็นการสื่อสารกลุ่มขนาดกลาง ถึงแม้ในปัจจุบันชุมชนจะไม่ได้มี
 การประชุมหมวดบ้านว่าด้วยโครงการงานศพดเหล้าอีกต่อไป แต่ยังคงมีการประชุมหมวดบ้านว่า
 ด้วยประเด็นวาระต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชนอยู่เสมอ แต่ความถี่ในการประชุมหมวดบ้านก็จะ

ลดน้อยลงเมื่อเทียบกับช่วงเวลาที่มีการผลักดัน โครงการงานศพวงเกล้า ซึ่งมีความถี่ในการประชุม หมวดบ้านสูงมากในช่วงเวลาดังกล่าว

ก. สถานที่ การประชุมหมวดบ้านนั้นยังคงใช้พื้นที่สาธารณะที่อยู่ใกล้เคียงกับ หมวดบ้านนั้นๆ ในการประชุม ได้แก่ วัด ถนนในหมู่บ้าน และศาลาประชาคมของหมู่บ้าน รวมไปถึง ลานบ้านของคนในหมวดบ้านคนใดคนหนึ่ง

ข. ผู้ที่มีส่วนร่วม ในการประชุมหมวดบ้านนั้น สมาชิกส่วนใหญ่ที่เข้าร่วม ประชุมหมวดบ้านโดยมากจะเป็นผู้ใหญ่วัยทำงานและคนสูงอายุ เยาวชนจะมีบทบาทในเวทีประชุม หมวดบ้านในกรณีที่ได้รับมอบหมายจากพ่อแม่หรือผู้ปกครองให้เข้าร่วมประชุมแทน

ค. ช่องทางการสื่อสารและการไหลของข่าวสาร ช่องทางการสื่อสารเป็นการ สื่อสารแบบมุขปาฐะผ่านสื่อบุคคล ลักษณะการไหลของข่าวสารเป็นการไหลของข่าวสารในแนว ระนาบระหว่างคนในหมวดบ้านเดียวกันซึ่งมีความคุ้นเคยกันสูง แต่ในขณะเดียวกัน รูปแบบการ สื่อสารยังคงมีความกำกวมระหว่างความเป็นทางการและไม่เป็นทางการ (มีการนัดหมายประชุมที่ ชัดเจน/ประเด็นเกี่ยวข้องกับสิทธิและผลประโยชน์/บรรยากาศของการพูดคุยไม่เป็นทางการ)

ง. สาร สารที่ปรากฏในการประชุมหมวดบ้านในระยะที่ 3 นี้ มีทั้งวาระที่เป็น เรื่องใกล้ตัวภายในชุมชนหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น ข้อตกลงเรื่องการใช้ทรัพยากร การเก็บ เงินค่าน้ำประปา การกำจัดขยะ การส่งตัวแทนเข้าร่วมทำบุญกับหมู่บ้านใกล้เคียง และวาระที่เป็น เรื่องผลประโยชน์หรือสิทธิของคนในชุมชน บางครั้งเป็นเรื่องเร่งด่วนที่ต้องการกระจายข่าวสารให้ ทันทั่วถึง หรือบางครั้งเป็นเรื่องที่ชุมชนต้องตัดสินใจร่วมกัน เมื่อผู้ใหญ่บ้านไปประชุมร่วมกับทาง อำเภอมาก็จะรีบแจ้งให้หัวหน้าหมวดบ้านทราบเพื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาถ่ายทอดให้สมาชิก ในหมวดบ้านของตนได้รับรู้เพื่อนำข้อมูลไปพิจารณาก่อน แล้วนัดหมายประชุมหมู่บ้านเพื่อให้คน ในชุมชนร่วมกันตัดสินใจอีกครั้งในที่ประชุมหมู่บ้าน

จ. เป้าหมาย การประชุมหมวดบ้านในระยะที่ 3 มีเป้าหมายสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ การถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การสร้างความเข้าใจร่วมกัน และการหาข้อสรุป ร่วมกันเกี่ยวกับประเด็นวาระต่างๆ ของหมวดบ้านนั้นๆ

ฉ. ผลลัพธ์ ผลลัพธ์สำคัญที่เกิดขึ้นจากการประชุมในหมวดบ้านคือการที่ สมาชิกของแต่ละหมวดบ้านได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ในมิติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นมิติด้านสังคม การเมือง หรือเศรษฐกิจ รวมถึงทำให้สามารถวางแผนการ ทำงาน หรือหาข้อสรุปเกี่ยวกับประเด็นต่างๆ ที่ยกขึ้นมาพูดคุยได้

ช. ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสาร จากการ วิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยพบว่าองค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสารของการประชุมหมวดบ้าน นั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน กล่าวคือ มีลักษณะที่ผสมผสานระหว่างการสื่อสารแบบเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ทำให้ประเด็นที่เป็นวาระของการประชุมหมวดบ้านจะได้รับการหยิบยกขึ้นมา

พิจารณาอย่างจริงจังในบรรยากาศที่ไม่เคร่งเครียด ด้วยรูปแบบการสื่อสารลักษณะนี้ ทำให้คนทั้งชุมชนได้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารอย่างทั่วถึง สามารถแบ่งงานหรือกำหนดภาระหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม นำไปสู่การทำงานร่วมกันภายในหมวดบ้านโดยมีการวางแผน หรือมีข้อสรุปที่ทุกคนพึงพอใจ ส่งผลให้เกิดความสามัคคีปรองดองกันตั้งแต่ในระดับหมวดบ้านซึ่งเป็นกลุ่มย่อยๆ ไปจนถึงภาพรวมของหมู่บ้าน

2.2 รูปแบบการสื่อสารกับหน่วยงานภายนอกและชุมชนอื่นๆ กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในระยะที่ 3 ประกอบด้วย 1) การเป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้ให้กับชุมชนอื่นๆ และ 2) การเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนและหน่วยงานภายนอก โดยแต่ละรูปแบบมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) การเป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้ให้กับชุมชนอื่นๆ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้ให้กับชุมชนอื่นๆ เกี่ยวกับโครงการงานศพพดเหล่าก็คือนายอินแก้ว เรือนปานันท์ ส่วนแกนนำโครงการคนอื่นๆ ไม่ได้ทำบทบาทนี้มากนัก นายอินแก้วมักจะได้รับเชิญจากหน่วยงานภายนอก โดยเฉพาะจากสถาบันเสนาะพญา ซึ่งเป็นองค์กรเอกชนที่ดำเนินการขับเคลื่อนโครงการงานศพพดเหล่าในระดับจังหวัด รายละเอียดเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสารด้วยการเป็นวิทยากรมีดังต่อไปนี้

ก. สถานที่ สถานที่ในการเป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้ของนายอินแก้ว มีทั้งสถานที่ภายในชุมชน เช่น ลานวัด ลานอเนกประสงค์ของชุมชนต่างๆ และสถานที่ของหน่วยงานราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลต่างๆ ตามแต่ผู้จัดงานจะกำหนด

ข. ผู้ที่มีส่วนร่วม ผู้ที่มีส่วนร่วมในการเป็นวิทยากรของนายอินแก้วจะเป็นคนจากภายนอกชุมชน ซึ่งมีทั้งข้าราชการปกครอง เจ้าหน้าที่สาธารณสุข เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชาวบ้านในชุมชนอื่นๆ ภายในจังหวัดลำปาง และจังหวัดใกล้เคียง จากการสังเกตการณ์การเป็นวิทยากรของนายอินแก้วในหลายเวที ผู้วิจัยพบว่า ลักษณะของการมีส่วนร่วมในช่วงต้นนั้น นายอินแก้วจะทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสาร โดยถ่ายทอดประสบการณ์การทำงานของชุมชนบ้านดงให้ผู้อื่นได้รับรู้ ผู้เข้าร่วมรับฟังจะเป็นผู้รับสาร แต่ในช่วงท้ายของการพูดคุย จะมีการเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วม ได้มีโอกาสซักถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นที่วิทยากรนำเสนอไป



ภาพที่ 6.9: นายอินแก้วขณะเป็นวิทยากรพูดคุยเรื่องโครงการงานศพดเหล่า

ค. ช่องทางการสื่อสารและการไหลของข่าวสาร ช่องทางการสื่อสารเป็นการสื่อสารด้วยกิจกรรมการเสวนาและการพูดคุยผ่านสื่อบุคคล ลักษณะการไหลของข่าวสารเป็นการไหลของข่าวสารโดยส่วนใหญ่เป็นในแนวระนาบระหว่างนายอินแก้วกับผู้คนในชุมชนอื่นๆ แต่ก็มีในบางกรณีที่นายอินแก้วเป็นวิทยากรให้กับหน่วยงานราชการ ซึ่งในกรณีนี้ถือได้ว่าทิศทางการไหลของข่าวสารเป็นแนวตั้ง จากล่างขึ้นสู่บน (จากชาวบ้านธรรมดาไปสู่เจ้าหน้าที่ของรัฐ)

ง. สาร สารที่ปรากฏในการเป็นวิทยากรของนายอินแก้วนั้น มีเนื้อหาหลักคือการบอกเล่าและถ่ายทอดประสบการณ์ตรงของตนเองและชุมชนในการดำเนินโครงการงานศพดเหล่า ซึ่งจะมีประเด็นสำคัญที่นายอินแก้วนำเสนอในแต่ละเวที ได้แก่ ที่มาและแรงบันดาลใจ (เรื่องราวของคนในชุมชนที่ต้องอพยพเข้าเมืองเพื่อทำงานใช้หนี้งานศพ) วิธีการดำเนินงาน ปัญหาที่พบเจอตลอดระยะเวลาดำเนินการและวิธีการแก้ไข รวมถึงข้อมูลต่างๆ ที่ศึกษาประกอบเพื่อใช้ชี้แจงทำความเข้าใจกับคนในชุมชน (ข้อมูลค่าใช้จ่ายในการทำโลงศพ ข้อมูลด้านความเชื่อเกี่ยวกับการอุทิศปราสาทให้ผู้ตาย)

จ. เป้าหมาย การเป็นวิทยากรของนายอินแก้วมีเป้าหมายสำคัญเพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้คนในชุมชนอื่นๆ เกิดความตื่นตัวที่จะดำเนินโครงการงานศพดเหล่าด้วยพลังของชุมชนเอง โดยเกิดความเชื่อมั่นว่าคนในชุมชนสามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงได้หากร่วมมือกัน

ฉ. ผลลัพธ์ ผลลัพธ์สำคัญที่เกิดขึ้นจากการเป็นวิทยากรของนายอินแก้วส่งผลให้เรื่องราวการดเหล่าในงานศพของชุมชนได้รับการผลิตซ้ำ อีกทั้งผู้เข้าร่วมวงเสวนาหลายคนเกิดแรงบันดาลใจและเกิดความเชื่อมั่นว่าชุมชนของตนก็สามารถทำได้ แต่การพัฒนาไปสู่การดำเนินงานจริงนั้น แต่ละชุมชนต้องอาศัยปัจจัยอีกหลายประการมาประกอบ ซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับการขยายผลในชุมชนอื่นๆ จะได้กล่าวถึงในบทที่ 9 ว่าด้วยเรื่องกระบวนการสื่อสารเพื่อขยายผลความสำเร็จอย่างไรก็ดี มีตัวอย่างความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมเสวนาบางคนที่เคยมีโอกาสรับฟังนายอินแก้ว ดังนี้

“ดีแต่กำ ได้มาฟังลุงแก้วเป็นอุ เป็นเล่าหือฟัง เขาก่อนหน้าบ้านเขาก็เหมือนบ้านเป็น คนบ้านคงเป็นยะ ได้ ยะหยังบ้านเฮาจะยะบ่ได้ (ดีจริงๆ ได้มาฟังลุงแก้วพูด ลุงเล่าให้ฟัง เราก้เห็นว่าบ้านเราก้เหมือนบ้านลุง คนบ้านคงยังทำได้ ทำไมบ้านเราจะทำไม่ได้)” (จันทมณี ปวงคำ, สัมภาษณ์, 21 กุมภาพันธ์ 2553)

“เป็นเล่าแล้วมันจับใจ ปีจำได้ตัวคนบ้านเป็นละบ้านไปเซาะเงินสายหนึ่งงานปอย ลุงแก้วเป็นก่อก้าวบ้านธรรมดา เป็นยังมีใจโคยะหือบ้านเป็น (ลุงเล่าแล้วมันจับใจ ปีจำได้ที่ว่าคนบ้านลุงต้องจากบ้านไปหาเงินใช้หนึ่งงานศพ ลุงแก้วก็เป็นชาวบ้านธรรมดา ลุงยังมีใจอยากทำให้ชุมชนของตัวเอง)” (ฉัชชา วิจรรยา, สัมภาษณ์, 21 พฤศจิกายน 2552)

ข. ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสาร จากการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยพบว่า องค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสารของการเป็นวิทยากรมีความสัมพันธ์ระหว่างกันดังต่อไปนี้ การเป็นวิทยากรของนายอื่นแก้วนั้น ด้วยลักษณะการถ่ายทอดของนายอื่นแก้วที่พูดภาษาท้องถิ่นทำให้สามารถลดช่องว่างระหว่างนายอื่นแก้วกับผู้รับสารที่เป็นชาวบ้านทั่วไปได้ดี แต่ก็สะท้อนความแตกต่างที่ชัดเจนเมื่อนายอื่นแก้วไปเป็นวิทยากรให้กับเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ซึ่งนายอื่นแก้วเองก็ตระหนักในประเด็นนี้ ดังนั้น ทุกครั้งของการเป็นวิทยากร นายอื่นแก้วจะเกริ่นนำเสมอว่าสิ่งที่เขาพูดต่อไปนี้ เป็นสิ่งที่เรียนรู้มาจากชีวิตจริง มาจากประสบการณ์ของตนเองและชุมชน ซึ่งลักษณะการพูดดังกล่าว ส่งผลให้สามารถลดช่องว่างระหว่างนายอื่นแก้วและกลุ่มผู้เข้าร่วมการประชุม รวมถึงการเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมสามารถพูดคุยซักถามได้ ทั้งในระหว่างการเสวนาและช่วงรับประทานอาหาร ก็ทำให้ผู้ฟังสามารถเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้ส่งสารได้มากยิ่งขึ้น และส่งผลให้ผู้ที่มีข้อข้องใจในประเด็นต่างๆ จากสารที่นายอื่นแก้วนำเสนอ ก็สามารถซักถามจนหายข้องใจ

2) การเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนและหน่วยงานภายนอก นับจากการเริ่มต้นทำโครงการงานศพงดเหล้าในปี พ.ศ.2545 เป็นต้นมา ชุมชนบ้านดงก็ได้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนอื่นๆ และหน่วยงานภายนอก แต่การเข้ามาศึกษาดูงานของหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาอย่างจริงจังก็ไม่ได้มีจำนวนมากนัก โดยส่วนมากจะเป็นสถาบันการศึกษา อาทิ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ซึ่งอาจารย์นำนักศึกษา มาเรียนรู้ชุมชน ส่วนชุมชนจากต่างจังหวัดที่เข้ามาศึกษาดูงานคือชุมชนจากจังหวัดเลย ราชตะเอบคต่างๆ เกี่ยวกับการเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนและหน่วยงานภายนอกมีดังต่อไปนี้

ก. สถานที่ สถานที่ในการเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนบ้านดงก็คือรอบๆ หมู่บ้าน เนื่องจากผู้ที่เข้ามาศึกษาเรียนรู้ นั้นมักจะไม่ได้เข้ามาในช่วงที่มีพิธีกรรมงานศพ ลักษณะของการศึกษาดูงานก็คือการเยี่ยมชมรอบหมู่บ้านและพูดคุยสนทนากับผู้คนภายในชุมชน



ภาพที่ 6.10: ป้ายแหล่งเรียนรู้งานวิจัยที่ สกว.นำมาติดตั้งภายในชุมชน

ข. ผู้ที่มีส่วนร่วม ผู้ที่มีส่วนร่วมในการเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนหรือหน่วยงานภายนอกประกอบไปด้วยกลุ่มคน 2 กลุ่ม กลุ่มแรก คือกลุ่มคนจากภายนอกที่เข้ามาศึกษาชุมชน ส่วนกลุ่มที่สอง คือคนในชุมชนบ้านดงที่เป็นแหล่งข้อมูลบุคคลให้กับผู้มาศึกษาดูงาน โดยผู้ที่มีบทบาทการมีส่วนร่วมสูงที่สุดก็คือแกนนำชุมชน ได้แก่ นายอินแก้ว ผู้ใหญ่บ้าน นางวิไลวรรณ และนายทรงสิทธิ์ รวมถึงแกนนำโครงการคนอื่นๆ แต่ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านในชุมชนคนอื่นๆ ก็มีส่วนร่วมในการพูดคุยและตอบคำถามต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์การจดเล้าในงานศพได้ หากผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงานเข้าไปทักทายและชวนสนทนา จากประสบการณ์ในการเก็บข้อมูลในพื้นที่วิจัย ผู้วิจัยสังเกตว่าเมื่อคนในชุมชนเกิดความคุ้นเคยในตัวนักวิจัยแล้ว ทุกคนที่ผู้วิจัยได้สนทนาด้วยต่างบอกเล่าถึงประสบการณ์ในการร่วมกันทำโครงการงานศพจดเล้าของชุมชนด้วยความกระตือรือร้นและภาคภูมิใจ โดยรู้สึกว่าคุณได้ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของโครงการในลักษณะใดลักษณะหนึ่งเสมอ ประเด็นนี้สะท้อนว่ากระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่กลุ่มแกนนำใช้ในการขับเคลื่อนโครงการงานศพจดเล้า นั้นส่งผลให้คนในชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ (sense of belonging) ในตัวโครงการ

ค. ช่องทางการสื่อสารและการไหลของข่าวสาร ช่องทางการสื่อสารเป็นการสื่อสารด้วยการพูดคุยผ่านสื่อบุคคลพร้อมทั้งสังเกตการณ์สภาพการณ์ต่างๆ ภายในชุมชน ลักษณะการไหลของข่าวสารเป็นการไหลของข่าวสารในแนวระนาบระหว่างคนในชุมชนกับผู้มาศึกษาดูงาน

ง. สาร สารที่ปรากฏในการเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนนั้นสามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภท ประเภทแรกจะมีเนื้อหาสาระหลักเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่คนในชุมชนแต่ละคนได้มีส่วนร่วมกระทำในโครงการงานศพจดเล้า รวมทั้งความรู้สึกและความคิดเห็นของแต่ละคนต่อ

กิจกรรมดังกล่าว หรือกล่าวได้ว่าเป็นสารที่มีสาระเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและประสบการณ์ของผู้ที่เกี่ยวข้อง สารประเภทที่สองคือสารที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเหตุผลและกลยุทธ์การสื่อสารลักษณะต่างๆ ในการดำเนินกิจกรรมโครงการงานศพดเหล่า ซึ่งสารประเภทนี้จะถูกผลิตโดยกลุ่มแกนนำโครงการ

จ. เป้าหมาย เป้าหมายของการเป็นแหล่งเรียนรู้คือการเปิดโอกาสให้ผู้คนจากภายนอกได้เข้ามาสังเกตการณ์สภาพชุมชนและพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้คนในชุมชน ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นว่าเพราะเหตุใดชุมชนแห่งนี้จึงสามารถดำเนินโครงการงานศพดเหล่าได้สำเร็จ และได้นำความรู้ความเข้าใจดังกล่าวไปต่อยอดขยายผลในพื้นที่ชุมชนของตน หรือใช้ประโยชน์ในทางต่างๆ ต่อไป

ฉ. ผลลัพธ์ ผลลัพธ์สำคัญจากการที่ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนหรือหน่วยงานภายนอกมี 2 แง่มุมด้วยกัน ในแง่มุมแรก ผู้คนจากภายนอกที่มาศึกษาเรียนรู้ชุมชนบ้านดงก็จะได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการงดเหล่าในงานศพ รวมถึงเกิดความมั่นใจถึงข้อดีและประโยชน์ของโครงการ ในขณะที่เดียวกันผลลัพธ์จากการที่มีผู้คนจากภายนอกมาศึกษาเรียนรู้ชุมชนก็ส่งผลให้เรื่องราวการงดเหล่าในงานศพของชุมชนได้รับการผลิตซ้ำ คนในชุมชนบ้านดงเองเกิดความรักและภาคภูมิใจในชุมชนของตน รวมทั้งการที่ได้รับการยกย่องเชิดชูจากภายนอกก็ส่งผลให้ชุมชนเกิดความตระหนักว่าจะต้องรักษาวิถีปฏิบัติของชุมชนในการงดเหล่าภายในงานศพให้ได้ต่อไป เพื่อรักษาชื่อเสียงของชุมชนตนเอง

ช. ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสาร จากการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยพบว่า องค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการสื่อสารของการเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนนั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน กล่าวคือ เมื่อชุมชนกลายเป็นที่รู้จักเพราะการเผยแพร่ของสทว. ก็ส่งผลให้มีผู้คนและหน่วยงานจำนวนหนึ่งที่สนใจเข้ามาศึกษาดูงานภายในชุมชน ซึ่งการเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนนั้นยังเป็นไปตามธรรมชาติ และไม่เป็นทางการ กล่าวคือ ผู้เข้ามาศึกษาดูงานสามารถพบปะพูดคุยกับคนในชุมชนได้อย่างอิสระ ไม่มีการบรรยายตามรูปแบบ ซึ่งลักษณะดังกล่าวก็มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดีคือกระบวนการสื่อสารแบบที่เป็นอยู่ทำให้ทั้งเจ้าบ้านคือชาวบ้านดงและผู้ที่มาเยือนต่างก็รู้สึกผ่อนคลาย แต่ในขณะที่เดียวกันก็อาจทำให้ผู้ที่มาเยือนได้รับข้อมูลในบางประเด็นไม่ครบถ้วนหรือผิวเผินเกินไป หากครั้งต่อไปศึกษาดูงานนั้น ไม่ได้มีโอกาสพบกับผู้ที่สามารถให้ข้อมูลในเชิงลึกได้

3. คุณลักษณะของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ผู้วิจัยได้ประมวลข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมทั้งที่ปรากฏภายในชุมชนและการสื่อสารกับหน่วยงานภายนอกที่ปรากฏในระยะที่ 3 ของการศึกษา (พ.ศ.2547-

ปัจจุบัน) แล้วนำมาวิเคราะห์คุณลักษณะต่างๆ ของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระยะที่ 3 ของชุมชนบ้านดงใต้ 13 ประการ ดังต่อไปนี้

3.1 เป็นการสื่อสารที่ใช้แบบจำลองการสื่อสารเชิงพิธีกรรม โดยมุ่งเน้นที่การสร้าง ความหมายร่วมกัน สร้างความศรัทธาเชื่อมั่นร่วมกันจนนำไปสู่การลงมือปฏิบัติให้เกิดผล ทั้งนี้ เป้าหมายสูงสุดให้ความสำคัญต่อการดำรงอยู่ชุมชนและผลประโยชน์ของส่วนรวม (collective interest)

3.2 ในกระบวนการมีระดับการสื่อสารหลายระดับ ตั้งแต่การสื่อสารระหว่างบุคคล การ สื่อสารภายในกลุ่ม การสื่อสารภายในชุมชน และการสื่อสารกับหน่วยงานภายนอก

3.3 เป็นการสื่อสารแบบสองทาง (two-way communication) โดยมีการสลับบทบาทกัน ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร

3.4 เนื้อหาสาร (message) ที่ปรากฏในกระบวนการ มีเนื้อหาสาร 2 ส่วน ส่วนแรกเป็น ข้อมูลภายในชุมชน (บริบทชุมชน ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สภาพความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลัง ดำเนินโครงการงานศพจดเหล่า) ส่วนที่สองเป็นข้อมูลภายนอกชุมชน (ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อเรื่อง ปรasaทศพ/ข้อมูลเกี่ยวกับการทำโลงศพแบบสมัยใหม่)

3.5 เน้นการสื่อสารโดยใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์อื่นๆ (ยกเว้นการทำบัญชีค่าใช้จ่ายในงาน ศพ ซึ่งไม่ได้ดำเนินการต่อในระยะที่ 3) เช่น สภาพความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจริงหลังชุมชนดำเนิน โครงการงานศพจดเหล่า ผนวกกับข้อมูลที่อ้างอิงแหล่งที่มาได้ชัดเจน (ข้อมูลทางประวัติศาสตร์จาก คำบอกเล่าของผู้สูงอายุ/ข้อมูลด้านความเชื่อเรื่องปรasaทศพจากพระสงฆ์)/ข้อมูลเกี่ยวกับการทำ โลงศพแบบสมัยใหม่จากช่างต่างอำเภอ)

3.6 เน้นการสื่อสารด้วยวาจา (การสนทนาพูดคุย) เป็นหลัก ไม่ใช่การสื่อสารด้วย ลายลักษณ์อักษร ซึ่งแตกต่างออกไปจากกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระยะที่ 2

3.7 มีช่องทางหรือพื้นที่ในการสื่อสารที่หลากหลาย ซึ่งมีทั้งช่องทางประจำ (การพูดคุย แบบไม่เป็นทางการ พิธีกรรมงานศพ การประชุมหมวดบ้าน การประชุมหมู่บ้าน) และช่องทาง เฉพาะกิจ (การเป็นวิทยากร การเป็นแหล่งศึกษาดูงาน)

3.8 ผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่ายได้มีโอกาสเข้าร่วม โดยการเข้าร่วมเกิดขึ้นในทุกระดับ ตั้งแต่ การมีส่วนร่วมในการวางแผน (การวางแผนทางผลักดันให้การทำโลงศพและปรasaทศพมีความ เป็นไปได้จริง) แสดงความคิดเห็นทั้งเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยต่อการทำโลงศพและปรasaทศพ การ ร่วมตัดสินใจว่าจะทำโลงศพและปรasaทศพเองหรือไม่ การร่วมลงมือกระทำ ได้แก่ การช่วยกันทำ โลงศพและปรasaทศพ และการร่วมประเมินผล คือการพูดคุยแสดงความคิดเห็นหลังทำกิจกรรม ไปแล้วว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเป็นที่พึงพอใจหรือไม่ อย่างไร

3.9 ลักษณะของการไหลของข้อมูลข่าวสารเป็นแบบรอบทิศทาง ทั้งในแนวระนาบ (คนในชุมชนด้วยกันเอง/คนในชุมชนกับคนจากชุมชนภายนอกที่เข้าไปศึกษาดูงาน) ไปจนถึง

แนวคิด แต่มีลักษณะเป็นการสื่อสารจากล่างขึ้นบน (แกนนำกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐ / คนในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐ) มากกว่าจากบนลงล่าง (เจ้าหน้าที่ภาครัฐกับกลุ่มแกนนำ/เจ้าหน้าที่ภาครัฐกับคนในชุมชน) ซึ่งสะท้อนว่าความสำเร็จจากการดำเนินโครงการงานศพ功德แล้วได้ส่งผลให้ชุมชนมีพลังอำนาจในการสื่อสารเพิ่มมากขึ้น เพราะผู้ส่งสารย่อมมีอำนาจมากกว่าผู้รับสาร

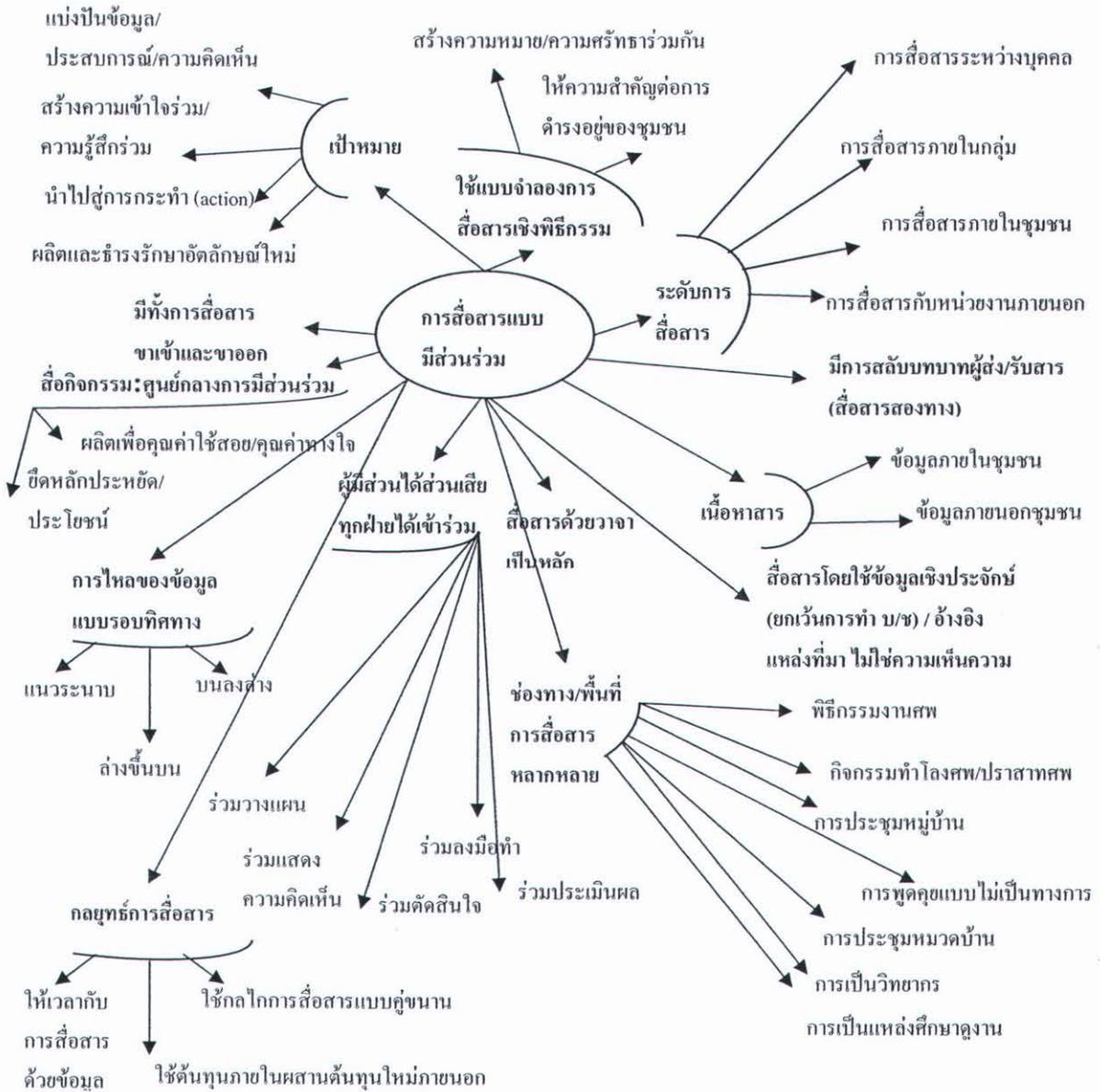
3.10 กลยุทธ์การสื่อสารที่สำคัญในระยะที่ 3 ประกอบด้วยไปด้วย 1) ให้ความสำคัญกับการสื่อสารด้วยข้อมูลเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน 2) ใช้ต้นทุนภายใน (ทุนวัฒนธรรมเรื่องการเคารพผู้อาวุโส/ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของชุมชน/ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบประเพณีพิธีกรรมของชุมชน) ผสานต้นทุนใหม่ภายนอก (องค์ความรู้เรื่องธรรมเนียมความเชื่อเกี่ยวกับปราสาทศพจากพระสงฆ์/องค์ความรู้เรื่องการทำโลงศพแบบสมัยใหม่จากช่างต่างอำเภอ) และ 3) ใช้กลไกการสื่อสารแบบคู่ขนานหลายลักษณะ เช่น ใช้การประชุมหมวดบ้านควบคู่กับการประชุมหมู่บ้าน การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการควบคู่กับการประกาศโดยหอกระจายข่าว

3.11 การสื่อสารครบวงจร โดยมีทั้งการสื่อสารขาเข้า (การพัฒนาองค์ความรู้เรื่องการทำโลงศพแบบสมัยใหม่จากชุมชนภายนอก) และการสื่อสารขาออก (การเป็นวิทยากรและการเป็นแหล่งศึกษาดูงานสำหรับองค์กร/ชุมชนภายนอก)

3.12 เป้าหมายการสื่อสารคือการแบ่งปันข้อมูล ประสบการณ์ และความคิดเห็น สร้างความเข้าใจและความรู้สึกร่วมกัน จนนำไปสู่การกระทำที่พึงประสงค์ นอกจากนี้ ยังพบว่าเป้าหมายการสื่อสารในระยะที่ 3 นี้ได้มีเป้าหมายใหม่เพิ่มขึ้นมาอีกหนึ่งประการ คือ การสื่อสารเพื่อผลิตและธำรงรักษาอัตลักษณ์ใหม่ในฐานะชุมชนปลอดเหล้าในงานศพนั่นเอง

3.13 สื่อกิจกรรมการผลิตสิ่งของต่างๆ ในพิธีกรรม โดยเฉพาะการทำโลงศพและปราสาทศพมีบทบาทโดดเด่นในฐานะเป็นศูนย์กลางของการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมงานศพ โดยทำหน้าที่ในการเชื่อมโยงผู้คนแทนเหล่า นอกจากนี้ยังพบว่ากิจกรรมการผลิตสิ่งของต่างๆ นั้นเป็นการผลิตเพื่อคุณค่าทั้งในเชิงวัตถุ (การใช้สอย) และเชิงนามธรรม (คุณค่าทางใจจากการร่วมกันผลิต) โดยชุมชนได้ยึดหลักการประหยัดและประโยชน์ที่เกิดขึ้นจริง

คุณลักษณะทั้ง 13 ข้อของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระยะที่ 3 ของการศึกษานี้ ผู้วิจัยได้สรุปและนำเสนอเป็นแผนภาพ ดังภาพที่ 6.11 หน้า 301



ภาพที่ 6.11: คุณลักษณะของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดงในระยะที่ 3 (พ.ศ. 2547-ปัจจุบัน)

การศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระยะที่ 2 และระยะที่ 3

การศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระยะที่ 2 และระยะที่ 3 นั้น ผู้วิจัยจะได้เปรียบเทียบจากรูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่ปรากฏอยู่ในแต่ละช่วงเวลา และนำเสนอในตารางที่ 6.3 หน้า 302 ซึ่งผลที่ได้จากการเปรียบเทียบนั้น ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ต่อใน 2 ประเด็น ได้แก่ 1) ความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม และ 2) รูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับการกำหนดเป้าหมายการสื่อสาร

รูปแบบการสื่อสาร	ระยะที่ 2	ระยะที่ 3	หมายเหตุ (มีความเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร)
การพูดคุยกลุ่มเล็ก	✓	✓	เป็นการสื่อสารที่มีมาก่อนการทำโครงการ
การประชุม กลุ่มแกนนำ	✓	-	เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นขณะทำโครงการ หลังจากการดำเนินโครงการ ยุติลงก็ไม่มีการประชุมกลุ่มแกนนำด้วยโครงการงานศพจดเหล่า
การประชุม หมวดบ้าน	✓	✓	เป็นการสื่อสารที่มีมาก่อนการทำโครงการ ปัจจุบันชุมชนยังมีการ ประชุมหมวดบ้าน แต่ประเด็นการประชุม มิใช่เรื่องงานศพจดเหล่า
การทำเวทีประชาคม	✓	-	เป็นการสื่อสารที่มีมาก่อนการทำโครงการ นับจากการทำเวทีประชาคม เรื่องงานศพจดเหล่าในปี 2545 แล้ว ปัจจุบันชุมชนยังไม่มีการทำเวที ประชาคมว่าด้วยเรื่องอื่นๆ
การทำกิจกรรมใน พิธีกรรมงานศพ	✓	✓	เป็นการสื่อสารที่มีมาก่อนการทำโครงการ นับจากปี 2548 กิจกรรมใน งานศพที่เพิ่มเติมเข้ามาก็คือกิจกรรมการทำโลงศพและปราสาทศพ
เวทีถอดบทเรียน	✓	-	เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นขณะทำโครงการ เมื่อการดำเนินโครงการงาน ศพจดเหล่าสำเร็จ ชุมชนยังไม่เคยจัดทำเวทีถอดบทเรียนอีก
การสื่อสารด้วย ข้อมูลเชิงประจักษ์ (ทำบ/ช ค่าใช้จ่าย)	✓	-	เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นขณะทำโครงการ แต่การสื่อสารโดยใช้ข้อมูล เชิงประจักษ์ด้วยการเก็บข้อมูลตัวเลขรายรับรายจ่ายในงานศพของ ชุมชนอย่างเป็นทางการเมื่อการดำเนินโครงการเสร็จสิ้น
เวทีแลกเปลี่ยน เรียนรู้วันที่ 10	✓	-	เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นขณะทำโครงการ ศูนย์ประสานงานการวิจัย เพื่อท้องถิ่นยังคงดำเนินการเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้วันที่ 10 แต่แกนนำ โครงการงานศพจดเหล่าไม่ได้เข้าร่วมเวทีดังกล่าวอีกต่อไป
การเป็นวิทยากรให้ ชุมชนหรือ หน่วยงานภายนอก	-	✓	เป็นการสื่อสารที่เป็นผลลัพธ์จากการทำโครงการ นับจาก พ.ศ. 2547 แกนนำชุมชนบางคนได้ออกเป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้เรื่องงานศพ จดเหล่าให้กับชุมชนอื่นๆ ภายในจังหวัดและเริ่มขยายออกไปสู่ต่างจังหวัด ใน พ.ศ. 2553 (ไปจังหวัดตาก)
การเป็นแหล่งเรียนรู้ ให้ชุมชนภายนอก	-	✓	เป็นการสื่อสารที่เป็นผลลัพธ์จากการทำโครงการ นับจาก พ.ศ. 2547 เริ่มมีชุมชนและหน่วยงานภายนอกเข้ามาในชุมชนเพื่อศึกษาเรียนรู้ แต่ ยังมีจำนวนไม่มากนัก
การประชุมหมู่บ้าน	✓	✓	เป็นการสื่อสารที่มีมาก่อนการทำโครงการ และดำเนินการมาอย่าง ต่อเนื่องอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง ใช้ถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับ พิธีกรรมงานศพ
การทำโลงศพและ ปราสาท	-	✓	เป็นการสื่อสารผ่านสื่อกิจกรรมที่เป็นผลลัพธ์จากการทำโครงการ เริ่ม กิจกรรมตั้งแต่ พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา

ตารางที่ 6.3: เปรียบเทียบรูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระยะที่ 2 และ 3

1. ความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

จากตารางที่ 6.3 สามารถสรุปได้ว่ารูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านคงใน ระยะที่ 2 และระยะที่ 3 นั้น มีทั้งรูปแบบการสื่อสารที่คงอยู่ในทั้งสองระยะเวลาที่ทำการศึกษารูปแบบการสื่อสารบางประเภทหายไป และรูปแบบการสื่อสารบางประเภทที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ในระยะที่ 2 แต่เกิดขึ้นในระยะที่ 3 ดังนี้

1.1 รูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่ยังคงอยู่ รูปแบบการสื่อสารลักษณะนี้มี 4 ประเภท คือ 1) การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ 2) การทำกิจกรรมร่วมกันในพิธีกรรมงานศพ 3) การประชุมหมวดบ้าน และ 4) การประชุมหมู่บ้าน หากวิเคราะห์จะเห็นได้ว่า การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ การทำกิจกรรมร่วมกันในพิธีกรรมงานศพ และการประชุมหมวดบ้านนั้นเป็นรูปแบบการสื่อสารแบบดั้งเดิมของชุมชน แต่การประชุมหมู่บ้านนับเป็นรูปแบบการสื่อสารสมัยใหม่ที่ชุมชนรับแนวคิดมาจากการประชุมของทางการ แต่เมื่อนำมาใช้ ชุมชนยังคงให้ความสำคัญกับการสื่อสารแบบสองทางเป็นอย่างมาก นั่นคือ หลังจากที่ผู้นำชุมชนหรือตัวแทนชุมชนได้นำเสนอเนื้อหาในประเด็นต่างๆ แล้ว ในระหว่างการนำเสนอและหลังการนำเสนอ คนอื่นๆ ภายในชุมชนสามารถสอบถาม หรือแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นเหล่านั้นได้อย่างเต็มที่ ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะสำคัญของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนั่นเอง

1.2 รูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่หายไป รูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่เคยปรากฏในระยะที่ 2 แต่หายไปในระยะที่ 3 มีทั้งหมด 5 ประเภท ได้แก่ 1) การประชุมกลุ่มแกนนำว่าด้วยโครงการงานศพคหะล้า 2) การทำเวทีประชาคมหมู่บ้าน 3) เวทีถอดบทเรียน 4) การสื่อสารโดยใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ (การทำบัญชีค่าใช้จ่ายในงานศพ) และ 5) เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้วันที่ 10 จะเห็นได้ว่ารูปแบบการสื่อสารทั้ง 5 ประเภทที่กล่าวไปนั้น จะมีเฉพาะการทำเวทีประชาคมหมู่บ้านที่เป็นรูปแบบการสื่อสารที่ชุมชนปฏิบัติมาก่อนเริ่มทำโครงการงานศพคหะล้า (ชุมชนเคยมีการทำเวทีประชาคมว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเลือกหัวหน้าหมวดบ้านมาแล้ว) ที่หายไปในระยะที่ 3 แต่ก็สามารถคาดการณ์ได้ว่าหากมีประเด็นสำคัญใหม่ๆ ที่ต้องการการตัดสินใจร่วมกันเกิดขึ้น ชุมชนก็จะยังสามารถใช้ต้นทุนประสบการณ์การทำเวทีประชาคมกลับมาใช้ได้ใหม่ ส่วนการประชุมกลุ่มแกนนำ เวทีถอดบทเรียน การสื่อสารโดยใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ และเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้วันที่ 10 ล้วนเป็นรูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่ชุมชนได้มีโอกาสเรียนรู้และทดลองปฏิบัติเมื่อเริ่มดำเนินโครงการงานศพคหะล้า และเมื่อการดำเนินโครงการอย่างเป็นทางการยุติลง ก็ทำให้รูปแบบการสื่อสารเหล่านี้หายไป

1.3 รูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นใหม่ รูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่ไม่เคยปรากฏในระยะที่ 2 แต่เกิดขึ้นใหม่ในระยะที่ 3 มี 3 ประเภท คือ 1) การเป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้ให้ชุมชนอื่นๆ 2) การเป็นแหล่งเรียนรู้ให้ชุมชนอื่นๆ และ 3) การทำโรงศพและปราสาทศพ ทั้งนี้ การทำโรงศพและปราสาทศพนั้น แท้ที่จริงแล้ว ในอดีตย้อนหลังไป 50 ปี คนในชุมชนเคยทำโรงศพและปราสาทศพใช้เองมาก่อน แต่กิจกรรมดังกล่าวค่อยๆ สูญหายไปเมื่อคนหันมานิยมการซื้อโรงศพและปราสาทศพสำเร็จรูปแทน จึงอาจกล่าวได้ว่าการทำโรงศพและปราสาทศพเป็นรูปแบบการสื่อสารดั้งเดิมของชุมชนที่ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ ส่วนการเป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้และการเป็นแหล่งเรียนรู้ให้ชุมชนอื่น นับว่าเป็นรูปแบบการสื่อสารที่เป็นผลมาจากความสำเร็จในการทำโครงการงานศพวงศเหล่าของชุมชนบ้านดงนั่นเอง

2. รูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับการกำหนดเป้าหมายการสื่อสาร

ข้อมูลจากการศึกษาข้างต้นแสดงให้เห็นความหลากหลายของรูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่ชุมชนบ้านดงได้นำมาประยุกต์ใช้ตลอดกระบวนการสื่อสารเพื่อปรับแปลงความหมายในพิธีกรรมงานศพของชุมชนในแต่ละช่วงเวลา เหตุที่ต้องใช้การสื่อสารหลายรูปแบบนั้นก็เนื่องจากปัจจัยหลัก 2 ประการคือ 1) การสื่อสารแต่ละรูปแบบนั้นต่างมีข้อเด่นข้อด้อยแตกต่างกันออกไปเหมาะสมกับเป้าหมายเฉพาะของการสื่อสารในแต่ละครั้งที่ไม่เหมือนกัน และ 2) บริบทของชุมชนว่าด้วยการเลี้ยวเหล่าในงานศพเกิดความเปลี่ยนแปลง จึงเป็นเหตุผลที่ว่าเพราะเหตุใดรูปแบบการสื่อสารบางประเภทนั้นมีปรากฏในระยะที่ 2 ของการศึกษา แต่หายไปในระยะที่ 3 บางประเภทเกิดขึ้นใหม่ ส่วนการรูปแบบการสื่อสารบางประเภทนั้นยังคงอยู่ตั้งแต่ระยะที่ 2 มาจนถึงระยะที่ 3 โดยผู้วิจัยจะได้อภิปรายเพิ่มเติมในประเด็นความสัมพันธ์ของรูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับเป้าหมายการสื่อสารดังต่อไปนี้

2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการสื่อสารกับเป้าหมายการสื่อสารในระยะที่ 2 (พ.ศ. 2545-2546) เป้าหมายการสื่อสารในระยะที่ 2 นั้นมีเป้าหมายการสื่อสารที่สำคัญคือ กระบวนการสื่อสารที่เกิดขึ้นจะต้องนำไปสู่การแลกเปลี่ยนข้อมูล สร้างความเข้าใจร่วมกัน สร้างฉันทามติของคนในชุมชนเพื่อผลักดันให้เกิดผลเป็นการทดลองปฏิบัติ และเมื่อได้ทดลองปฏิบัติแล้วก็ต้องมีรูปแบบสื่อสารที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ ทบทวนตนเองจากสิ่งที่ได้ทดลองปฏิบัติด้วย ทั้งนี้เพื่อประเมินผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินโครงการได้ ด้วยเหตุนี้จึงสามารถแสดงความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการสื่อสารกับเป้าหมายการสื่อสารในระยะที่ 2 ได้ดังนี้

1) การพูดคุยกลุ่มเล็กแบบไม่เป็นทางการ เป็นรูปแบบการสื่อสารกลุ่มเล็ก (ไม่เกิน 10 คน) ที่สามารถเกิดขึ้นได้ในทุกเวลา ทุกสถานที่ หากมีผู้ร่วมสนทนาก็จะเกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารได้ทันที อีกทั้งลักษณะการพูดคุยก็ทำให้รู้สึกผ่อนคลาย คุณลักษณะดังกล่าว

เหมาะสมกับเป้าหมายการสื่อสารที่ต้องการให้เกิดการแบ่งปันข้อมูลและสร้างความเข้าใจร่วมกัน (*communication for shared information & understanding*) เกี่ยวกับที่มาและความจำเป็นในการทำโครงการงานศพดहे้าของชุมชน นอกจากนี้ยังช่วยทำให้บรรลุเป้าหมายการสื่อสารในประเด็นช่วยโน้มน้าวใจคู่สื่อสาร (*communication for persuasion*) ให้เกิดความคล้อยตามและยอมรับในตัวโครงการได้ง่ายยิ่งขึ้นแต่ก็ต้องกระทำซ้ำๆ บ่อยๆ เนื่องจากการพูดคุยกลุ่มเล็กแบบไม่เป็นทางการครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายได้จำนวนน้อย

2) การประชุมกลุ่มแกนนำ เป็นรูปแบบการสื่อสารกลุ่มเล็ก (10-14 คน) ของกลุ่มแกนนำที่เกิดขึ้นโดยการนัดหมาย เวลาที่พูดคุยคือช่วงที่ว่างจากภารกิจ โดยส่วนมากจะเป็นเวลาเย็นถึงค่ำ บรรยากาศการพูดคุยไม่เป็นทางการแต่ก็มีความจริงจังในประเด็นที่แลกเปลี่ยน คุณลักษณะดังกล่าวสามารถตอบสนองต่อเป้าหมายการสื่อสารที่ต้องการแลกเปลี่ยนข้อมูลและสร้างความเข้าใจร่วมกัน (*communication for shared information & understanding*) ในกลุ่มแกนนำ รวมทั้งเป้าหมายเพื่อการวางแผนและกำหนดเป้าหมายร่วมกันด้วย (*communication for planning and goal setting*) ทำให้เกิดเอกภาพในกลุ่มแกนนำ ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับโครงการที่เพิ่งเปิดตัวเป็นครั้งแรก

3) การประชุมหมวดบ้าน เป็นรูปแบบการสื่อสารกลุ่มขนาดกลาง (15-30 คน) ที่เกิดขึ้นจากการนัดหมาย สถานที่ๆ ประชุมมีทั้งวัด ถนน ศาลาประชาคม หรือบ้านของชาวบ้านตามแต่สะดวก เวลาที่จัดประชุมคือเวลาที่ว่างเว้นจากภารกิจ ซึ่งโดยมากเป็นเวลาเย็นถึงค่ำ บรรยากาศการพูดคุยเป็นกันเอง แต่ในขณะเดียวกันก็มุ่งเป้าไปที่ประเด็นเรื่องการงคดहे้าในงานศพ โดยเฉพาะเปิดโอกาสให้สมาชิกในหมวดบ้านนั้นๆ ได้อภิปรายกันอย่างกว้างขวาง ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวสามารถตอบสนองต่อเป้าหมายการสื่อสารที่ต้องการให้เกิดการแบ่งปันข้อมูลและสร้างความเข้าใจร่วมกัน (*communication for shared information & understanding*) นอกจากนี้กลุ่มแกนนำยังใช้การประชุมกลุ่มย่อยในหมวดบ้านเพื่อโน้มน้าวใจ (*communication for persuasion*) คนในชุมชนด้วยการอ้างอิงเหตุผลและสร้างอารมณ์ร่วมเรื่องการเห็นใจเจ้าภาพงานศพ เป้าหมายการสื่อสารอีกประการที่สำคัญมากก็คือการหยังเสียงสมาชิก (*communication for sounding out public opinion*) ในแต่ละหมวดบ้านว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยต่อการดำเนินโครงการงานศพดहे้า ทั้งนี้เพื่อหาช่วงเวลาที่เหมาะสมต่อการทำเวทีประชาคม

4) การประชุมหมู่บ้าน เป็นรูปแบบการสื่อสารกลุ่มใหญ่ (60-100 คน) ที่เป็นทางการ มีการนัดหมายและแจ้งให้คนในชุมชนรู้ล่วงหน้า มีการลงชื่อเข้าร่วมประชุมและมีการบันทึกข้อมูลการประชุมไว้เป็นลายลักษณ์อักษรทุกครั้ง ด้วยเหตุนี้ การอภิปรายและแสดงความคิดเห็นต่างๆ ในที่ประชุมจะถือว่ามีความเป็นทางการในความรู้ร้ของคนในชุมชน ด้วยคุณลักษณะที่กล่าวมา การประชุมหมู่บ้านสามารถตอบสนองต่อเป้าหมายการสื่อสารหลายประการ นับตั้งแต่สื่อสารเพื่อแบ่งปันข้อมูลและสร้างความเข้าใจร่วมกัน (*communication for shared information & understanding*) และยังเป็น การสื่อสารเพื่อกำหนดวาระข่าวสาร (*communication for agenda setting*)

อีกด้วยเพราะประเด็นต่างๆ ที่ได้รับการนำเสนอในที่ประชุมหมู่บ้านจะถูกรับรู้โดยทุกคนในชุมชนว่าเป็นประเด็นที่มีความสำคัญต่อชุมชน โดยรวม

5) การทำเวทีประชาคม เป็นรูปแบบการสื่อสารกลุ่มใหญ่ (100 คน) ที่เกิดขึ้นจากการวางแผนเตรียมการ และแจ้งให้คนในชุมชนได้รู้ล่วงหน้าก่อนการทำเวที มีรูปแบบที่เป็นทางการ มีการลงชื่อผู้เข้าร่วม และบันทึกผลจากการลงมติของคนในชุมชนพร้อมทั้งประกาศให้ทราบในเวที โดยใช้ศาลาประชาคมของหมู่บ้านเป็นสถานที่ ช่วงเวลาการทำเวทีประชาคมเป็นเวลาสั้น ด้วยคุณลักษณะที่กล่าวมา เวทีประชาคมมีบทบาทสำคัญในการตอบสนองต่อเป้าหมายการสื่อสารเพื่อสร้างประชาคม (*communication for public opinion*) คือการตกลงร่วมกันอย่างเป็นเอกฉันท์ เพื่อจะให้บรรลุเป้าหมายการสื่อสารลำดับต่อไป นั่นก็คือการสื่อสารเพื่อนำไปสู่การกระทำ (*communication for action*) ที่เป็นรูปธรรมจากสิ่งที่เป็นนามธรรม (ประชาคมเรื่องราวงานศพจดเหล่า) การกระทำที่ว่านี้ก็คือการทดลองปฏิบัติจดเหล่าในงานศพของชุมชนนั่นเอง

6) กิจกรรมในพิธีกรรมงานศพ เป็นรูปแบบการสื่อสารกลุ่มใหญ่ (50-150 คน) ที่เกิดขึ้นหลายวัน (ขึ้นอยู่กับระยะเวลาที่ตั้งศพ) มีกิจกรรมย่อยๆ หลายอย่าง ทั้งกิจกรรมทางโลกุตรระ (พิธีกรรมทางศาสนา) และโลกียะ (การจัดเตรียมงาน) ด้วยเหตุนี้จึงมีจุดเด่นที่มีพื้นที่ให้สำหรับคนทุกเพศทุกวัยในชุมชนสามารถมีส่วนร่วมได้ (ถึงแม้ว่าเยาวชนจะมีส่วนร่วมได้น้อยกว่าผู้ใหญ่ แต่ก็ยังมีส่วนร่วมได้) เป็นการสื่อสารที่ทำให้คนในชุมชนได้ลงมือทำกิจกรรมต่างๆ โดยร่วมแรงร่วมใจกัน จึงมีบทบาทสำคัญในการตอบสนองต่อเป้าหมายการสื่อสารหลายประการ ได้แก่ เป็นการสื่อสารเพื่อภาคปฏิบัติ (*communication for practice*) ซึ่งภาคปฏิบัติในที่นี้ โรเบิร์ต แคริก (Robert Craig) นักวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ได้อธิบายว่า หมายถึงชุดของกิจกรรมที่ผู้คนในวัฒนธรรมหนึ่งๆ ได้กระทำร่วมกัน ตั้งแต่การคิด พุดคุย ไปจนถึงการลงมือกระทำ โดยกิจกรรมเหล่านั้นมีความหมายจำเพาะบางอย่างสำหรับคนกลุ่มดังกล่าว (Craig, 2006: 38-45)

นอกจากนี้กิจกรรมในพิธีกรรมงานศพยังช่วยให้บรรลุเป้าหมายการสื่อสารเพื่อสร้างความทรงจำร่วม (*communication for collective memory*) อีกด้วย ความทรงจำร่วมนั้นมีความสำคัญต่อความเป็นปึกแผ่นของชุมชน และการสื่อสารเป็นวิธีการที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างความทรงจำร่วมของชุมชนได้สำเร็จ (Blair, 2006: 53-59) เป้าหมายการสื่อสารอีกประการหนึ่งที่กิจกรรมในพิธีกรรมงานศพมีบทบาทก็คือการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (*communication for cultural reproduction*) หากไม่มีการผลิตซ้ำด้วยการทำกิจกรรมร่วมกัน ชุมชนก็จะไม่สามารถส่งผ่านความหมายของพิธีกรรมสู่คนรุ่นต่อรุ่นได้ การผลิตซ้ำดังกล่าวยังเป็นการสื่อสารเพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์ศักดิ์ศรี (*communication for enhancing identity & dignity*) ของชุมชน คนในชุมชนบ้านคงได้ตระหนักว่าชุมชนของตนมีอัตลักษณ์เฉพาะตนและสามารถภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ดังกล่าวได้

7) เวทีถอดบทเรียน เป็นรูปแบบการสื่อสารกลุ่มใหญ่ (60 คน) แบบใหม่ที่ชุมชนได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกมาทำหน้าที่เป็นผู้เดินเวที (*moderator*) และเป็นรูปแบบ

การสื่อสารอันสืบเนื่องมาจากการทำวิจัยท้องถิ่น ซึ่งจำเป็นต้องมีกระบวนการประเมินผลกิจกรรมที่ทำอย่างเป็นระบบ เวทีถอดบทเรียนสามารถตอบสนองต่อเป้าหมายการสื่อสารที่สำคัญ ได้แก่ เป็น *การสื่อสารเพื่อการทบทวนตนเอง (communication for self-reflection)* ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชน ได้รู้ถึงจุดแข็ง และจุดอ่อนของตนเองเพื่อปรับปรุงแก้ไข รวมทั้งสามารถกำหนดเป้าหมายการดำเนินโครงการในอนาคตได้ อีกประการหนึ่ง เวทีถอดบทเรียนได้ทำหน้าที่เป็น *การสื่อสารเพื่อคลายความขุ่นข้อง (communication for healing)* เนื่องจากในช่วงเริ่มต้นดำเนินโครงการมีกลุ่มผู้ที่ไม่เห็นด้วยอยู่จำนวนหนึ่ง ซึ่งถึงแม้จะเป็นจำนวนน้อยแต่ก็เป็นสมาชิกของชุมชน ในเวทีถอดบทเรียนที่มีคนกลางมาชวนสนทนา ทำให้เกิดการเปิดใจพูดคุยและรับฟังกัน ช่วยคลายความขุ่นข้องหมองใจที่เคยมีในตอนต้นได้

8) *การสื่อสารโดยใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์* เป็นรูปแบบการสื่อสารที่เริ่มต้นจากการบันทึกข้อมูลตัวเลขค่าใช้จ่ายในงานศพไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แล้วต่อมาก็มีการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายให้กับตัวเลขเหล่านั้นอีกทอดหนึ่ง ซึ่งมีผลให้คนในชุมชนยอมรับว่าการงดเหล้าในงานศพช่วยแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของพวกเขาได้จริง ด้วยเหตุนี้การสื่อสารผ่านข้อมูลเชิงประจักษ์จึงตอบสนองต่อเป้าหมายการสื่อสาร โดยเป็น *การสื่อสารเพื่อตอกย้ำผ่านข้อมูลหลักฐาน (communication for confirmation by evidence)* ซึ่งถือเป็นพยานหลักฐานสำคัญที่ทำให้ผู้ที่ไม่เห็นด้วยก็ต้องยอมรับอย่างไรก็ดี ข้อจำกัดของการสื่อสารรูปแบบนี้ก็คือต้องมีผู้ที่มีทักษะเรื่องตัวเลขและการจดบันทึก ซึ่งชาวบ้านระบุว่าเป็นเรื่องค่อนข้างยุ่งยากเพราะไม่ใช่สิ่งที่ทำในชีวิตประจำวัน

9) *เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้วันที่ 10* เป็นรูปแบบการสื่อสารกลุ่มเล็กหรือกลุ่มขนาดกลาง (แล้วแต่กรณี) ที่หน่วยงานภายนอกเป็นผู้จัดและกลุ่มแกนนำของชุมชนบ้านคงได้เข้าร่วมในเวทีดังกล่าวเป็นประจำทุกเดือนในระหว่างที่ทำโครงการงานศพงดเหล้า ลักษณะสำคัญของเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้คือการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในแต่ละพื้นที่ๆ ทำวิจัยท้องถิ่นได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกันและมีผู้ที่เชี่ยวชาญด้านกระบวนการวิจัยคอยให้คำปรึกษา นับได้ว่าเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตอบสนองต่อเป้าหมายการสื่อสารด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนาตนเอง (*communication for self-development*) ของชาวบ้านที่ไม่คุ้นเคยกับการทำวิจัยจนเกิดทักษะและใช้กระบวนการวิจัยเพื่อแก้ปัญหภายในชุมชนได้ นอกจากนี้ยังเป็น *การสื่อสารเพื่อสร้างเครือข่าย (communication for networking)* เพราะเวทีนี้ทำให้ได้รู้จักและสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยกับแกนนำของชุมชนอื่นๆ นำไปสู่การช่วยเหลือและร่วมมือกันในเวลาต่อมา ประการสุดท้าย เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ยังทำให้บรรลุเป้าหมายการสื่อสารเพื่อการสะสมทุนวัฒนธรรม (*communication for cultural capital accumulation*) ทั้งทุนความรู้และทักษะด้านการวิจัยชุมชน

2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการสื่อสารกับเป้าหมายการสื่อสารในระยะที่ 3 (พ.ศ. 2547-ปัจจุบัน) เป้าหมายของการสื่อสารในระยะที่ 3 นั้นมีเป้าหมายการสื่อสารที่สำคัญคือ กระบวนการสื่อสารที่เกิดขึ้นจะต้องนำไปสู่การสื่อสารตอกย้ำถึงสิ่งที่ได้ประพฤติกปฏิบัติในระยะที่

2. จนนนำไปสู่ผลสำเร็จ รวมทั้งยังคงต้องมีการแบ่งปันข้อมูลเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันให้คงอยู่ต่อไป ส่วนเป้าหมายการสื่อสารอื่นที่เกิดขึ้นใหม่ในขณะนี้คือ การสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ สร้างเครือข่ายใหม่ๆ ระหว่างชุมชนกับโลกภายนอก รวมทั้งยังเป็นการสื่อสารเพื่อส่งสมทุนวัฒนธรรมและทุนสัญลักษณ์อีกด้วย สามารถแสดงความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการสื่อสารกับเป้าหมายการสื่อสารในระยะที่ 3 ได้ดังนี้

1) การพูดคุยกลุ่มเล็กแบบไม่เป็นทางการ ด้วยคุณลักษณะดังที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว การพูดคุยกลุ่มเล็กแบบไม่เป็นทางการยังคงมีบทบาทสำคัญในกระบวนการสื่อสารของชุมชน เนื่องจากสามารถตอบสนองต่อเป้าหมายการสื่อสารเพื่อแบ่งปันข้อมูลและสร้างความเข้าใจร่วมกันของคนในชุมชน เพราะการตายของคนเป็นสังขารชาติที่เกิดขึ้นเป็นระยะๆ เมื่อมีการตายเกิดขึ้นจึงยังคงต้องมีการสื่อสารเพื่อแบ่งปันข้อมูลระหว่างกัน

2) การทำกิจกรรมในพิธีกรรมงานศพ ด้วยคุณลักษณะดังที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว กิจกรรมในพิธีกรรมงานศพยังคงเป็นรูปแบบการสื่อสารที่สำคัญในระยะที่ 3 แม้ในระยะนี้ กิจกรรมในงานศพจะไม่ได้ทำหน้าที่ในแง่ที่เป็นสนามสำหรับการ “ทดลองงดเหล่าในงานศพ” อีกต่อไป แต่กิจกรรมที่ทำในพิธีกรรมยังคงตอบสนองต่อเป้าหมายการสื่อสารที่สำคัญไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารเพื่อภาคปฏิบัติกร ทำให้เกิดความทรงจำร่วมของชุมชน กระบวนการทั้งหมดนี้เป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมและเสริมสร้างอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีของชุมชน การทำกิจกรรมร่วมกันในพิธีกรรมงานศพจึงเป็นรูปแบบการสื่อสารที่สำคัญมากที่สุดที่จำเป็นจะต้องได้รับการผลิตซ้ำทั้งวัตถุ กิจกรรม และคุณค่าความหมาย

3) การประชุมหมู่บ้าน ด้วยคุณลักษณะดังที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว การประชุมหมู่บ้านยังเป็นรูปแบบการสื่อสารที่สำคัญในระยะที่ 3 โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อชุมชนไม่ได้สื่อสารด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ (การทำบัญชีค่าใช้จ่ายในพิธีกรรมงานศพ) อีกต่อไป ที่ประชุมหมู่บ้านจึงเป็นที่ๆ ผู้นำชุมชนใช้แจ้งภาพสรุปรวมเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในงานศพให้ชุมชนได้รับรู้ เช่น งานศพที่เพิ่งผ่านพ้นไปเจ้าภาพมีเงินเหลือจำนวนกี่บาท ในแง่นี้ การประชุมหมู่บ้านได้ตอบสนองต่อเป้าหมายการสื่อสารทั้งการแบ่งปันข้อมูลข่าวสารและการสร้างความเข้าใจร่วมกัน การแจ้งข้อมูลค่าใช้จ่ายในงานศพทำให้ชุมชนตระหนักว่าการงดเหล่าในงานศพยังคงเป็น “วาระ” ของชุมชนอยู่จนถึงปัจจุบัน

4) การทำโลงศพและปราสาทศพ เป็นการสื่อสารรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในระยะที่ 3 ของการดำเนินโครงการงานศพงดเหล่า และเป็นการสื่อสารโดยผ่านสื่อกิจกรรมที่ต้องการการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน (โดยเฉพาะสมาชิกเพศชาย) ให้มาร่วมแรงร่วมใจลงมือทำข้าวของเครื่องใช้สำคัญในพิธีกรรม การทำโลงศพและปราสาทศพสามารถตอบสนองต่อเป้าหมายการสื่อสารหลายประการ นับตั้งแต่เป็นการสื่อสารเพื่อภาคปฏิบัติกร (*communication for practice*) โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของกิจกรรมนี้ช่วยคอกย้ำให้ชุมชนเชื่อมั่นว่า ถึงแม้จะไม่มี “เหล่า” เป็นสื่อ ชุมชนก็ยังร่วมแรงร่วมใจกันได้เหมือนเคย เป็นการสื่อสารเพื่อการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (*communication for*

cultural reproduction) โดยรื้อฟื้นวิถีปฏิบัติในอดีตมากระทำใหม่ ทั้งนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของ เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ ว่าด้วยประเพณีในการเลือกสรร (*selective tradition*) ในแง่ที่ว่าชุมชนได้เลือกสรร ประเพณีการทำโรงศพและปราสาทศพที่เคยถูกหลงลืมไปกลับมาผลิตซ้ำอีกครั้งเพื่อผลประโยชน์ ในปัจจุบัน (ลดค่าใช้จ่าย/หากิจกรรมทดแทนการตี๋มกินในงานศพ) โดยมีการใช้ข้อมูลในกระบวนการ ต่อสู้เพื่อการตีความประเพณีดังกล่าวด้วย เพื่อให้ความหมายของกิจกรรมการทำโรงศพและ ปราสาทศพในแง่ที่ว่า “เป็นกิจกรรมที่แสดงความสามัคคีปรองดองและความเอื้ออาทรของชุมชน” กลายเป็นความหมายหลัก (*dominant meaning*) และทำให้ความหมายอื่นของกิจกรรม (อาทิ ความหมาย ที่ว่าการทำโรงศพและปราสาทศพอาจเป็นสิ่งอัปมงคล) ไม่มีความชอบธรรมในบริบทของชุมชน

นอกจากนี้ กิจกรรมการทำโรงศพและปราสาทศพยังเป็นการสื่อสารเพื่อเสริมสร้าง อัตลักษณ์ศักดิ์ศรีอีกด้วย (*communication for enhancing identity & dignity*) ซึ่งได้สะท้อนจากการ แสดงความคิดเห็นของคนในชุมชนเองว่าผลผลิตจากการลงมือทำกันเองนั้นก็มีความสวยงามไม่น้อยกว่า การซื้อหาจากร้านค้า แต่ที่สำคัญไปกว่านั้น วัตถุประสงค์กล่าวข้างต้นยังเป็นสิ่งสะท้อนความกลมเกลียวของผู้คน สร้างความภาคภูมิใจให้กับคนในชุมชน และท้ายที่สุด ยังเป็นการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้มแข็ง อย่างยั่งยืน (*communication for sustainable empowerment*) ให้กับชุมชนด้วย กิจกรรมดังกล่าวใช้ เป็นตัวชี้วัดได้เป็นอย่างดี เพราะเมื่อใดก็ตามที่ชุมชนอ่อนแอลงหรือขาดความสามัคคีกัน การ รวมตัวกันเพื่อทำโรงศพและปราสาทศพย่อมเกิดขึ้นได้ยาก

5) การเป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้ให้ชุมชนหรือหน่วยงานภายนอก เป็นการ สื่อสารรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในระยะที่ 3 ของโครงการงานศพจดเหล่า ลักษณะเฉพาะของการ สื่อสารรูปแบบนี้คือ มีเฉพาะแกนนำโครงการงานศพจดเหล่าเท่านั้นที่ท่าบทบาทดังกล่าว อย่างไรก็ตาม การเป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้ก็เป็นรูปแบบการสื่อสารที่ตอบสนองต่อเป้าหมายการสื่อสารหลาย ประการ ได้แก่ เป็นการสื่อสารเพื่อการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ (*communication for knowledge and experience exchanging*) ทำให้องค์ความรู้และประสบการณ์ของชุมชนได้รับการ ถ่ายทอดไปสู่ชุมชนอื่นๆ และในขณะเดียวกันแกนนำเองก็ได้เรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น กับคนภายนอก และยังเป็นการสื่อสารเพื่อสร้างเครือข่าย (*communication for networking*) ซึ่งขยาย กว้างเพิ่มมากขึ้นจากการได้รู้จักปะปนกันจำนวนมาก พร้อมทั้งเป็นการสื่อสารเพื่อสะสมทุนวัฒนธรรม และทุนสัญลักษณ์ (*communication for cultural & symbolic capital accumulation*) ทุนวัฒนธรรม ในที่นี้คือทุนความรู้ที่เกิดจากการได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น ส่วนทุนสัญลักษณ์คือชื่อเสียง จากการเป็นวิทยากร

6) การเป็นแหล่งเรียนรู้ให้ชุมชนหรือหน่วยงานภายนอก เป็นการสื่อสารรูปแบบ ใหม่ที่เกิดขึ้นในระยะที่ 3 ของโครงการงานศพจดเหล่า ลักษณะเด่นของรูปแบบการสื่อสารนี้คือการ ที่คนในชุมชนบ้านดงทุกคนสามารถมีส่วนร่วมได้ โดยการบอกเล่า ตอบคำถาม คณะบุคคลที่เข้าไป ศึกษาดูงานในพื้นที่ การเป็นแหล่งเรียนรู้สามารถตอบสนองเป้าหมายการสื่อสารได้ 3 ประการ

เช่นเดียวกันกับการเป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้ ได้แก่ เป็นการสื่อสารเพื่อการแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ การสื่อสารเพื่อสร้างเครือข่าย และการสื่อสารเพื่อสั่งสมทุนวัฒนธรรมและทุนสัญลักษณ์ (comm. for cultural & symbolic capital accumulation) แต่ทุนสัญลักษณ์ในกรณีนี้ ไม่ใช่ความมีชื่อเสียงในระดับปัจเจกแต่เป็นชื่อเสียงของชุมชน จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นทุนสัญลักษณ์ร่วมของชุมชน (collectivity-owned symbolic capital) นั่นเอง

สำหรับรูปแบบการสื่อสารที่เคยปรากฏในระยะที่ 2 แต่ไม่ปรากฏในระยะที่ 3

ไม่ว่าจะเป็นการประชุมกลุ่มแกนนำ การทำเวทีประชาคม เวทีถอดบทเรียน หรือการสื่อสารผ่านข้อมูลเชิงประจักษ์นั้น ล้วนแต่เป็นรูปแบบการสื่อสารที่ตอบสนองต่อเป้าหมายการสื่อสารที่ต้องมุ่งเน้นการวางแผนการทำงานร่วมกัน การสร้างความเข้าใจร่วมกัน การสร้างฉันทามติเพื่อนำไปสู่การกระทำที่เป็นรูปธรรม รวมถึงการตอกย้ำให้คนในชุมชนเชื่อมั่นว่าสิ่งที่กระทำนั้นเป็นผลดีจริง ซึ่งเมื่อเวลาล่วงเลยมาถึงระยะที่ 3 เมื่อการดำเนินโครงการได้รับผลสำเร็จ ชุมชนก็ประเมินว่ารูปแบบการสื่อสารดังกล่าวไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป

ในปัจจุบันผู้วิจัยพบว่าชุมชนบ้านคง ได้ใช้การสื่อสารเชิงสัญลักษณ์เข้ามาทดแทนการสื่อสารด้วยการทำบัญชีค่าใช้จ่ายในงานศพ ความสำเร็จของโครงการงานศพงดเหล้าทำให้ชุมชนสามารถสร้างอัตลักษณ์ใหม่ให้กับชุมชนของตนในฐานะชุมชนปลอดเหล้าในงานศพ ซึ่งอัตลักษณ์ดังกล่าวก็ได้รับการยอมรับและผลิตซ้ำโดยองค์กรและชุมชนภายนอกด้วย ซึ่งยังทำให้คนในชุมชนเกิดความตระหนักและภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ดังกล่าว ทำให้ร่วมงดเหล้าในงานศพด้วยความเต็มใจ

อย่างไรก็ดี ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า แท้ที่จริงแล้วการสื่อสารด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยการทำบัญชีค่าใช้จ่ายในพิธีกรรมงานศพนั้นยังคงมีความจำเป็นต่อความยั่งยืนในระยะยาวของการงดเหล้าในงานศพ โดยเฉพาะเมื่อคำนึงถึงว่าจะสามารถส่งต่อวิถีปฏิบัติดังกล่าวจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นต่อไปได้อย่างไร หากในคนรุ่นต่อไปไม่มีบุคคลที่แสดงบทบาทแกนนำได้อย่างเข้มแข็ง ในขณะที่การสื่อสารด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์อย่างการทำบัญชีค่าใช้จ่ายนั้น ไม่ว่าใครก็ตามที่ได้ลงมือกระทำก็จะเกิดความตระหนักจากหลักฐานที่ชัดเจน ทำให้เกิดการยอมรับในวงกว้าง และส่งผลให้ลูกหลานรุ่นต่อไปของชุมชนยึดมั่นในมติดังกล่าวที่จะงดเหล้าในงานศพ

ผู้วิจัยได้สรุปความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม คุณลักษณะสำคัญ และเป้าหมายการสื่อสาร ในรูปแบบของตาราง ดังแสดงไว้ในตารางที่ 6.4 หน้า 311

รูปแบบการสื่อสาร แบบมีส่วนร่วม	คุณลักษณะ		เป้าหมายการสื่อสาร
	จุดเด่น	จุดด้อย	
รูปแบบการสื่อสารภายในชุมชน			
การพูดคุยกลุ่มเล็กแบบ ไม่เป็นทางการ (an informal small group talking)	-ไม่มีข้อจำกัดด้าน เวลา/สถานที่ -บรรยากาศผ่อนคลาย ไม่เคร่งเครียด	-ประเด็นถูกเบี่ยงเบน ได้ง่าย ตาม สถานการณ์เฉพาะ หน้า -จำนวนคนเข้าร่วม ได้น้อย	-การสื่อสารเพื่อแบ่งปันข้อมูลและ สร้างความเข้าใจร่วมกัน (comm. for shared information / understanding) -การสื่อสารเพื่อโน้มน้าวใจ (comm. for persuasion)
การประชุมกลุ่มแกนนำ (a group head meeting)	-บรรยากาศผ่อนคลาย แต่มุ่งเฉพาะประเด็น สำคัญที่ต้องการได้ -สามารถซักถามหรือ อภิปรายได้จนพอใจ หรือจนกว่าจะได้ ข้อสรุปร่วมกัน -มีการจดบันทึก ข้อสรุป	-ต้องนัดหมาย ล่วงหน้า	-การสื่อสารเพื่อแบ่งปันข้อมูลและ สร้างความเข้าใจร่วมกัน (comm. for shared information / understanding) -การสื่อสารเพื่อการวางแผนและ กำหนดเป้าหมายร่วม (comm. for planning and goal setting)
การประชุมหมวดบ้าน (a group meeting)	-บรรยากาศผ่อนคลาย -มีข้อกำหนดให้แต่ละ ครัวเรือนส่งตัวแทน มาเข้าร่วม -มีการอภิปรายใน ประเด็นที่กำหนด อย่างเข้มข้น -มีการบันทึกข้อมูล สำคัญ	-ต้องจัดในเวลาว่าง หลังเลิกงาน/เวลา กลางคืน -ผู้เข้าร่วมมีเฉพาะ สมาชิกในหมวดบ้าน นั้นๆ	-การสื่อสารเพื่อแบ่งปันข้อมูลและ สร้างความเข้าใจร่วมกัน (comm. for shared information / understanding) -การสื่อสารเพื่อโน้มน้าวใจ (comm. for persuasion) -การสื่อสารเพื่อห้วงเสียงสมาชิก (comm. for sounding out the public opinion)
การประชุมหมู่บ้าน (a village meeting)	-บรรยากาศการพูดคุย กึ่งทางการ -มีการลงชื่อและการ บันทึกไว้เป็นลาย- ลักษณ์อักษร	-ความถี่ค่อนข้างน้อย (เดือนละครั้ง) -ประเด็นเรื่องงานศพ จดหลักเป็นเพียง วาระหนึ่งจากหลาย วาระ	-การสื่อสารเพื่อแบ่งปันข้อมูลและ สร้างความเข้าใจร่วมกัน (comm. for shared information / understanding) -การสื่อสารเพื่อกำหนดวาระข่าวสาร (comm. for agenda setting)
การทำเวทีประชาคม (a village public stage)	-บรรยากาศมีความ จริงจัง เอกการเองงาน -ประเด็นเรื่องงานศพ	-ต้องมีการเตรียมการ และวางแผนล่วงหน้า เป็นอย่างดี	-การสื่อสารเพื่อสร้างประชาคม (comm. for public opinion) -การสื่อสารเพื่อนำไปสู่การกระทำ

รูปแบบการสื่อสาร แบบมีส่วนร่วม	คุณลักษณะ		เป้าหมายการสื่อสาร
	จุดเด่น	จุดด้อย	
การทำเวทีประชาคม (ต่อ)	งดเหล่าเป็นวาระหลัก หนึ่งเดียว -คนส่วนมากใน ชุมชนมาเข้าร่วมเพื่อ ลงมติ		(comm. for action)
การทำกิจกรรมในงานศพ (doing activities in funeral rituals)	-คนทุกกลุ่มในชุมชน มีส่วนร่วมได้ -บรรยากาศช่วย กระตุ้นให้เกิด ความรู้สึกร่วมอย่าง แท้จริง	-ไม่สามารถกำหนด ระยะเวลาการสื่อสาร ที่แน่นอนได้	-การสื่อสารเพื่อภาคปฏิบัติกร (comm. for practice) -การสื่อสารเพื่อสร้างความทรงจำ ร่วม (comm. for collective memory) -การสื่อสารเพื่อการผลิตซ้ำทาง วัฒนธรรม (comm. for cultural reproduction) -การสื่อสารเพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์ ศักดิ์ศรี (comm. for enhancing identity&dignity) -การสื่อสารเพื่อผลิตและธำรง รักษาอัตลักษณ์ใหม่ของชุมชน (comm. for collective identity production & maintenance)
การทำเวทีถอดบทเรียน (an After Action Research stage)	-การสื่อสารรูปแบบ ใหม่สืบเนื่องจากการ ทำวิจัย ทำให้เกิดการ ทบทวนกระบวนการ -เปิดพื้นที่ให้คนที่เคย เห็นต่าง ได้กลับมา มีส่วนร่วมอีกครั้ง	-ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญ ภายนอกที่ชุมชน ยอมรับช่วยดำเนิน เวที	-การสื่อสารเพื่อการทบทวนตนเอง (comm. for self-reflection) -การสื่อสารเพื่อคลายความขุ่นข้อง (comm. for healing)
การสื่อสารโดยใช้ข้อมูล เชิงประจักษ์ (การทำ บัญชี) (communicating by showing an expense account)	-เป็นการสร้าง ความหมายให้กับ ข้อมูลตัวเลข	-ต้องอาศัยทักษะด้าน การบันทึกและการ คิดคำนวณ -ต้องได้รับความ ร่วมมือจากเจ้าภาพ งานศพจึงจะได้ข้อมูล ที่ถูกต้องชัดเจน	-การสื่อสารเพื่อต่อยอดผ่านข้อมูล (comm. for confirmation by evidence)

รูปแบบการสื่อสาร แบบมีส่วนร่วม	คุณลักษณะ		เป้าหมายการสื่อสาร
	จุดเด่น	จุดด้อย	
การทำโลงศพ / ปราสาท ศพ (making a coffin & a castellated spirit house)	-เป็นการสื่อสารผ่าน กิจกรรม ทำให้ สมาชิกในชุมชนมี กิจกรรมเพื่อการ รวมตัวโดยไม่ต้อง อาศัยหลักเป็นสื่อ	-ต้องอาศัยทักษะด้าน ช่าง -ต้องได้รับความ ร่วมมือจากคนหมู่มาก ในชุมชนจึงจะ ทำได้สำเร็จ	-การสื่อสารเพื่อภาคปฏิบัติ (comm. for practice) -การสื่อสารเพื่อการผลิตซ้ำทาง วัฒนธรรม (comm. for cultural reproduction) -การสื่อสารเพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์ ศักดิ์ศรี (comm. for enhancing identity & dignity) -การสื่อสารเพื่อสร้างความเข้มแข็ง อย่างยั่งยืน (comm. for sustainable empowerment)
รูปแบบการสื่อสารกับหน่วยงาน/ชุมชนภายนอก			
เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ วันที่ 10 (knowledge management stage)	-แกนนำได้เรียนรู้และ พัฒนาตนเองจากการ ทบทวนตนเองและ แลกเปลี่ยน ประสบการณ์กับคน ภายนอก	-เมื่อโครงการวิจัยยุติ การเข้าร่วมเวทีก็ยุติ ลงด้วย	-การสื่อสารเพื่อการพัฒนาตนเอง (comm. for self-development) -การสื่อสารเพื่อสร้างเครือข่าย (comm. for networking) -การสื่อสารเพื่อสะสมทุนวัฒนธรรม (comm. for cultural capital accumulation)
การเป็นวิทยากรให้ชุมชน อื่นหรือหน่วยงาน ภายนอก (being a lecturer for other communities/government & private sectors)	-ความรู้อันเกิดจาก ประสบการณ์ (tacit knowledge) ได้รับ การถ่ายทอดไปสู่ ภายนอก -สร้างการมีส่วนร่วม โดยการพูดคุยซักถาม ได้	-มีเฉพาะปัจเจกบาง คนในชุมชนที่ สามารถเป็นผู้สื่อสาร ได้ -ไม่มีกำหนดเวลาใน การสื่อสารที่แน่นอน (แล้วแต่จะมีผู้เชิญ หรือไม่)	-การสื่อสารเพื่อการแลกเปลี่ยน ความรู้และประสบการณ์ (comm. for knowledge and experience exchanging) -การสื่อสารเพื่อสร้างเครือข่าย (comm. for networking) -การสื่อสารเพื่อสะสมทุนวัฒนธรรม และทุนสัญลักษณ์ (comm. for cultural & symbolic capital accumulation)
การเป็นแหล่งเรียนรู้ให้ ชุมชนอื่นหรือหน่วยงาน ภายนอก (being a field study site for other	-คนในชุมชนทุกคน ได้มีส่วนร่วมในการ สื่อสารเพื่อ แลกเปลี่ยน ประสบการณ์กับคน	-ไม่มีกำหนดเวลาใน การสื่อสารที่แน่นอน -ยังไม่มีรูปแบบที่ ชัดเจนในการเป็น แหล่งเรียนรู้	-การสื่อสารเพื่อการแลกเปลี่ยน ความรู้และประสบการณ์ (comm. for knowledge and experience exchanging) -การสื่อสารเพื่อสร้างเครือข่าย

รูปแบบการสื่อสาร แบบมีส่วนร่วม	คุณลักษณะ		เป้าหมายการสื่อสาร
	จุดเด่น	จุดด้อย	
communities/government & private sectors)	ภายนอก		(comm. for networking) -การสื่อสารเพื่อส่งสมทุนวัฒนธรรม และทุนสัญลักษณ์ (comm. for cultural & symbolic capital accumulation)

ตารางที่ 6.4: ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับเป้าหมายการสื่อสาร

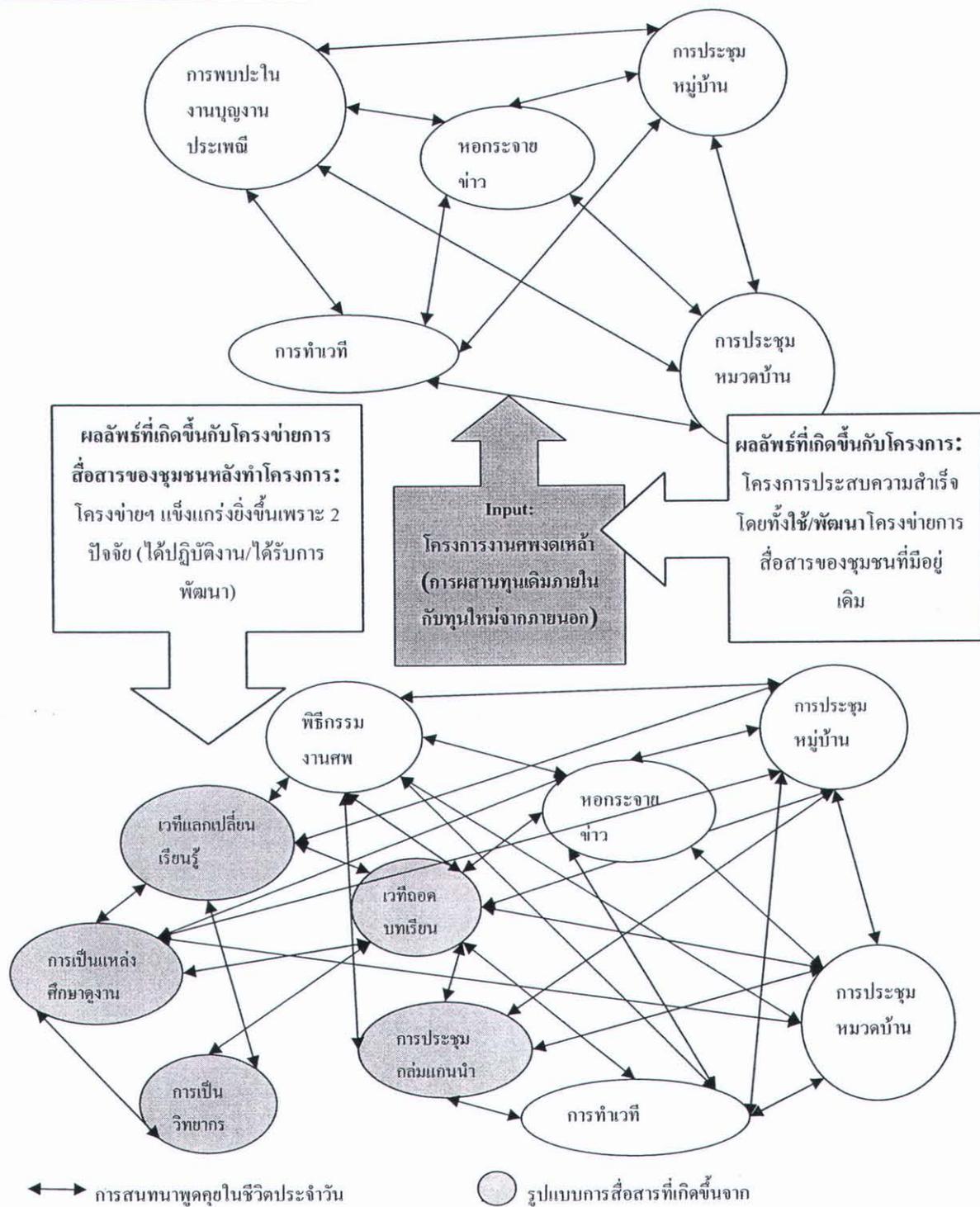
จากข้อมูลทั้งหมดข้างต้น ผู้วิจัยขอย้อนกลับไปยังข้อคำถามในเบื้องต้นซึ่งเป็นที่มาของการทำวิจัยในครั้งนี้ นั่นก็คือลักษณะของกระบวนการสื่อสารของชุมชนที่เป็นเครื่องมือสำคัญในกระบวนการผลิตและถ่ายทอดทางวัฒนธรรม (การจัดพิธีกรรมงานศพ) เป็นเช่นไร โดยในเบื้องต้นผู้วิจัยได้ตั้งข้อสันนิษฐานไว้ว่ากระบวนการสื่อสารดังกล่าวน่าจะอยู่ภายใต้แนวคิดของกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ข้อมูลที่ได้จากการศึกษายืนยันว่ากระบวนการสื่อสารภายในชุมชนแห่งนี้ เป็นกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นผลมาจากการที่ชุมชนมีพื้นฐานโครงการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่ดีอยู่ก่อนแล้ว ทั้งการพบปะกันในงานบุญประเพณี การประชุมหมอบ้าน (รูปแบบการสื่อสารแบบดั้งเดิม) รวมไปถึงการประชุมหมู่บ้าน การทำเวทีประชาคม และการใช้หอกระจายข่าว (รูปแบบการสื่อสารสมัยใหม่) โดยมีการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการเป็นพื้นฐานการสื่อสารหลักเป็นตัวเชื่อมร้อยรูปแบบการสื่อสารทั้งหมดเข้าไว้ด้วยกัน ดังนั้น เมื่อชุมชนมีการกิจเฉพาะ (โครงการงานศพคนเหล่า) เกิดขึ้น ก็ทำให้โครงการสื่อสารเดิมที่มีอยู่นั้น ได้เข้าสู่ภาคปฏิบัติการ (practice) อีกครั้ง โดยภาคปฏิบัติการที่เกิดขึ้นได้พัฒนาองค์ประกอบการสื่อสารด้านต่างๆ อย่างเข้มข้น ทั้งในแง่ของคู่สื่อสาร (การพัฒนาคู่สื่อสารให้มีทักษะในการสื่อสารเพิ่มมากขึ้น กลุ่มแกนนำได้พัฒนาตนเองจากเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ส่วนชาวบ้านคนอื่นๆ ในชุมชนก็ได้พัฒนาตนเองจากการเข้าร่วมแลกเปลี่ยนในเวทีต่างๆ ที่จัดขึ้นในชุมชน) เนื้อหาสาร (มีเรื่องงคเหล่าเป็นประเด็นหลัก โดยยกระดับการสร้างความเข้าใจร่วมกัน ไม่ได้อยู่เพียงแค่ประเด็น “จะงคหรือไม่งค” แต่ยกระดับไปสู่ประเด็น “ทำไมต้องงค” / ถ้างคแล้วจะเกิดผลอย่างไร ถ้าไม่งคจะเกิดผลอย่างไร) วิธีการสื่อสาร (เรียนรู้วิธีการสื่อสารแบบใหม่ๆ เช่น การทำเวทีถอดบทเรียน การแสดงข้อมูลค่าใช้จ่าย / เรียนรู้ที่จะสร้างการสื่อสารทั้งขาเข้าและขาออก) ช่องทางการสื่อสาร (ใช้พื้นที่การสื่อสารแบบคู่ขนาน รวมถึงมีการเปิดพื้นที่สื่อสารแบบใหม่ที่ไม

เคยปรากฏในชุมชนมาก่อน) และความถี่ในการสื่อสาร (การนัดหมายเพื่อพูดคุย/ประชุมแบบต่างๆ ที่เพิ่มความถี่มากกว่าปกติ)

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นสามารถมองได้จากทั้ง 2 ด้าน ในด้านหนึ่ง ชุมชนบ้านดงได้อาศัยทั้งทุนภายในเดิมที่ชุมชนมีอยู่ ทั้งทุนวัฒนธรรมและทุนทางสังคม พื้นที่สาธารณะที่มีอยู่หลากหลาย รวมไปถึงทุนด้านโครงการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ มาผนวกกับทุนใหม่จากภายนอกที่ได้รับการหนุนเสริมจากองค์กรภายนอกในแง่ของศักยภาพการทำวิจัยท้องถิ่น เรียนรู้ที่จะประยุกต์ใช้รูปแบบการสื่อสารสมัยใหม่อย่างการทำเวทียอดบทเรียนและการเข้าร่วมเวทีภายนอกชุมชนมาหนุนเสริมโครงการสื่อสารเดิมที่มีอยู่แล้ว ทำให้กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนโครงการเป็นกระบวนการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ในขณะที่เดียวกันปฏิบัติการทางการสื่อสารที่เกิดขึ้นก็ทำให้โครงการสื่อสารของชุมชนที่มีอยู่ได้แสดงศักยภาพและเพิ่มความแข็งแกร่งไปในเวลาเดียวกัน (เปรียบเสมือนกับการทำงานบางอย่างที่ต้องอาศัยกำลังของร่างกายจึงจะปฏิบัติการกิจได้สำเร็จ แต่ในขณะเดียวกันการทำงานก็ทำให้ร่างกายที่ได้รับการฝึกฝนนั้นแข็งแรงขึ้น) อาทิ รูปแบบการสื่อสารที่มีอยู่ในโครงการสื่อสารเดิมนั้น ยังขาดการสื่อสารที่เน้นกระบวนการเรียนรู้ผ่านการทบทวนตนเอง (self-reflection) แต่เวทียอดบทเรียนก็เข้ามาอุดช่องโหว่ดังกล่าว และยังรวมไปถึงการนำเสนอผลการดำเนินงานเป็นเอกสาร การเข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเป็นวิทยากร หรือการเป็นแหล่งศึกษาดูงาน นับว่าชุมชนได้สอดคล้องประสานและหลอมรวมจุดเด่นของการสื่อสารแบบดั้งเดิมและแบบสมัยใหม่เข้าไว้ด้วยกันได้อย่างชาญฉลาด

รูปแบบการสื่อสารเหล่านี้นอกจากจะทำให้กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมครบวงจร ทั้งขาเข้าและขาออกแล้ว ยังเป็นรูปแบบการสื่อสารที่ทำให้ทั้งปัจเจกระดับแกนนำและคนอื่นๆ ในชุมชนได้มีโอกาสเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ตนเอง (self-empowerment) ผ่านกระบวนการสื่อสารอีกด้วย ข้อสรุปข้างต้น ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นเป็นแผนภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างโครงการสื่อสารของชุมชนกับโครงการงานศพดเหล่า ดังภาพที่ 6.12 หน้า 316

โครงข่ายการสื่อสารของชุมชนก่อนทำโครงการ



ภาพที่ 6.12: ความสัมพันธ์ระหว่างโครงข่ายการสื่อสารของชุมชนกับการทำโครงการงานศพดเหล่า